

# Unutarnji aspekt socijalne zagonetke Luciferska prošlost i ahrimanska budućnost

SD 193

Rudolf Steiner

Deset predavanja održanih u Zürichu, Bernu, Heidenheimu i Berlinu između 4. veljače i 4. studenog 1919. godine.

Naslov originala: *Der innere Aspekt des sozialen Rätsels; Luziferische Vergangenheit und ahrimanische Zukunft*

## SADRŽAJ

1.	Prvo predavanje, Zürich, 4. veljače 1919	4
	Čovjek kao središte kozmosa. Duhovni život kao ideološka sjena i okretanje prema duhu. Odnos ljudske duše prema duhovnim bićima i drugim ljudima, prošlosti i sadašnjosti. Sazrijevanje kroz učenje do starosti. Duhovni uvidi u starenje i dijete kao zahtjev suvremenog socijalnog života.	
2.	Drugo predavanje, Bern, 8. veljače 1919	13
	Socijalno pitanje kao problem cijelog čovječanstva. Kontrast između proletersko-materijalističkog i duhovno-znanstvenog svjetonazora. Struktura zemaljskog duhovnog života. Vanjska vladavina prava. Ekonomski život. Totemizam. Socijalne moći Crkve u Srednjem vijeku. Paraliza duhovnog života kao grijeh vremena.	
3.	Treće predavanje, Zürich, 11. veljače 1919	27
	Zemaljski duhovni život i prenatalna egzistencija. Građansko pravo kao izraz isključivo zemaljskih impulsa. Sugeriranje ekonomskih impulsa iz zagrobnog života. Židovski nacionalizam i kršćanstvo kao pobjednik nad njim. Jahve i Krist u modernoj teologiji. Put misli i volje do Krista. Nadosjetilna odgovornost prema svim stvarima.	
4.	Četvrto predavanje, Zürich, 9. ožujka 1919	39
	Kurt Eisner i njegov govor studentima u Baselu. Raznolikost stvarnosti stvari. Tročlanost osjetilnog i nadosjetilnog života kroz međuigru simpatije i antipatije. Primjena moderne misli na društvene događaje. Boljševizam Lenjina i Trockog, Fichteova 'Zatvorena trgovačka država'. Privatno vlasništvo i intelektualno vlasništvo. Zlouporaba intelektualnih sposobnosti kao uzrok socijalne disfunkcije.	
5.	Peto predavanje, Heidenheim, 12. lipnja 1919	51
	Trenutni melankolični izraz na dječjim licima. O uzrocima Prvog svjetskog rata. Intelektualna nesposobnost i nespремnost za bavljenje duhovnim svijetom. Bijeg u umjetnost. Imaginativni moralni impulsi u 'Filozofiji slobode'. Karakterizacija srednje Europe, Engleske i Istoka. Nužnost duha u ekonomskim ciljevima. Katastrofa svjetskog rata kao dokaz da ništa nije moguće bez duha.	
6.	Šesto predavanje, Berlin, 12. rujna 1919	62
	Uspon krilatica. Gašenje i ponovno dobivanje interesa triju sljedećih najviših hijerarhija u čovječanstvu. Proročko obrazovanje. Nesvjesno prelaženje praga od strane čovječanstva. Trostruki društveni poredak. Apel na volju da se prevlada mehanizacija duha, vegetizacija duše i animalizam tijela.	

- |  |   |     |
|--|---|-----|
| 7.   | Sedmo predavanje, Berlin, 13. rujna 1919      | 73  |
| <p>Zemaljski život kao nastavak prenatalnog života. Odnos između čovjeka i njegovog anđela čuvara pri spavanju. Dublji uzroci svjetskog rata. Istočni i zapadni pogledi na ideologiju i maya. Dekadencija mozga kod Rimljana i kod današnje buržoazije. Razvoj jezika i misija angloameričkih naroda. Oslobođenje modernog ekonomskog života od grčkog duhovnog života i rimskog pravnog života. Duhovne bitke između istoka i zapada.</p> |   |     |
| 8.   | Osmo predavanje, Berlin, 14. rujna 1919       | 85  |
| <p>Potpuno uranjanje čovjeka u tijelo. Nužnost razvoja prirodoznanstvenih ideja. Novi obrazovni ideali. Razlike u shvaćanju Krist događaja. Woodrow Wilson i Liga naroda. Novo shvaćanje Krista. Značaj čovjeka za život Zemlje i duhovnog svijeta. Rabindranath Tagore. Entuzijizam među vodećim osobnostima tijekom Svjetskog rata. Ludendorff, Michaelis. Volja za istinom.</p>   |   |     |
| 9.   | Deveto predavanje, Zürich, 27. listopada 1919 | 96  |
| <p>Poganska iskonska mudrost i svjetonazor židovskog naroda. Inkarnacija Lucifera na početku 3. tisućljeća. Primarna mudrost u trećoj post atlantskoj kulturi, u Grčkoj i u gnozi. Materijalizacija teologije. Utjelovljenje Ahrimana. Obmane, koje Ahriman koristi u pripremi za svoj dolazak. Kardinal Newman. Pokret Lux Mundi. Značenje raznovrsnosti četiriju Evandjelja.</p>   |   |     |
| 10.  | Deseto predavanje, Bern, 4. studenog 1919     | 109 |
| <p>Poganska i židovska kultura. Inkarnacija Lucifera na početku 3. tisućljeća. Detaljniji opis inkarnacije Lucifera. Luciferska mudrost kao osnova grčke kulture i gnoze. Inkarnacija Ahrimana na Zapadu. Sredstva Ahrimana za pripremu njegov inkarnacije. Kardinal Newman. Robert Wilbrandt. Intelekt i duhovno iskustvo. Duhovno kao ono što održava čovjeka tijekom propadanja fizičkog tijela.</p>                                    |   |     |

## PRVO PREDAVANJE

Zürich, 4. veljače 1919.

U ovim danima, kada mi je dužnost održati javna predavanja u ovom gradu o socijalnim pitanjima, možda nije neprimjereno da se na ovoj posebnoj večeri podružnice, da se na neki način unutarne zaokupimo sa socijalnom zagonetkom, budući da je u današnje vrijeme ona posebno značajna.

Znamo da, u odnosu na čovjeka kojeg susrećemo u vanjskom svijetu, onog koji stoji pred našim sposobnostima percepcije i osjeta, kako su one vezane za tijelo, moramo priznati istinskog, dubljeg unutarnjeg čovjeka. Tog unutarnjeg čovjeka u prvom redu opažamo kada uzmemo u obzir da je on u osnovi povezan sa svime relevantnim što možemo reći da prožima svijet i tka u svijetu. Samo razmislite koliko se naš antropozofski svjetonazor razlikuje od običnog svjetonazora, posebno u odnosu na ljude. Pogledajte moj pokušaj da opišem antropozofski svjetonazor, sve ono što ste pročitali u mom 'Okviru tajne znanosti', i vidjet ćete da nije razvoj naše Zemlje povezan samo s čovječanstvom, već i da se razvoj naše Zemlje promatra kao da je ona proizašla iz ranijih inkarnacija ovog našeg planeta. Ova evolucija Zemlje proizašla je iz drevne evolucije Mjeseca, koja je pak proizašla iz evolucije Sunca, a ova evolucija Sunca iz evolucije Saturna. Ali razmotrite sve što je sastavljeno kako bi se pratila ova evolucija kroz planetarne sustave do evolucije naše Zemlje i reći ćete: u svemu što se razmatra, čovjek ne nedostaje. Čovjek je prisutan u svemu. Cijeli kozmos se promatra na takav način da su sve njegove sile, sve što se u njemu događa, usmjerene prema čovjeku. Čovjek je središte ove kontemplacije svijeta. - U jednoj od svojih misterijskih drama, u dijalogu između Capesiusa i posvećenika, dodatno sam naglasio ovaj temelj cijelog antropozofskog svjetonazora, rekao bih, u njegovoj vezi s ljudskom dušom, i naglasio sam kakav dojam mora to ostaviti na čovjeka kada postane svjestan da: sve generacije bogova, sve svjetske sile, pozvane su, aktivne su, kako bi u konačnici dovele do čovjeka, da ga stave u središte svog stvaranja.

Istaknuo sam koliko je nužno, posebno u odnosu na ovu potpuno istinitu ideju, ustvrditi nužnost ljudske poniznosti, koliko je nužno stalno iznova si ponavljati: da, kad bismo mogli istinski iskusiti cijelo svoje biće, onako kako ga nosimo u sebi, na sebi i oko sebe, onako kako smo s njim smješteni u svijetu, kad bismo doista cijelo svoje biće mogli iznijeti na vidjelo, tada bi nam se ostatak svijeta otkrio u mikrokozmičkom smislu. - Ali koliko znamo, koliko doživljavamo, koliko možemo otkriti djelovanjem onoga što jesmo kao ljudska bića u najvišem smislu te riječi? Stoga, ako zaista možemo shvatiti ideju o tome što jesmo kao ljudska bića, lebdimo između ponosa i poniznosti. Svakako ne smijemo degenerirati u ponos, ali ne smijemo ni

propasti u poniznosti. Propali bismo u poniznosti ako se ne bismo postavili tako da poginemo ljestvicu svog zadatka - radi onoga što zaista jesmo iz sveobuhvatne perspektive. Nikada, u biti, ne možemo dovoljno visoko razmišljati o tome što bismo trebali biti. Nikada ne možemo dovoljno cijeniti duboki osjećaj kozmičke odgovornosti, koji mora obuzeti čovjeka kada razmatra povezanost cijelog kozmosa sa samim svojim bićem.

Međutim, to bi trebalo postati manje teorijska ideja, manje puka znanost, ono što proizlazi iz antropozofski orijentirane znanosti duha, trebao bi postati osjećaj, osjećaj svetog strahopoštovanja prema onome što mi kao ljudska bića trebamo biti, a u tako malo slučajeva to možemo biti. Ali često bi trebao postojati i osjećaj kada susrećemo pojedinog čovjeka: ti su tu, mnogo toga izražavaš u ovoj sadašnjoj inkarnaciji. Pa ipak, krećeš se iz života u život, iz inkarnacije u inkarnaciju; u slijedu tvojih života otkriva se ono beskonačno. - I te osjećaje bismo mogli proširiti u mnogim drugim smjerovima, mogli bismo ih produbiti. Upravo iz tog osjećaja, na temelju znanosti duha, dolazi se do istinskog uvažavanja čovjeka, do osjećaja za čovjekovo dostojanstvo u svijetu. Taj osjećaj može prožeti cijelu našu dušu, i kada se proširi cijelim našim bićem, samo nas on može odvesti u pravo raspoloženje kada smo prisiljeni svoje individualne odnose urediti jedni s drugima. Ono što sam upravo opisao može se smatrati prvim bitnim postignućem moderne, antropozofski orijentirane znanosti duha: ispravno uvažavanje čovjeka u svijetu. To je jedna stvar.

Ali nešto drugo će proizaći iz istinski duševnog, ne samo teorijskog, uranjanja u antropozofski orijentiranu znanost duha. To je ovo: shvaćamo li sve događaje svijeta, sve što kao elementi živi u zemlji, zraku, vodi, shvaćamo li sve što sja prema nama sa zvijezda, što s vjetrom puše prema nama, sve što nam se obraća iz pojedinih oblasti prirodne egzistencije? Razmislite, ako sve to promatramo u smislu antropozofski orijentirane znanosti duha, to nekako ima svoju vezu s čovjekom. Sve nam postaje vrijedno, jer to na određeni način možemo povezati s čovjekom. Osjećaji predstavljaju odnos između čovjeka i svih stvari, temeljen na nadosjetilnom znanju. Pjesnik Christian Morgenstern prekrasno je u stihu uhvatio osjećaj koji sam često dijelio s prijateljima razmatrajući određeno poglavlje Evanđelja po Ivanu, onaj osjećaj, koji nas obuzima kada dopustimo da niz oblasti prirode djeluje na nas. Tu možemo reći, da biljka može gledati na beživotno carstvo minerala. Svakako, mora se osjećati kao nešto više u hijerarhiji prirodnih bića od pukih beživotnih minerala. Ali biljka može sebi reći, dok gleda puki beživotni mineral kako priprema njezino tlo: doista sam viša u hijerarhiji bića od tebe, samo iz tebe rastem, tebi dugujem svoju egzistenciju. U zahvalnosti se klanjam pred onim što je niže od mene. - I tako, zauzvrat, moramo misliti o osjećaju životinje prema biljci, a tako i u carstvu ljudi, kada se čovječanstvo uzdiglo na višu razinu u napredovanju svog razvoja. Moramo s poštovanjem i strahopoštovanjem, u određenom

pogledu, gledati na ono što je niže od nas samih, ne samo konceptualno, već na način da se u duši, kao kozmički osjećaj, istinski doživi ono što pulsira, živi i kreće se u svim stvarima. Dakle, tako nas iz svoje suštine vodi antropozofski orijentirana znanost duha. Stoga nam nudi mogućnost postizanja živog odnosa između čovjeka i svih ostalih stvari.

I treće. Ono što znanost duha predstavlja o duhu, ne čini to da panteistički govori, o duhu i duhu, koji je temelj svih stvari. Ne, ne govori samo o stvarnom duhu, već ova znanost duha nastoji govoriti od unutar stvarnosti, od unutar samog duha. Nastoji govoriti na takav način, da oni koji žive unutar znanosti duha znaju da, dok se formiraju njihove misli o duhu, da upravo duh tka i živi unutar tih misli. Oni koji su, ako smijem tako reći, dotaknuti duhom znanosti duha, ne žele samo izraziti misli o duhu, žele da se duh izrazi kroz njihove misli. Neposredna prisutnost duha, aktivna snaga duha, to je ono što se kroz znanost duha traži.

A sada usporedite ono što je, takoreći, smješteno u samu srž ljudske duše, što je tamo uneseno kroz živo bavljenje znanošću duha, s onim o čemu sam jučer govorio, da prolazi kroz naše vrijeme kao socijalni zahtjev i da je na određeni način živo u svijesti proletera, da bi postalo taj zahtjev vremena, taj socijalni zahtjev vremena. Razmotrite da ono što danas živi u proleterskoj svijesti, što stoji, takoreći, kao osnova spoznaje za tu proletersku svijest, jest ideologija, puko tkanje apstraktnih misli. Doista, kao sama suština svakog duševno-duhovnog iskustva, predstavlja se da je to iskustvo samo ideologija; da postoje ekonomski procesi, koji su jedina stvarnost, u koje je čovjek uhvaćen kao u borbi za opstanak, i iz njih se, takoreći, diže poput dima i magle, ono što se misli, što se spoznaje, što se otkriva u umjetničkim kreacijama, što se smatra običajem, moralom, zakonom i tako dalje: sve je to samo ideološka sjena! Usporedite ovaj duhovni život, smatran ideološkom sjenom, s duhovnim životom koji nastoji ući u naše duše kroz antropozofski orijentiranu znanost duha. Antropozofski orijentirana znanost duha ima za cilj uspostaviti sam duh, kao živu stvarnost u svijetu kroz ljudsku dušu. Taj duh je protjeran svjetonazorom koji je uspostavila buržoazija, a proletarijat ga je potom, na svoju nesreću, preuzeo. I ono što bi u čovjeku trebalo živjeti kao svijest o životu: duh je u meni - to živi kao puka ideologija.

I drugo. Razmislite koliko je od čovjeka prisutno u ovom jednom zemaljskom životu, što možemo percipirati svojim osjetilima, običnim tjelesnim osjetilima - upravo onog čovjeka na kojeg se pozivamo, kako bismo ga u potpunosti promišljali, ne samo evoluciju Zemlje, već i evoluciju Mjeseca, Sunca i Saturna? Kako, pred ovom modernom sviješću, istinski ljudski osjećaj blijedi, upravo onaj element koji nam, kroz antropozofski orijentiranu znanost duha, daje pravi osjećaj, pravi osjećaj istinskog ljudskog dostojanstva, tako da možemo imati pravi odnos kada mi, kao ljudska individua, stojimo pred drugom ljudskom individuum. Je li zamislivo da se u

današnjem kaosu ljudskog suživota, može pronaći pravi odnos među ljudskim bićima, odnos koji mora biti temelj svakog stvarnog rješenja socijalne zagonetke? Je li moguće da se takav pravi odnos među ljudskim bićima, pojavi bez da je utemeljen u tom kozmičkom uvažavanju čovjeka koje može proizaći samo iz duhovnog znanja i duhovnog osjećaja?

I treće. Što se tiče našeg odnosa prema vanjskom svijetu, ljudska bića ne smiju tražiti apstraktne misli, kako to trenutno zahtijeva ekonomska i socijalna politika, već izravne, osobne veze s pojedinačnim činjenicama svijeta, s pojedinačnim stvarima svijeta. Što se tiče vanjskih ljudskih stvari u svijetu, ljudska bića moraju pronaći odnos prema ovom svijetu. Tu je opet, kao što sam pokazao, treće duševno iskustvo, koje proizlazi iz antropozofski orijentirane znanosti duha u naše vrijeme, ovaj osjećaj prema svim izvan ljudskim bićima, osjećaj koji imamo prema svemu ispod nas i iznad nas, u prirodnom i božanskom hijerarhijskom poretku.

A sada razmotrite dvije stvari. S jedne strane, razmotrite što danas postoji kao proleterska svijest, koliko je ona u području duhovnog iskustva udaljena od osjećaja samog živog duha koji djeluje unutar čovjeka, kako je sav duhovni život pretvorila u ideologiju. Razmislite koliko je udaljeno od istinski dubokog, duhovno shvatljivog uvažavanja čovjeka, ono što današnji proleter misli, i posebno, osjeća prema svojim bližnjima i to sve uključuje u svoje stavove. Razmislite koliko je, konačno, udaljena čisto ekonomska vrijednost stvari, koja je gotovo jedina vrijednost koja se danas odnosi na ljudska bića, od onih vrijednosti izvan čovjeka koje učimo percipirati kroz ono što sam izrazio, iz perspektive antropozofski orijentirane znanosti duha, u vezi s odnosom čovjeka i izvanljudskih stvari.

Razmotrite dvije stvari. S jedne strane, razmislite gdje je čovječanstvo završilo kao rezultat neduhovne prirode posljednjih stoljeća koja se tako intenzivno širila u ljudskim dušama. S druge strane, razmičite o nadama koje se mogu probuditi mogućnošću da istinska znanost duha uđe danas u čovječanstvo. Spojite ove dvije stvari i zatim se zapitajte, nije li tek kada ljudsku dušu istinski dotakne ono što znanost duha može ponuditi, da se socijalna zagonetka stavlja u pravo svijetlo. - Ako ono što sam ovdje predstavio shvatite kao dvije perspektive - jednu beznadnu i jednu punu nade - u pravom smislu, tada će rad za antropozofski orijentiranu znanost duha za vas postati ono što bi danas za čovječanstvo nužno trebao postati: životna nužnost, životna nužnost toliko duboka da bi trebala prožimati sve ostaje aktivnosti i stvaralaštvo.

Reći ćete sebi: ništa mi se ne čini razumljivijim u cijelom kontekstu nedavnog ljudskog razvoja od toga da se pojavio ovaj socijalni problem; ali također mi se ništa ne čini razumljivijim od toga da ljudi stoje tako tragično zbunjeni pred ovim socijalnim problemom. - Jer u vremenu kada ovaj socijalni problem tako glasno i jasno kuca na vrata svjetonazora, na vrata

samog života, čovječanstvo istovremeno prolazi kroz jedno od svojih najtežih iskušenja, iskušenja koje se sastoji u potrebi da se iz svoje najdublje snage okrene duhu. Danas ne možemo imati otkrivenja ako ih slobodno ne tražimo, jer od sredine 15. stoljeća živimo u dobu duše svijesti, u kojem sve treba biti izneseno na svijetlo svijesti. Nemojmo danas jadikovati govoreći: strašna katastrofa zadesila je čovječanstvo. Zašto su bogovi čovječanstvu donijeli ovu strašnu katastrofu? Zašto bogovi ne izvedu čovječanstvo iz nje, budući da je tragično što se čovječanstvo dovelo u takvo stanje? - Ne zaboravimo, u svijetlu svega ovoga, da živimo u dobu u kojem se treba otkriti unutarnja sloboda čovječanstva, u kojem se bogovi mogu otkriti prema svojim osnovnim namjerama za svijet, samo kada se čovječanstvo s njima suoči, sa slobodnom voljom da ih primi u dubinu duše.

Što se tiče najvažnijih aspekata ljudskog razvoja, danas se nalazimo na prekretnici, također i u pogledu kršćanstva. Neke osobe aktivne u vezi socijalnog pitanja, istaknule su da spremno prihvaćamo kršćanstvo, ali samo onaj njegov dio koji je u suglasju s našim vlastitim socijalnim idealima. Ali ovaj najvažniji zemaljski impuls, ovaj impuls koji daje istinsko značenje svemu ostalom na Zemlji, ne može se tretirati na ovaj način! Međutim, mora nam biti jasno ovo: ono što je do sada unutar čovječanstva izraženo u vezi s kršćanstvom zapravo je samo početak. Izraženo je malo više od činjenice da je sve što su ljudi iskusili u vezi s kršćanstvom, posebno u vezi s otajstvom Golgote, u biti samo ukazivalo na to da je Krist nekoć postojao kroz čovjeka Isusa i prošao otajstvo Golgote. U određenom smislu, ova prva, gotovo dva tisućljeća postojanja kršćanstva na Zemlji nisu mogla - zbog još uvijek razvijajuće prirode ljudskog razuma - učiniti ništa više nego pokazati čovječanstvu da se Krist sjedinio sa Zemljom, da je Krist sišao na Zemlju. Tek sada, u petoj post atlantskoj epohi, u epohi razvoja duše svijesti, čovječanstvo sazrijeva da shvati, ne samo da je Krist prošao kroz otajstvo Golgote, već i što je uistinu sadržano u tom otajstvu Golgote. Sadržaj otajstva Golgote, čovječanstvo će moći razumjeti, samo iz onih duhovnih temelja koji se mogu razviti unutar ove pete post atlantske epohe.

Već sam nekoliko puta o ovoj temi spomenuo da smatram izrazito trivijalnim kada netko kaže: Živimo u vremenu tranzicije. - Sva vremena su vremena tranzicije! Ne radi se o tome živi li netko u određenom vremenu kao vremenu tranzicije, već o tome što predstavlja vrijeme promjene, tranzicije. Stvar je u tome da se vidi što se mijenja. Sada sam iz različitih perspektiva istaknuo što se trenutno mijenja u našem vremenu, u najširem smislu, u pogledu ljudske svijesti i razvoja ljudske duše. Danas bih želio istaknuti, iz specifične perspektive, što se trenutno mijenja u našem vremenu u pogledu razvoja čovječanstva na Zemlji.

Upravo sam rekao: kroz antropozofski orijentiranu znanost duha ne tražimo samo misli o duhovnom, već tražimo stvarnost duhovnog, tražimo misli u

kojima sam duh živi, u kojima se duh otkriva. Možemo reći i ovo: Krist Isus je izgovorio riječi: "Ja sam s vama u sve dane do samog kraja svijeta". - Pravi zagovornik antropozofski orijentirane znanosti duha je onaj tko ne vjeruje da se sve što čini sadržaj kršćanstva iscrpljuje u Evanđeljima, već ako zna da je Krist uistinu prisutan, svaki dan, do samog kraja svijeta, ne samo kao mrtva sila u koju se mora vjerovati, već kao živa sila koja se neprestano otkriva. A što ona otkriva u sadašnjosti? Sadržaj antropozofski orijentirane znanosti duha. Ta znanost ne nastoji samo govoriti o Kristu, ona kroz ljudsku misao nastoji izraziti ono što Krist u sadašnjosti želi reći čovječanstvu.

Može se reći da se čak i u davna vremena, kada su ljudi još živjeli instinktivno i kada je nešto od atavističke vidovitosti još uvijek prebivalo u ljudskoj duši, da se duhovno izražavalo unutar ljudske duše, živjelo u ljudskim konceptima i volji, a unutar čovječanstva su živjeli bogovi. - Danas bogovi još uvijek žive unutar čovječanstva, iako na nešto drugačiji način nego u davna vremena ljudske evolucije. Moglo bi se reći: u davna vremena, bogovi su imali specifičan zadatak vezan uz razvoj Zemlje; postavili su si cilj, božansku svrhu za razvoj Zemlje. Taj su cilj postigli nadahnjujući ljude svojim moćima, obdarujući ljudsku dušu imaginacijama. Ali koliko god čudno zvučalo, ovi istinski, temeljni ciljevi, božanskih svjetova sa evolucijom Zemlje, ispunjeni su u odnosu na razvoj Zemlje. Ono što su od Zemlje bogovi željeli za sebe, u biti je ostvareno u četvrtoj post atlantskoj epohi. Stoga duhovna bića viših hijerarhija, koje možemo u našem smislu nazvati i bogovima, danas imaju drugačiji odnos prema ljudskoj duši nego su to imali u prošlosti. Tada su bogovi tražili ljude kako bi uz njihovu pomoć ovdje na Zemlji ostvarili svoje ciljeve. Danas čovječanstvo mora tražiti bogove; danas se iz svog najdubljeg impulsa čovječanstvo mora uzdići do bogova. I, u određenom smislu, mora doseći moć bogova da ostvari svoje ciljeve, svoje svjesne ciljeve uz pomoć božanskih sila. To je za čovječanstvo prikladno od doba razvoja duše svijesti nadalje. Ciljevi ljudi u ranijim vremenima bili su nesvjesni, instinktivni, jer su božanski ciljevi svjesno prebivali u njima. Sami ciljevi ljudi moraju postajati sve svjesniji; tada će se unutar tih ljudskih ciljeva nalaziti moć uzdizanja do bogova, tako da se ljudski ciljevi mogu ostvariti božanskom snagom.

Samo dobro razmislite o ovim riječima! Mnogo toga je u njima. Ove riječi sadrže nužnost da čovječanstvo, posebno od našeg vremena nadalje, mora započeti iskonsku, težnju iz sebe samog. Tu elementarnu težnju možemo tražiti u raznim oblastima duše. Iznad svega, moramo je tražiti u dubljoj socijalnoj sferi, prihvaćajući duhovno znanstveni pristup u odnosu među ljudima. Budući da su bogovi iz davnina imali svoje ciljeve u evoluciji ljudi i ostvarili su ih kroz čovjeka, ljudi su, kako je i trebalo biti, bili mnogo bliži jedni drugima nego što su danas u razvoju Zemlje. Danas se ljudi na određeni način udaljavaju, i moraju se ponovno tražiti na potpuno drugačiji način. Ali još se uvijek moraju naučiti kako tražiti jedni druge. Iz čisto

vanjske perspektive, to možete vidjeti posvuda. Ljudi danas malo znaju o ljudima. Znanost duha, u svom kozmičkom uvažavanju ljudskog dostojanstva i ljudske prirode, tek je na početku. U stvarnom životu, čovjek danas malo zna o ljudima. Čovjek ne prodire u dubine duše drugog čovjeka. To je standard. To je ono što se mora pronaći u dubljem socijalnom biću: u ljudski razvoj mora se uključiti novi oblik razumijevanja ljudske prirode.

Međutim, moramo dosegnuti točku - budući da, u smislu naturalističkog načina razmišljanja, lišenog duha, vidimo samo fizičke aspekte ljudi - gdje možemo prepoznati djelovanje bogova u drugim ljudima, kako bismo ušli u istinski duhovno bogat socijalni organizam. To možemo postići samo ako aktivno sudjelujemo. Jedna stvar koju možemo učiniti jest tražiti dublje razumijevanje unutar vlastitog unutarnjeg života. Postoji mnogo puteva do toga. Navest ću samo jedan meditativni pristup. Iz raznih razloga i ciljeva možemo napraviti određenu retrospektivu vlastitog života. Možemo se zapitati: kako se naš individualni život razvijao od djetinjstva do danas? - Ali možemo isprobati i ovaj pristup: možemo se usredotočiti, ne toliko koliko smo bili sretni zbog ovoga ili onoga, kako smo doživjeli ovo ili ono, već na one ljude koji su intervenirali u našim životima kao roditelji, braća i sestre, prijatelji, ili na neki drugi način, umjesto da se usredotočimo na sebe, možemo pred dušu postaviti biće ovih ljudi. Neko vrijeme, stvari će se činiti kao da bismo si mogli reći, koliko je toga malo uistinu naše, a koliko je tuđe, što je u nas ušlo od drugih. Naš odnos prema svijetu bit će potpuno drugačiji ako se iskreno i pošteno upustimo u takvu unutarnju refleksiju. Kao rezultat takve refleksije ostaju osjećaji i senzacije. I ti osjećaji i senzacije su u nama plodno sjeme. To je sjeme za istinsko razumijevanje ljudi. Tko opetovano gleda u sebe na način da spozna doprinos koji su drugi, možda davno preminuli ili su daleko, dali njegovom biću, također će drugim ljudima pristupiti na način da, uspostavljanjem individualnog međusobnog odnosa, u njemu nastaje imaginacija o pravoj prirodi te druge osobe. To je nešto što se, u moderno doba i u odnosu na budućnost čovječanstva, mora pojaviti kao unutarnji, zapravo duševni socijalni imperativ ljudskog razvoja. Na taj način antropozofski orijentirana znanost duha mora postati praktična; na taj način mora obogatiti i potaknuti život.

Želio bih istaknuti još jednu točku. U ranijim vremenima, svaka samospoznaja, svaka introspekcija vlastite duše, bila je, u usporedbi, mnogo lakša nego što je sada, jer se sada - ne samo u odnosu na svijest određenih ljudi koja proizlazi iz njihovih okolnosti, bogatstva ili siromaštva, ili iz drugih izvora - pojavljuje duboki unutarnji socijalni impuls, impuls koji se manifestira, naprimjer, na sljedeći način. Danas malo pažnje posvećujemo tome kako je cjelokupnost ljudskog života, proces stalnog rasta i sazrijevanja. Ljudi unutarnje iskreni poput Goethea, osjećali su to sazrijevanje i rast. Čak i u starosti, Goethe je još uvijek želio učiti; čak i u starosti, Goethe je znao da još nije cjelovit kao čovjek. I osvrnuo se na svoju

mladost, na svoje sazrijevanje, doživljavajući sve što se dogodilo u njegovoj mladosti i sazrijevanju, kao pripremu za ono što će doživjeti u starosti. Vrlo malo ljudi danas tako razmišlja, posebno kada se ljude gleda kao socijalna bića. Danas svatko do dvadesete godine želi biti član neke organizacije, i, kako kažu, donositi demokratske sudove o svemu. Čini se da ljudi ne mogu shvatiti da od života mogu nešto očekivati, dok postupno sazrijevaju prema starosti. Ljudi jednostavno više ne razmišljaju o tome. - To je jedna stvar: da moramo ponovno naučiti da cijeli život, ne samo prva dva ili tri desetljeća mladosti, ima vrijednost.

I postoji još nešto što moramo naučiti. Ne vidimo samo sebe kako stojimo u svijetu, već vidimo ljude drugih dobnih skupina; prije svega, vidimo dijete kako ulazi u svijet i život rođenjem. Onako kako se odvija ljudski život, tako se i mnogo toga što se ranije duši otkrivalo samo po sebi, sada može imati samo kroz najveći napor, kroz napor postizanja nadosjetilnog znanja ili barem istinskog razumijevanja života. Kao što mnogo toga općenito ostaje skriveno od ljudi, tako i mnogo toga što pripada djetetu, ostaje za njegovo biće skriveno. Ali ne samo ono što će dijete doživjeti kada uđe u zrele godine, njegova starost, ostaje od djeteta skriveno, već i mnogo toga što je bilo otkriveno starijim, instinktivno živućim ljudima, onima s atavističkom vidovitosti, to danas ostaje skriveno ako se gleda samo na sebe. I tako postoji nešto što nam se od kolijevke pa do groba ne može otkriti, ako spoznaju tražimo samo u sebi. To je također jedna od osobitosti našeg doba svijesti. Možemo težiti jasnoći svijesti, no mnogo toga u oblasti koju ta jasnoća treba osvijetliti ostaje skriveno. I stoga postoji nešto prilično neobično u vezi s našim dobom. Kao djeca, ulazimo u svijet; u nama postoji nešto što je važno za svijet, za suživot ljudi, za povijesnu spoznaju. Ali ne možemo to spoznati ako ostanemo usredotočeni na sebe, ne kao djeca, ne kao muškarci, ne kao žene, ne kao starci ili starice. Međutim to se može spoznati na drugi način. Može se spoznati kada zrela ljudska duša, usklađena s istinskom duhovnom percepcijom - muška duša, ženska duša, starija duša - pogleda dijete i osjeti: u djetetu se otkriva nešto što dijete sada ne može spoznati, nešto što dijete, kada je prepušteno samo sebi, nikada ne može spoznati, čak ni do svoje smrti, ali što može spoznati duša drugog, koji, kao starac, gleda unatrag na ovo dijete. Tu imate nešto što se može otkriti kroz dijete, ne u djetetu, i ne u muškarcu ili ženi koji mogu nastati od ovog djeteta, do njegove smrti, već u drugom, koji, od starije dobi, s ljubavlju gleda najmlađe ljudsko biće. Ovo posebno ističem, jer u takvoj značajki našeg vremena, možete vidjeti kako socijalni impuls - ali u najširem smislu - leluja i tka u naše vrijeme. Nije li to duboki socijalni impuls, ta potreba da se nešto korisno uvede u život samo tako da stariji uče od najmlađih, da budu zajedno u najveću svrhu života, ne samo odnos između osobe X1 i osobe X2, već između starije osobe i najmlađeg djeteta?

To socijalno zajedništvo, ono je na što nas upućuje najdublji duh i smisao našeg vremena. I tako, antropozofski orijentirana znanost duha, obraćajući se ljudima koji su već donekle pripremljeni kroz druge grane ove znanosti duha, može dodatno produbiti razumijevanje socijalnog problema. Svi vi imate značajan socijalni zadatak ako iz svega što se u vama može probuditi, posebno u smislu socijalnog osjećaja, crpate sredstva za djelovanje unutar čovječanstva u našem vremenu, kao oni koje je posebno odabrala antropozofski orijentirana znanost duha. Ako negujete dublji socijalni osjećaj i dublje razumijevanje ljudske povezanosti unutar trenutnog socijalnog i socijalističkog diskursa, tada ćete ispuniti vitalni zadatak koji proizlazi iz antropozofski orijentirane znanosti duha, također u socijalnom smislu.

O tome ćemo dalje raspravljati sljedeći tjedan kada budemo imali naše predavanje u ogranku između dva javna predavanja.

## DRUGO PREDAVANJE

Bern, 8. veljače 1919.

Javna predavanja proteklih dana bavila su se socijalnim problemom, socijalnim zahtjevima sadašnjosti, ne samo onako kako proizlaze, rekao bih, iz promatranja i promišljanja, već kako se manifestiraju u činjenicama, u događajima suvremenog života svijeta.

Sva ta pitanja koja se odnose na ljudski život, čije je razmatranje danas apsolutno neophodno u najširem smislu i za najšire krugove, oni koji su orijentirani prema antropozofiji mogu dublje istražiti. Jer nikada ne smijemo zaboraviti, ako se smatramo članovima antropozofskog pokreta, da dio naših najdubljih osjećaja mora biti promišljanje svih stvari u svijetu, na način da vanjske pojave i vanjske činjenice dodatno prožimamo uvidima koje dobivamo iz duhovnog svijeta. Samo na taj način sve stvari za nas dobivaju pravo lice stvarnosti, kada ih možemo zamisliti kao prožete duhovnim, onom esencijom koja se u početku skriva u vanjskom zemaljskom svijetu, ali koja ipak istinski živi u njemu.

Prošli put kad sam mogao biti ovdje među vama, već sam dao neke naznake, također sa stajališta antropozofski orijentirane znanosti duha, o socijalnim impulsima ljudskog života. U to vrijeme već smo pokušali promatrati ljudska bića kao socijalna bića, kao bića sa socijalnim i antisocijalnim instinktima. Međutim, nikada ne smijemo zaboraviti da, budući da smo ljudska bića na ovoj Zemlji, u ovu zemaljsku egzistenciju unosimo učinak, rezultat onoga što prolazimo u vremenu koje teče između smrti i novog rođenja. Svatko od nas u svoj zemaljski život unosi rezultate svog posljednjeg duhovnog života, svog posljednjeg boravka u čisto nadosjetilnom svijetu. I svoj zemaljski život ne razmatramo u potpunosti, ako ne uzmemo u obzir kako ono što činimo, što se za nas događa u svijetu u našim interakcijama s drugima, istovremeno nosi nešto od onoga što proizlazi iz našeg života u duhovnom svijetu, iz kojeg smo izašli rođenjem, ali čije tragove i sile nosimo sa sobom u ovaj svijet.

S jedne strane, to je ono što za nas ljude dopire iz duhovnog carstva u fizički svijet. S druge strane, ne smijemo zanemariti činjenicu da se u životu koji doživljavamo ovdje na Zemlji, događaju stvari koje u početku u potpunosti ne ulaze u našu svijest, koje se događaju s nama, oko nas, bez naše svijesti, i upravo iz tih iskustava, koja ostaju, takoreći, u podsvijesti tijekom našeg zemaljskog života između rođenja i smrti, prenosimo najvažnije aspekte natrag kroz vrata smrti u nadosjetilni svijet, koja pak doživljavamo kada kroz smrt izađemo iz zemaljskog svijeta. Mnoge stvari nam se događaju u našem zemaljskom životu koje nemaju značaj za ovaj zemaljski život, već služe kao

priprema za zagrobni život - ako smijem upotrijebiti ovaj izraz 'zagrobni život' za razliku od 'prenatalnog života'.

Pa, posebno razmatranje o kojem sam raspravljao na jučerašnjem javnom predavanju, pojavljuje se s punom, konkretnom jasnoćom, tek kada se shvati kako ga osvijetliti iz smjera iz kojeg svjetlost dolazi iz nadosjetilnog svijeta. I upravo iz te perspektive želio bih istražiti ovu temu, toliko aktualnu danas, dublje s antropozofskog gledišta. Socijalni problem današnjice želim razmotriti kao problem čovječanstva u cjelini. Za nas, međutim, čovječanstvo u cjelini, nije samo zbroj duša koje socijalno žive zajedno na Zemlji u određenom trenutku, već i onih koje se u tom određenom trenutku nalaze u nadosjetilnom svijetu. One su s ljudima povezane duhovnim vezama, i pripadaju onome što možemo nazvati ukupnošću ljudi. Prvo razmotrimo ono što se, u zemaljskom smislu, naziva ljudskim duhovnim životom.

U zemaljskom smislu, ljudski duhovni život nije život duhovnih bića, već ono što ljudi kao duhovni život doživljavaju u svojim socijalnim interakcijama. Taj duhovni život uključuje, prije svega, sve što obuhvaća znanost, umjetnost i religija. Ali uključuje i sve što se tiče škola i obrazovanja. Ono što ljudi u socijalnoj interakciji doživljavaju kao duhovni kulturni život, to je prvo što želimo razmotriti. Iz napomena poput one koju sam dao jučer, znate da ovaj duhovni život - svo školovanje, svo obrazovanje, sav znanstveni, umjetnički i književni život i tako dalje - mora činiti zasebnu društvenu sferu. Za vanjski svijet to se može razjasniti samo iz razloga koje sam vanjski svijet danas priznaje. Može postati savršeno jasno: zdrav razum mora biti sasvim dovoljan da se te stvari u potpunosti razumiju. Ali konkretno to vidjeti, posebno postaje moguće za one koji se bave antropozofski orijentiranim pogledom na svijet. Za takvu osobu, ono što se naziva zemaljskim duhovnim životom, pojavljuje se u vrlo posebnom svijetlu.

Kroz moderni razvoj događaja, ovaj duhovni život, koji je pod utjecajem buržoazije i njezinih intelektualaca degenerirao u puku ideologiju, a koji su proleter i stoga usvojili kao puku ideologiju u svom svjetonazoru, obuhvaćajući grane o kojima sam raspravljao, nešto je što proizlazi samo iz ekonomskog života. Otprilike tako to danas shvaća proleterski svjetonazor: sve što predstavlja religijsko uvjerenje i religijsku misao, sve što predstavlja umjetničko postignuće, sve što predstavlja pravne i moralne stavove - to je, kako kaže proleterski svjetonazor, nadgradnja, nešto što se uzdiže, takoreći, poput pramenova duhovnog dima iz jedine istinske stvarnosti, ekonomske stvarnosti. Taj zemaljski duhovni život postaje ideologija, nešto tek zamišljeno. Ali za one koji poznaju temelje iz kojih proizlazi antropozofski orijentirana znanost duha, ono što čovječanstvo obuhvaća kao duhovni kulturni život, dar je samih duhovnih bića. Za njih se ne diže iz ekonomskih temelja, već se slijeva iz života duhovnih hijerarhija. To je radikalna razlika između onoga što se izražava u buržoaskom svjetonazoru i njegovog nasljeđa

u proleterskom svjetonazoru - da je, u osnovi, za ono što se razvilo u čovječanstvu od 15. i 16. stoljeća, duhovni svijet ideološki, puka para koja se diže iz ekonomskih harmonija i disharmonija - i svjetonazora koji mora doći, jedinog koji može donijeti spasenje, vodeći iz sadašnjeg kaosa, za koji ono što struji teče iz istinskog duhovnog života svijeta, kojem mi, kao duhovnom svijetu, pripadamo baš kao što pripadamo fizičkom zemaljskom svijetu kroz naša osjetila i naš razum. Ali sada kada smo stigli u peto post atlantsko razdoblje, nalazimo se kao socijalna bića unutar socijalnog ljudskog organizma i njegovog duhovnog života samo zato što smo pripremljeni za ovaj zemaljski duhovni život kroz odnose koje uspostavljamo prije rođenja, prije nego što smo sišli u zemaljsku egzistenciju, s drugim duhovnim bićima hijerarhija, kao što smo često spominjali. To je ono što duhovno istraživanje otkriva kao važnu činjenicu života.

Ulaskom u egzistenciju rođenjem, stupamo u odnose s ljudima na dva načina. Razlikujte ta dva odnosa u koje stupamo s drugima. Jedan odnos u koji ulazimo, onaj u koji moramo ući s drugima, jest sudbonosni. Dolazimo u sudbonosnu vezu s jednom ili drugom osobom, s većim ili manjim brojem ljudi. Ulaskom u zemaljsku egzistenciju rođenjem, pridružujemo se određenoj obitelji. Stupamo u sudbinsku vezu s našim ocem i majkom, našom braćom i sestrama i našom širom obitelji. Kao pojedinci ulazimo u sudbonosne veze s drugim ljudima. Kao pojedinci, živimo svoju karmu u odnosu na druge ljude. Kako nastaje ta karma? Kako nastaju ovi sudbonosni odnosi? Nastaju jer su pripremljeni ovim ili onim životnim događajem u prethodnim zemaljskim životima. Dakle, shvatite ovo: stupanjem u egzistenciju rođenjem, vi, kao pojedinci, stupate u sudbonosne odnose s drugim ljudima, prema onome što ste s tim ljudima doživjeli u prošlim zemaljskim životima. To je jedan od načina na koji stupate u odnose s drugim ljudima: sudbonosno.

Ali također stupate u druge odnose s ljudima. Kao pripadnik naroda, pripadate skupini ljudi s kojima niste sudbinski povezani na upravo opisani način. Rođeni ste u narodu, kao i na određenom teritoriju. To je svakako s jedne strane, povezano s vašom karmom, ali to također znači da ste, u određenom smislu, prikovani za socijalni organizam s mnogim ljudima s kojima niste sudbinski povezani. U vjerskoj zajednici možete dijeliti iste vjerske osjećaje s nizom drugih ljudi, s kojima vam nipošto nije suđeno biti. Duhovni, zemaljski duhovni život donosi širok raspon socijalnih veza među ljudima, od kojih nisu sve unaprijed određene sudbinom. Te veze nisu sve pripremljene u prethodnim zemaljskim životima, već u vremenu koje proživljavate između smrti i novog rođenja. Posebno kako se približavate drugoj polovici ovog života, između smrti i novog rođenja, ulazite u odnos s bićima, posebno onima iz viših hijerarhija, kroz koji ste toliko pod utjecajem sila tih hijerarhija, da postajete duhovno povezani s raznim skupinama ljudi. Ono što doživljavate kao duhovni život - u religiji, u umjetnosti, u socijalnom

kontekstu, u pukoj jezičnoj zajednici, naprimjer - ono što doživljavate kroz specifičan odgoj i tako dalje, sve je to već pripremljeno izvan čisto karmičkih struja u prenatalnom životu. A ono što doživljavate, iako na potpuno drugačiji način, u svom prenatalnom životu, odražava se u onome što čini duhovni život, kulturni duhovni život, u zemaljskoj oblasti.

Sada, za svakoga tko je sposoban u potpunosti ozbiljno shvatiti takve činjenice duhovnog svijeta, postavlja se vrlo specifično pitanje: kako se može istinski opravdati, u višem smislu, ovaj zemaljski duhovni život, kad se zna da je ovaj zemaljski duhovni život odraz onoga što se već iskusilo u istinskom, konkretnom duhovnom životu prije rođenja? Ovaj zemaljski duhovni život može se opravdati samo ako ga se ne promatra kao puku ideologiju, već se prepoznaje da u njemu prebiva duhovni svijet. I na pravi način se možemo povezati s ovim zemaljskim duhovnim životom samo ako postanemo svjesni da se aktivne sile samog duhovnog svijeta nalaze posvuda u njemu. Zamislite, hipotetski: ono što bića - bila to bića viših hijerarhija koja nikada ne preuzimaju zemaljsko tijelo, ili bila to nerođena ljudska bića, ljudska bića koja još nisu ušla u zemaljski život kroz vrata rođenja - da ono što ta bića koja pripadaju nadosjetilnom svijetu misle, što doživljavaju kao svoj duševni život, da to živi; da to živi u nekoj vrsti slike nalik snu u zemaljskom duhovnom svijetu kulture. Tako da uvijek opravdano možemo postaviti pitanje, kad god nam se približi bilo koji umjetnički, bilo koji religijski, bilo koji aspekt obrazovnog života: što živi u njemu? - Ne samo ono što su ljudi napravili ovdje na Zemlji, već ono što pritječe iz sila, misli, impulsa i cijelog duhovnog života viših hijerarhija - to živi u njemu. Nikada u potpunosti ne vidimo svijet ako poričemo te misli duhovnih bića, koje se, takoreći, odražavaju kroz našu duhovnu zemaljsku kulturu - onih bića koja nisu utjelovljena na ovoj Zemlji, ili se uopće ne utjelovljuju, ili nisu utjelovljena u ovom trenutku. Ako možemo steći, rekao bih, ovo sveto promišljanje duhovnog svijeta oko nas, tako da ovaj duhovni svijet možemo prepoznati kao ono što nam sama duhovna bića daruju, čime nas duhovna bića okružuju, tada ćemo istinski moći biti zahvalni za ovaj dar nadosjetilnog svijeta, koji doživljavamo kroz zemaljsko duhovni svijet kulture. Na taj način, taj duhovni svijet kulture nužno se uspostavlja kao nešto neovisno unutar cijele socijalne strukture čovječanstva, kao nastavak onoga što doživljavamo u duhovnom svijetu prije rođenja. Kada je socijalni život obasjan svjetlom duhovne spoznaje, postaje samo po sebi razumljivo pretpostaviti zasebnu, neovisnu stvarnost unutar ovog duhovnog života.

Druga oblast socijalne strukture je ono što bi se moglo nazvati vanjskom vladavinom prava, političkim životom u užem smislu, onim što se odnosi na poredak pravnih odnosa među ljudima, onim gdje bi svi ljudi trebali biti jednaki pred zakonom. To je pravi državni život. A pravi državni život, u biti, ne bi trebao biti ništa drugo nego to. Svakako se opet može, na temelju čistog, zdravog razuma, prepoznati nužnost da ovaj državni život, ovaj život

javnog prava, ovaj život koji se odnosi na jednakost svih ljudi pred zakonom, doista na jednakost svih ljudi, da ovaj dio socijalnog organizma mora stajati u sebi neovisan. Ali ako se stvar ponovno ispita kroz prizmu koju je izoštrila antropozofski orijentirana znanost duha, pojavljuje se nešto sasvim drugačije.

Taj život, istinski život države, jest unutar društvenih organa, jedino što nema nikakve veze s prenatalnim, nikakve veze s onim nakon smrti. To je ono što pronalazi svoj red, svoju orijentaciju, isključivo u svijetu koji čovjek doživljava između rođenja i smrti. Država je samodostatna cjelina sa svojom prvobitnom egzistencijom samo kada se ne proteže ni na što a što se projicira u nadosjetilni svijet, bilo u smjeru rođenja ili u smjeru smrti. 'Dajte caru carevo, a Bogu božje'. - Treba dodati, ali ne, caru božje, a Bogu carevo. - On će to odbaciti.

Stvari moraju biti čisto odvojene, poput pojedinačnih sustava unutar čovjekovog prirodnog organizma. Sve što može obuhvatiti javni život, sve što se može raspravljati ili dogovoriti unutar države, odnosi se samo na suživot među ljudskim bićima. To je bitna stvar. To je ono što su dublje religiozne prirode osjećale kroz sva vremena. - Drugi ljudi, oni koji nisu bili duboko religiozni, nisu čak ni dopuštali slobodnu, poštenu i iskrenu raspravu o tim stvarima. - Jer se određena predodžba o tim stvarima ukorijenila upravo kod onih s dubljom religioznom prirodom. Te dublje religijske prirode kažu sebi: država obuhvaća život koji se, utoliko što se tiče čovječanstva, bavi samo svime što leži između rođenja i smrti, svime što se odnosi na čisto zemaljsko. - Strašno je kada ono što se odnosi samo na zemaljsko, svoju vlast nastoji proširiti na nadzemaljsko, na nadosjetilno, na ono što leži izvan rođenja i smrti. Ali zemaljski duhovni život leži izvan rođenja i smrti, jer sadrži sjene duševnih iskustava nadosjetilnih bića. Kada ono što pulsira u pukom političkom životu preuzme kontrolu nad životom zemaljske duhovnosti, dublje religiozne prirode to nazivaju: moć koju vrši nezakoniti princ ovoga svijeta. - Iza izraza 'nezakoniti knez ovoga svijeta' krije se ono što sam upravo naznačio. To je ujedno i razlog zašto se u krugovima koji imaju interes za miješanje triju članova socijalnog organizma, o ovom nezakonitom knezu ovoga svijeta ne govori rado; štoviše, mršte se na to da se o njemu govori.

Situacija je, međutim, donekle drugačija s obzirom na mišljenje, osjećanje, i duševne impulse koji se razvijaju u ljudima kao rezultat pripadnosti ekonomskom krilu društvenog organizma. To je nešto vrlo neobično. Već ste navikli na činjenicu da vas, kroz antropozofski orijentiranu znanost duha, vaši stavovi često vode u ono što se u početku čini paradoksalnim. Kada danas govorimo o ekonomskoj komponenti socijalnog organizma, mora nam biti jasno da je način na koji sada govorimo osobitost pete post atlantske epohe. U ranijim epohama ljudskog razvoja stvari su bile drugačije. Stoga se

ono što imam reći u tom pogledu, posebno odnosi na našu sadašnjost i budućnost. Ali što se tiče naše sadašnjosti i budućnosti, mora se reći: u ranijim vremenima ljudi su instinktivno uranjali u ekonomski život. Sada ta integracija u gospodarstvo mora postajati sve svjesnija. Kao što ljudi - kao što sam već spomenuo - uče tablicu množenja u školskom okruženju, kao što uče i druge stvari u školskom okruženju, tako moraju učiti i stvari koje se odnose na život u socijalnom organizmu, na ekonomski život. Ljudi moraju biti sposobni osjećati se dijelom ekonomskog organizma. To će sigurno biti neugodno za neke ljude, jer su se druge navike mišljenja i osjećanja već ukorijenile i moraju proći kroz temeljne promjene. Nije li istina da bi se netko danas, ako ne zna koliko je tri puta devet, smatrao neobrazovanim? U nekim krugovima netko se smatra neobrazovanim već ako ne zna tko su bili Rafael ili Leonardo. Ali općenito govoreći, u određenim krugovima danas se netko ne smatra neobrazovanim samo zato što ne može pravilno objasniti što je kapital, što su proizvodnja i potrošnja u svojim odgovarajućim omjerima, što je kredit i tako dalje - a da ne govorimo da vrlo malo ljudi ima jasno razumijevanje što je lombardni kredit i slično.

Ti će se koncepti zasigurno promijeniti pod utjecajem socijalne transformacije i u budućnosti će biti lakše tražiti i dobiti odgovarajuće informacije o tim pitanjima. Danas su ljudi prilično zbunjeni kada pokušavaju steći racionalno razumijevanje ovih pitanja. Jer što bi moglo biti prirodnije nego da netko, kako bi zapravo znao što je kapital, konzultira priručnik ekonomije poznatog ekonomista? Kad biste danas uzeli tri različita priručnika ekonomije, otkrili biste da je kapital definiran na tri različita načina. Zamislite samo kakav biste samo neobičan pogled na geometriju imali kad biste uzeli tri geometrije triju različitih autora, i u svakoj Pitagorin teorem predstavljen drugačije, kad bi u svakoj za vas imao drugačije značenje. Te su stvari takve, da čak i autoriteti na području ekonomije danas mogu ponuditi vrlo malo stvarnog uvida u ta pitanja. Teško je širu javnost kriviti što ne traži takav uvid. Ali morat će se tražiti; morat će se to dogoditi. Ljudi će morati izgraditi most od sebe do ekonomske strukture socijalnog organizma. Morat će se svjesno, kao subjekti integrirati u gospodarstvo, u socijalni organizam. Tu će naučiti razmišljati o tome kako se odnositi prema drugim ljudima, jednostavno provodeći s njima ekonomsku aktivnost na određenom teritoriju, baveći se širokim rasponom stvari. To razmišljanje, koje se tamo razvija i u koje se ulijeva cijeli odnos između prirodnog poretka i ljudi, potpuno je drugačije od razmišljanja koje se razvija, naprimjer, u svijetu duhovne kulture. U svijetu duhovne kulture, doživljavate misli bića viših hijerarhija, ono što ste sami iskusili u prenatalnom životu. U razmišljanju koje razvijate kao član socijalne ekonomske borbe, uvijek postoji - koliko god se činilo paradoksalno - druga osoba u vama, koja razmišlja zajedno s vama. Upravo kada se osjećate kao dio ekonomskog tijela, dublja osoba u vama, razmišlja zajedno s vama. Prisiljeni ste vanjske

čimbenike života povezati sa svojim razmišljanjem. Morate razmišljati: kolika će biti cijena ovoga ili onoga? Kako da nabavim jednu robu, kako da nabavim drugu i tako dalje? Na taj način, vaše misli, u određenom smislu, prelaze preko vanjskih činjenica; u vašem mišljenju ne živi duhovni element, samo vanjski, materijalni. Upravo zato što vanjsko, materijalno, živi u vašem mišljenju, zato što morate iskusiti, ne samo instinktivno poput životinje, što se događa u ekonomskom životu, postoji druga, dublja osoba koja u vama stalno razmišlja o tim stvarima; ta osoba je ono što nastavlja misli, ono što im daje kraj, koherentnost. I upravo je to osoba koja igra bitnu ulogu u svemu što kroz smrt nosite u nadosjetilni svijet. Koliko god to nekima moglo izgledati paradoksalno, upravo je razmišljanje o materijalnim stvarima ovdje u svijetu, na koje su ljudi prisiljeni, ono što u nama budi - jer nikada nije završeno, nikada nije cjelovito - drugačiji unutarnji duhovni život, koji kroz smrt nosimo u nadosjetilni svijet. Dakle, osjećaji i impulsi koje razvijamo, posebno u ekonomskom životu, uže su povezani s našim životom nakon smrti nego što ljudi vjeruju. To se nekima danas može činiti čudnim i paradoksalnim; međutim, samo prevedeno u svijest, upravo se to razvilo u atavističko vrijeme ljudskog razvoja, kada je duhovni svijet ušao u ljudske instinkte. Želio bih vam skrenuti pozornost na sljedeće.

Među nekim takozvanim primitivnim narodima mogu se pronaći upečatljivi običaji. Sada, ne smijemo se baviti besmislenom i glupom predodžbom o primitivnim narodima koju zastupa moderna etnologija i antropologija. Moderna antropologija smatra: postoje takvi primitivni narodi, naprimjer, domorodački Australci, koji se nalaze na najprimitivnijem stupnju čovječanstva, i da su današnji civilizirani narodi nekoć bili poput tih primitivnih naroda. - To je besmislica! Istina je da je ono što se danas naziva primitivnim narodima nešto što je palo u dekadenciju; to je nešto što je degeneriralo iz jednog drugog stupnja. Samo što su ti moderni primitivni narodi u sebi sačuvali tragove ranijih vremena, tragove koji su prikriveni kod takozvanih civiliziranih naroda. Stoga se kod takozvanih primitivnih naroda još uvijek može primijetiti mnogo toga što je postojalo u drugačijem obliku u vrijeme drevne, atavističke vidovitosti. Naprimjer, postojali su sljedeći sustavi: unutar plemena, članovi su bili podijeljeni u manje skupine; svaka od tih manjih skupina imala je specifično ime, izvedeno od biljke ili životinje pronađene na teritoriju gdje je ta skupina živjela. Ovo imenovanje manjih skupina unutar šireg konteksta imalo je sljedeće implikacije: naprimjer, jedna skupina - sada ćemo koristiti moderna imena radi jasnoće - skupina pod nazivom 'Raž', bila je odgovorna za osiguravanje da se uzgojem raži pravilno upravlja na tom području, tako da su se drugi ljudi, koji se nisu zvali 'Raž', mogli opskrbiti s raži. Ti ljudi, koji su nosili ime 'Raž', bili su zaduženi za nadzor uzgoja raži i njezine distribucije. A drugi, koji su imali druga imena, pretpostavljali su da će se opskrbljivati s raži od ove jedne skupine. Druga skupina, naprimjer, zvala se 'Stoka': njihov je zadatak bio

uzgajati stoku i opskrbljivati druge stokom i svime što ide uz to. Te skupine nisu samo imale dužnost opskrbljivati druge, već im je istovremeno bilo zabranjeno uzgajati odgovarajući biljku ili životinju, što je bilo pravo jednog totema, kako se govorilo. To je ekonomska svrha totema, koji je, u regiji u kojoj je taj totem vladao, istovremeno bio misterijska kultura. Misterijska kultura koja, suprotno onome što današnji ljudi sanjaju, nije postojala samo u višim sferama, već ona koja je, upravo iz odredbi bogova, koje su bile dostupne članovima misterijskih skupina, uređivala ljudski život sve do njegovih najviše individualnih aspekata. Organizirale su pleme prema totemima i totemskim skupinama, time donoseći odgovarajući ekonomsku organizaciju, uz to što su ljudima na specifičan način otkrивale prirodu duhovnog svijeta, kako duhovni svijet strši u zemaljskom duhovnom životu, kako je bilo primjereno za to vrijeme. Kao što su osigurali pravni sustav, koji je po prirodi isključivo zemaljski, kroz organizaciju ekonomskog života, pripremili su ljude ovdje na Zemlji kako bi nakon smrti mogli ući u drugi svijet gdje bi morali razviti veze za koje su se na Zemlji mogli pripremiti samo kroz interakciju neljudskim bićima iz drugih oblasti prirode. Tako su ovi ljudi iz davnih vremena, pod vodstvom svojih inicijatora, u svoj svjetovni život naučili integrirati odgovarajući ekonomski sustav.

Kasnije je to postalo više manje zbunjujuće, iako nije preteško pokazati instinktivnu trodijelnu strukturu socijalnog organizma, sve do grčke kulture, dapače čak i do srednjovjekovne kulture - pokazati iz perspektive koju sam upravo ocrtao, budući da se ostaci toga još uvijek mogu pronaći, barem do 18. stoljeća. Ah, moderni čovjek je tako udoban u svom promišljanju, želeći da mu se sve, apsolutno sve, predstavi što površnije! Kad bi se istinski proučavao život ranijih, prošlih razdoblja, ne prema onome što se danas naziva poviješću, što je često samo zgodna priča, već prema tome kako je stvarno bilo, onda bi se vidjelo: postojala je instinktivna trodijelna struktura; samo u jednom članu, u duhovnom životu, sve je proizašlo iz duhovnog središta i time se odvojilo od pukog političkog života.

Kad je katolička crkva bila na svom vrhuncu, već je konstituirala neovisni entitet, a zauzvrat je organizirala i drugi zemaljski duhovni život kao neovisni entitet, osnivajući škole, regulirajući obrazovanje i osnivajući prva sveučilišta, učinila je zemaljski duhovni život neovisnim i osigurala da javni život ne bude infiltriran od strane nezakonitog kneza ovoga svijeta. A u ekonomskom životu, čak i u kasnijim vremenima, postojao je barem osjećaj da ako se njeguje bratstvo među ljudima u ekonomskom životu, da se priprema nešto što će imati nastavak u životu nakon smrti. To što se bratstvo među ljudima nagrađuje nakon smrti, doista je sebična reinterpretacija kakve su postojale u totemizmu, ali barem ostaje svijest da bratski život u ekonomskoj aktivnosti ima nastavak u duhovnoj oblasti zagrobnog života. Čak se i ekscesi u ovom području moraju prosuđivati iz te perspektive. To što se događaju ekscesi, leži u ljudskoj prirodi. Prodaja

indulgencija svakako je jedan od najskandaloznijih ekscesa u ovom području. Ali ipak je nastao, iako samo kao eksces, iz svijesti da ono što ljudi čine ovdje u fizičkom životu u smislu ekonomskih žrtava, ima značaj za njihov zagrobni život. Čak i ako je to karikatura onoga što zaista jest, nastala je kao karikatura iz ispravnog razumijevanja značenja onoga što ovdje doživljavamo interakcijom s bićima drugih oblasti Zemlje - mineralima, biljkama, životinjama. Interakcijom s tim drugim bićima, stječemo nešto što će svoj puni razvoj doživjeti tek u zagrobnom životu. Doista, s obzirom na to što jesmo nakon smrti, mi kao ljudska bića još uvijek smo povezani s nižim područjima, sa životinjama, biljkama i mineralima; ali upravo kroz ovo iskustvo neljudskog, pripremamo nešto što će tek nakon smrti izrasti u ljudsko. Ako misao uokvirite na ovaj način, lakše ćete je razumjeti; lakše ćete shvatiti koliko je sasvim prirodno da se ono što doživljavamo sa životinjama, biljkama i mineralima, manifestira u nečemu na Zemlji što ujedinjuje ljude, što ih okružuje poput duhovnog zraka, duhovne atmosfere u zemaljskom području. Ono što ljudi doživljavaju među sobom, utemeljuje samo čisto etersko između rođenja i smrti. Ono što ljudi doživljavaju u podljudskom, u ekonomskom životu, postaje ljudskim, tek kada prođemo kroz smrt, uzdiže se u zemaljsko ljudsko.

To bi trebalo biti od najvećeg interesa i važnosti, posebno za antropozofski orijentirani um, za one koji traže produbljivanje života kroz antropozofski orijentiranu znanost duha: prepoznati da je ova tročlana struktura socijalnog organizma jednostavno utemeljena na činjenici da je čovjek također trostruko biće u tom pogledu, u tome što, kao dijete koje raste u fizičkom svijetu, još uvijek u sebi nosi nešto od onoga što je iskusio prije rođenja, u tome što, u sebi nosi nešto što ima značenje samo između rođenja i smrti, i u tome što, takoreći, čak i ovdje pod velom običnog fizičkog života, već priprema ono što ima značenje za nadosjetilno, poslije smrti. Ono što se ovdje čini kao najniži oblik života, život u fizičkoj ekonomiji, naizgled niži od pravnog sustava, kompenzira se činjenicom da, dok smo uronjeni u ovo niže područje ekonomije, dobivamo vremena da se pripremimo za život nakon smrti.

Svojim dušama pripadajući životu umjetnosti, religijskom životu, obrazovanju i drugim oblicima duhovnog života, crpimo nasljeđe koje rođenjem donosimo sa sobom u fizičku zemaljsku egzistenciju. Ali spuštajući se, takoreći, na ono podljudsko kroz ekonomski život, na onu vrstu mišljenja koja ne doseže tako visoko, to kompenziramo time što duboko u sebi pripremamo ono što se potom uzdiže na ljudsku razinu tek nakon smrti. To modernim ljudima još uvijek može zvučati paradoksalno, jer oni skloni jednostrano gledati na stvari, zapravo ni ne žele imati pojma da sve svoju suštinu otkriva na dva načina. Ono što je visoko u jednom pogledu, nisko je u drugom, a ono što je nisko u jednom pogledu, visoko je u drugom. Sve u stvarnom životu - ili mogao bih reći životnoj stvarnosti - uvijek ima svoju

drugu stranu. Ljudi bi puno bolje razumjeli sebe i svijet, kada bi bili svjesni kako sve uvijek ima svoju drugu stranu. Ponekad je neugodno postati potpuno svjestan toga; to nam nameće razne obveze. Naprimjer, moramo postati mudri u određenim stvarima, ali tu mudrost u određenim stvarima ne možemo razviti bez da razvijemo jednak stupanj gluposti u drugom području. Jedno uvijek nužno zahtijeva drugo. I nikada ne bismo trebali smatrati nekoga potpuno glupim, čak i ako se čini glupim po svojoj vanjštini, a da nismo svjesni: možda se u njegovoj podsvijesti krije duboka mudrost. Stvarnost se otkriva samo kada se ispravno postupi s tom dualnošću svega što je stvarno. I tako jest: s jedne strane, život duhovne kulture čini nam se kao najviši; to je, istovremeno, ono što neprestano iskorištavamo, iz čega uvijek crpimo od onoga što unosimo u fizičku egzistenciju kroz svoje rođenje. Ekonomski život nam se čini kao najniža razina: to je tako samo zato što nam pokazuje najniži aspekt između rođenja i smrti. Daje nam vrijeme da nesvjesno razvijemo ono što je duhovna strana ekonomskog života i ono što kroz smrt nosimo u nadosjetilni svijet. Taj osjećaj pripadnosti u bratstvu s drugim ljudima, to je ono na što prvenstveno mislim pod duhovnim aspektom ekonomskog života.

Pa, čovječanstvu je hitno potrebno razumijevanje ovih stvari, ako želi izbjeći određene nesreće koje nastaju upravo zato jer se o tim stvarima ne vodi računa. Nešto se razvilo unutar intelektualno vodećih osobnosti vladajućih klasa - spomenuo sam to prekjučer - što nema moć prodrijeti u svakodnevni život. Stjecanje ispravnog razumijevanja toga posebno je važno za današnje ljude. Vidite, vodeći intelektualni krugovi vladajućih klasa razvili su određeni moralni svjetonazor, određeni religijski svjetonazor. Ali oni radije drže taj moralni, religijski svjetonazor potpuno idealističkim i jednostranim. Ne bi trebao imati moć prodrijeti u svakodnevni život. Praktički to postaje očito kada posjećujete poznate crkve nedjelju za nedjeljom, pa i češće: čut ćete propovijedi, propovijedi koje, međutim, zanemaruju najhitnije dužnosti našeg vremena. Reći će vam se svakakve stvari koje biste trebali činiti na temelju religijskog svjetonazora, ali to nema stvarnog utjecaja. Jer kada napustite crkvu, kada uđete u svakodnevni život, ne možete primijeniti sve što se propovijeda o ljubavi među ljudima, što bi se trebalo činiti, što jedna osoba želi iskusiti o čemu je druga upravo propovijedala. Gdje je razumijevanje, veza između onoga što propovjednik, moralist, govori svojim učenicima i onoga što prevladava u svakodnevnom životu?

To je bilo drugačije, naprimjer, u vremenima na koja se odnosi štovanje totema: tada su inicijati organizirali svakodnevni život prema volji bogova. Nezdravo je stanje stvari, da se danas s propovjedaonica ništa ne čuje o potrebnoj organizaciji gospodarskog života. Ono što se tamo propovijeda je kao - često sam koristio ovu usporedbu - doista kao da stojite ispred peći i kažete: peći, stoj ovdje u sobi. Kako si uređena u odnosu na ostale predmete u sobi, tvoja je sveta dužnost zagrijati sobu. Zato ispuni svoju svetu dužnost

i zagrij sobu. - Možete nadugo propovijedati peći, ali ona neće zagrijati sobu! Ali uopće ne trebate propovijedati; jednostavno stavite drva ili ugljen u nju, i zagrijati ćete sobu. Slično tome, možete se odreći svih moralnih učenja koja samo govore o tome što bi osoba trebala činiti radi vječnog spasenja ili za druge stvari koje pripadaju pukoj vjeri. Stoga se možete odreći propovijedi, onoga što danas uglavnom čini sadržaj propovijedi, ali ne možete se odreći onoga što je danas stvarno znanje o socijalnom organizmu. To bi bila dužnost onih koji žele biti odgajatelji naroda: izgraditi, čak i u praktičnom smislu, most, od onoga što, kao duhovno, prožima svijet, do onoga, do onoga što se događa u najobičnijim aspektima svakodnevnog života. Jer Bog, ono božansko, ne živi samo u onome o čemu ljudi sanjaju u visinama oblaka, već i u najmanjim, najobičnijim stvarima. Kad uhvatite solnicu na stolu, kad prinesete žlicu juhe ustima, kad kupite nešto od svog bližnjeg za per feninga - božansko živi u svim stvarima. A ako se netko složi s uvjerenjem da postoji, s jedne strane, grubo materijalno, konkretno, ono što je niže prirode, a s druge strane, božansko-duhovno, koje se treba držati prilično daleko od ovog grubo materijalnog, konkretnog, jer je jedno sveto, a drugo profano, jer je jedno visoko, a drugo nisko, tada se proturječi upravo najdubljem značenju realističnog svjetonazora: snazi utjecaja od najvišeg, svetog, do svakodnevnih iskustava ljudi.

To također karakterizira ono što je religijski razvoj do našeg vremena zanemario: on uvijek samo propovijeda peći da treba biti toplo, a mršti se na istinsko, konkretno duhovno znanje. Kad bi samo svatko slobodno priznao ono što je zanemareno, zanemareno od strane onih koji se osjećaju pozvanima voditi duhovni život, onda bi to već bio značajan korak prema onome što se treba dogoditi.

Koliko često danas govorimo o spasenju, o milosti, o onome što je predmet vjere? Govorimo na način da je to ljudima izuzetno praktično: tu su ljudi sa svojom ljudskom prirodom. Na Golgoti je Krist Isus jednom umro i - napredni teolozi danas više ne vjeruju u to - uskrsnuo. Ali sve to čini za sebe; ljudi ne trebaju ništa više nego vjerovati u to. - To mnogi danas misle i smatraju da remeti njihove krugove kada ljudi misle drugačije. Ali moramo naučiti misliti drugačije! Radikalna promjena mora se dogoditi upravo u ovom području. Moglo bi se reći: danas ponovno čujemo opomenu Krista, ili čak opomenu Ivana Krstitelja: promijenite umove, jer je vrijeme krize blizu. - Ljudi su navikli pretpostavljati da duhovno negdje postoji, negdje im je osigurano; dopuštati vjerskim propovjednicima da takav duhovni svijet postoji, svijet koji pokušavaju što manje karakterizirati. Ljudi se ne žele misaono naprezati da bi o duhovnom svijetu išta znali, već jednostavno, vjerovati u njega. Vrijeme kada je to bilo dopušteno je prošlo! Mora početi vrijeme kada ljudi moraju znati: ne samo: mislim - mislim možda čak i o nadosjetilnom- nego: moram pustiti božanskim duhovnim silama da uđu u moje mišljenje, u moje osjećaje. Duhovni svijet mora živjeti u meni; same

moje misli moraju biti božanske prirode. Moram Bogu dati priliku da se izrazi kroz mene. - Tada duhovni život više neće biti samo ideologija. To je veliki grijeh modernog doba, da je duhovni život paraliziran ideologijom. Čak i danas, teologija je ideološka; ideologija nije samo proleterski, socijalistički svjetonazor. Ali ljudi se moraju izliječiti od te ideologije. Duhovni svijet za njih mora postati stvaran. I moraju znati da duhovni svijet živi kao nešto stvarno u jednom članu socijalnog organizma, poput nasljeđa iz života prije rođenja, iz takozvanog duhovnog svijeta; i da se nešto duhovno priprema dok se mi prividno spuštamo u ekonomski život među ljudima. Upravo je tu, kao naknada za ovo spuštanje, ono što se, kroz život u koji kroz smrt ponovno ulazimo u duhovni svijet, priprema - ako ga ispravno živimo - za humaniju, više bratsku znanost ovdje na Zemlji.

Istinski promišljati život - to je ono što se mora ponovno dogoditi. I onaj tko toga postane svjestan, istinski se stavlja u svijet kao zagovornik antropozofski orijentirane znanosti duha: Stvari koje danas moraju ući u čovječanstvo za njega se mogu produbiti činjenicom da antropozofija nije razvijena tek kao nešto što je samo znanost, već da je ima kao nešto što prodire u sve njegove osjećaje, što prožima cijelo njegovo životno iskustvo, preobražava ga i čini ga takvim da kao dostojan član može ući u ono što mora započeti sa sadašnjošću i što jedino može donijeti spasenje za budućnost čovječanstva.

Ove stvari ukazuju na ono što je za čovječanstvo nužno, ali i na ono što je čovječanstvo zanemarilo. Samo kroz neustrašivo i hrabro bavljenje onim što je zanemareno i onim što je nužno, može se postići išta korisno za sadašnjost i neposrednu budućnost. Stoga sam nastojao dodati onome što se danas može javno reći o socijalnom problemu, posebno iz perspektive antropozofski orijentirane znanosti duha; gdje se može uključiti ono što se proteže od besmrtnog, od nadosjetilnog života bestjelesnih ljudi u ovozemaljski život.

Od socijalnog organizma, samo je jedan član, onaj koji se odnosi na vanjsku državnu organizaciju, čisto zemaljski. Druga dva člana isprepletana su s nadzemaljskim na dva različita načina. S jedne strane, darovan nam je duhovni život kao zemaljski duhovni život, koji - budući da je istisnut iz onog prije rođenja, nadzemaljskog duhovnog života - možemo iskusiti, rekao bih, u izobilju. A s druge strane, kao tjelesni ljudi - čime smo povezani s animalnošću Zemlje - moramo uroniti u puki ekonomski život. Međutim, budući da nismo samo tjelesni ljudi, već budući da se duša u ovom tijelu priprema za sljedeće zemaljske živote, i za sljedeće nadosjetilne živote, ekonomski život onaj dio nas koji još nije u potpunosti ljudski također priprema za ono što vodi prema gore: ljudi, moraju biti uključeni u ekonomski život. U sebi imamo, takoreći, nešto od nadčovjeka, ukoliko možemo ući u socijalni kontekst koji prožima zemaljski duhovni život. U sebi

imamo nešto, od puke čovječnosti time što postajemo građani. U sebi imamo nešto, što nas sili ispod oboje, ali u isto vrijeme nadosjetilni svijet to kompenzira time, što se u onome što se čini kao najniža razina socijalnog iskustva već priprema nešto što će nas ponovno voditi prema gore, što će nas ponovno integrirati u nadosjetilno.

Stvarnost, međutim, nije tako površna, nije tako lako shvatljiva kao što bi se ponekad moglo poželjeti. S druge strane, pokazuje kako ljudski život prolazi kroz širok raspon faza, pri čemu svaka faza donosi nove trenutke, nove sastojke, nove impulse koji se mogu dati samo u onim specifičnim oblastima gdje su dani. Dakle, vidimo kako se niti života koji živimo ovdje između rođenja i smrti, isprepliću s onim nitima koje tkamo dok živimo život između smrti i novog rođenja. I sve se na značajan način uklapa u cijeli ljudski život. Ono što se pak, ovdje u zemaljskom životu prede od jednog ljudskog bića drugome, ono što ovdje činimo osobi donoseći joj radost, uzrokujući joj patnju, obogaćujući joj misli ili osiromašujući je, učeći je ovome ili onome - to priprema naš karmički, naš sudbinski predodređeni život za sljedeću zemaljsku egzistenciju.

Ali to moramo razlikovati od onoga što nam je potrebno za pripremu za život koji se neposredno nakon smrti razvija kao nadosjetilni. Ovdje smo okupljeni u određene socijalne zajednice. Moramo biti ponovno izvedeni odavde. To se događa kada iz našeg pukog ekonomskog života, iz puke ekonomije, proizađe nešto što nas kroz vrata smrti vodi u duhovni svijet, tako da ne ostanemo u socijalnoj zajednici u kojoj smo se ovdje nastanili, već u budućem životu možemo biti primljeni u drugu. Tako se karmičke niti smisleno isprepliću s onim nitima koje nas smještaju u univerzalni život svijeta.

Ono što se može dobiti iz znanosti duha za ovaj trostruki socijalni poredak, kroz povezivanje nadosjetilnog s fizičkim zemaljskim životom, čini se da značajno produbljuje ono što mora postati egzoterični sadržaj u vezi s trostrukim socijalnim poretom. Čini se da to značajno produbljuje. Svakako, to je teško shvatiti nekome izvana i tu se danas ne može pomoći. Ali oni koji su unutar antropozofskog pokreta uvijek bi, za sve što je utemeljeno ovdje u zemaljskom, trebali u isto vrijeme razmotriti sve što nas povezuje sa sferom u koju ulazimo nakon naše smrti, iz koje smo izašli svojim rođenjem, i u kojoj trebamo tražiti one koji su ovaj svijet napustili prije nas i s kojima imamo specifične odnose. Jer to će biti najljepše postignuće udubljanja u antropozofiju, da nas uči vidjeti kroz dvije velike misterije zemaljskog života, rođenje i smrt, da stvara most između osjetilnog i nadosjetilnog, između takozvanih živih i takozvanih umrlih, tako da umrli postanu poput živih među nama, i da o živima možemo reći: taj život koji je bio naš prije rođenja, i koji će biti naš nakon smrti, nije ništa drugo nego druga forma egzistencije. Osjetilnost je tu mrtva, baš kao što je osjetilnost mrtva u onome što doživljavamo nadosjetilno. Stvari u svijetu su relativne

jedna prema drugoj. I tek kada prozremo ove dvije strane svake stvarnosti, tek tada prodiremo u samu stvarnost.

To sam vam danas htio dati kao dodatak, više ezoterični dodatak onim pitanjima koja sada tako hitno treba javno raspravljati, a u čemu bi posebno trebali sudjelovati oni koji su bliski antropozofskom pokretu.

*U odgovoru na pitanje koje nije sačuvano, Rudolf Steiner je također napomenuo:*

Te su stvari takve da se zaista može reći: ovaj pogled na socijalni organizam je čvrst temelj. I samo treba ispitati kako se on u pojedinačnim slučajevima integrira u život.

Ako znate Pitagorin teorem, nećete pitati: kako je on opravdan u svakom detalju? - Znate, ako ga znate: bit će istinit gdje god je primjenjiv, baš kao što je tri puta deset jednako trideset, gdje god ga primijenite: nećete morati pitati je li istinit i to morati dokazivati. Te stvari morate vidjeti u sebi. Slično tome, otkrit ćete da ovaj pogled na socijalni život počinje od određenog temelja koji se jednostavno pokazuje kao točan; ostale stvari koje slijede tada prirodno dolaze na svoje mjesto. Porezni sustav, sustav vlasništva - sve slijedi kao posljedica. Sve će se to pojaviti kada shvatite živi socijalni organizam. I tako slijedi da, naprimjer, ljudi neće oklijevati poslati svoju djecu u Slobodnu školu. Naprotiv: htjet će ih poslati jer imaju interes u tome.

I opet, u oblasti gdje se razvija odnos među ljudima: u području pravnog života, sposobnost rasuđivanja je nužna, i nitko ne bi mogao biti izabran u predstavničko tijelo drugog člana socijalnog organizma koji nema tu sposobnost. Takvo što se, naravno, treba ispitati: ono što se odnosi na, od čovjeka do čovjeka, to imanje interesa, ova svjesna uronjenost u život, samo će sebe prirodno održavati u slobodnom organizmu, koji će neizbježno postati zdrav.

## TREĆE PREDAVANJE

Zürich, 11. veljače 1919.

Prije osam dana sam rekao da mi, kao ljudi zainteresirani za antropozofski pokret, možemo značajno produbiti svoje razumijevanje i dublje shvatiti goruća pitanja našeg vremena, pitanja koja su današnjem čovječanstvu nužna da formira sud i bude u stanju zauzeti stav. Mnoge stvari možemo shvatiti dublje nego što je to moguće unutar šire javne sfere. U određenom smislu, možemo sebe vidjeti kao svojevrsni kvasac, ako smijem upotrijebiti biblijski izraz, tako da svaki od nas, na svoj način, pokuša nečim doprinijeti iz dubljeg osjećaja, iz dubljeg impulsa, onome što je najhitnije potrebno našem vremenu.

Ako se prisjetimo onoga što je rečeno kao glavna tema na javnim predavanjima, otkrit ćemo da je zadatak koji je pred nama, težiti određenom strukturiranju socijalnog organizma. Uvijek kažem težiti, ne provesti nešto revolucionarno preko noći, već težiti određenom strukturiranju onoga što je centralizirano pod utjecajem određenih modernih struja. Težiti da se, umjesto takve unitarne države, u slobodnoj autonomiji uz ostalo razvije zaseban element socijalnog organizma, koji obuhvaća sve što je vezano uz duhovni život: obrazovanje ljudi, poduka, umjetnost, književnost, ali i, kao što sam već naznačio i o čemu će biti riječ na sutrašnjem javnom predavanju, ono što se odnosi na primjenu civilnog i kriminalnog prava. Drugi član socijalnog organizma, u užem smislu, trebao bi biti ono što se do sada nazivalo državom, a kojoj se u novije vrijeme, upravo zbog struja u posljednjih četiristo godina, pokušava nametnuti svakakve stvari: državne škole, državno obrazovanje i tako dalje. Ali također, upravo pod utjecajem socijalističke i socijalne misli, danas se pokušavaju spojiti ekonomski život, i, u najeminentnijem smislu, političko pravni život u jednu cjelinu. Međutim, to dvoje se mora ponovno razići. Politička država, kao drugi član socijalnog organizma, mora stajati samostalno, kao i sve što obuhvaća promet robe, ekonomski život i gospodarstvo.

Sada ovu stvar razmotrimo iz perspektive koja nije lako dostupna onima izvan našeg pokreta i razvijmo je do određene kulminacije, kako bi iz te kulminacije moglo proizaći dublje razumijevanje trenutnog stanja čovječanstva. Razmotrimo ono, što se u zemaljskom smislu naziva duhovnim životom. Duhovni život u zemaljskom smislu je, sve što nas na neki način uzdiže iznad individualnog egoizma, i ujedinjuje nas sa skupinama drugih ljudi. Razmotrimo, kao najznačajniji oblik zemaljskog duhovnog života za većinu ljudi danas, duhovni život koji je namijenjen povezivanju s nadzemaljskim duhovnim životom, religijski život, onako kako se odvija unutar različitih vjerskih zajednica. Tu se osoba, na određeni način, spaja s

drugima kroz svoje duhovne potrebe; te iste duhovne potrebe ih zatim povezuju. Kroz obrazovanje, jedna osoba brine za drugu u duhovno-duševnom. Kada čitamo knjigu, također smo vođeni izvan naših individualnih, egoističnih života, ne samo upijajući autorove misli, već, ako je riječ o knjizi koja je samo napola pročitana, upijajući iste misli zajedno s brojnim drugim ljudima. To nas, pak, smješta u određenu skupinu ljudi koji u svojim dušama doživljavaju slične stvari. To je opet važna karakteristika duhovnog života, da ovaj duhovni život proizlazi iz potpune slobode, iz individualne inicijative svake osobe, ali i da ovaj zemaljski duhovni život ujedinjuje ljude s drugim ljudima, iz cjelokupnog čovječanstva formirajući skupine ljudi.

Ali onima koji traže dublje razumijevanje to već nešto govori, nešto što svaku vrstu takvog zajedničkog života približava središnjem događaju cijele zemaljske evolucije, otajstvu Golgote. Jer otkako se u razvoju Zemlje odigrao misterij na Golgoti, sve što se odnosi na zajednički život ljudi pripada, u određenom smislu, ovom Krist impulsu. Bitno je da Krist impuls ne pripada pojedinačnom čovjeku, već zajedničkom životu ljudi. To je, u smislu kako je to sam Krist Isus shvaćao, velika je pogreška vjerovati da pojedinac može imati izravan odnos s Kristom. Bitna stvar je da je Krist živio, umro i uskrsnuo za čovječanstvo, za ono što čovječanstvo u cjelini jest. Stoga, od otajstva Golgote, Krist događaj odmah dolazi u obzir - vratit ćemo se na to kasnije - kad god se odvija bilo koja vrsta zajedničkog života ljudi. Tako se čak i zemaljski duhovni život, koji proizlazi iz individualnih aspekata, iz čovjekovih osobnih dispozicija i talenata, približava Krist događaju za one koji istinski razumiju svijet.

Sada, prvo razmotrimo sam zemaljski duhovni život: vjerski život, školovanje i obrazovanje, umjetničko izražavanje i tako dalje. Kroz to stupamo u određeni odnos s drugim ljudima. Ovdje moramo razlikovati ono što nas povezuje s drugim ljudima kroz našu jedinstvenu sudbinu, kroz našu karmu, i ono što nije izravno povezano s našom individualnom karmom u najstrožem smislu. S jedne strane, imamo određene odnose s ljudima koji se pojavljuju u našim životima; stvaramo nove odnose s pojedincima. Imamo odnose koji nisu ništa drugo nego posljedice drugih odnosa uspostavljenih u prethodnim zemaljskim životima. Ovdje pak, uspostavljamo odnose koji će pronaći svoj karmički razvoj u kasnijim zemaljskim životima. To rezultira cijelim nizom individualnih odnosa među pojedincima. Ove odnose, koji su u biti povezani s našom karmom u najstrožem smislu, moramo razlikovati od širih odnosa u koje ulazimo s ljudima formirajući s njima zajednice, kroz koje pripadamo vjerskoj zajednici ili vjeri, odgajamo se s njima u istom duhu, zajedno čitamo knjigu, zajedno uživamo u nekoj vrsti umjetnosti i tako dalje. Ti ljudi s kojima ulazimo u zemaljsku zajednicu, nisu nužno s nama povezani kroz karmički odnos iz prethodnog zemaljskog života. Međutim, postoje takve zajednice koje ukazuju na zajedničke sudbine u

prethodnim zemaljskim životima, ali općenito to nije slučaj s velikim zajednicama o kojima sam upravo govorio. Ali to nas pak vodi do nečeg drugog. Vodi do činjenice da pred kraj vremena koje proživljavamo u nadosjetilnom svijetu između smrti i novog rođenja, kada dođemo do razdoblja blizu naše nove inkarnacije, stupamo u duhovne odnose - jer u određenoj mjeri postajemo dovoljno zreli za takve duhovne odnose - s hijerarhijama anđela, arhanđela i arhaja, odnosno duhovne odnose s višim hijerarhijama općenito; ali to također proizlazi iz činjenice da se u duhovnom nadosjetilnom svijetu, prije našeg novog rođenja, približavamo drugim ljudskim dušama koje će se utjeloviti kasnije od nas, koje na neki način moraju još dulje čekati na svoju inkarnaciju. Imamo cijeli niz nadosjetilnih susreta, koje doživljavao upravo zbog naše posebne zrelosti prije nego što rođenjem ponovno budemo uvučeni u zemaljski život. I te sile koje apsorbiramo postavljaju nas na Zemlji u položaj u kojem nam postaje moguće iskusiti zajednice zemaljskog duhovnog života o kojima sam upravo govorio.

Najvažnija stvar koju treba zapamtiti iz onoga što sam rekao, jest da naš zemaljski duhovni život, koji doživljavamo religioznošću, obrazovanjem i obukom, upijanjem određenih umjetničkih dojmova i slično, nije nešto što svoje određenje izvodi isključivo iz onoga što postoji na Zemlji, već je određeno onim što nadosjetilno doživljavamo prije nego što se spustimo u ovaj zemaljski duhovni život kroz rođenje. Kao što slika u ogledalu ukazuje na onoga tko se odražava, tako i zemaljski duhovni život ukazuje na ono što je osoba doživjela prije ulaska u zemaljsko tijelo. U tom pogledu, ne postoji na Zemlji ništa što stoji u tako intimnoj, tako stvarnoj, živoj vezi s nadosjetilnim svijetom kao ovaj zemaljski duhovni život, koji, naravno, pokazuje određena odstupanja, mnoga odstupanja. Ali čak i ta odstupanja, imaju smislenu vezu s onim što doživljavamo u nadosjetilnom području, iako na potpuno drugačiji način, ipak u nadosjetilnom. To zemaljskom duhovnom životu daje poseban status na Zemlji, jer je povezan s našim životom prije rođenja. Ništa drugo u zemaljskom životu nije tako blisko povezano s našim životom prije rođenja kao ovaj zemaljski duhovni život. To je ono na što istraživač duha mora posebno ukazati. On zemaljski duhovni život odvajava od ostalih aktivnosti kojima je čovjek podvrgnut ovdje na Zemlji, jer u svojim nadosjetilnim promatranjima doživljava da ovaj zemaljski duhovni život ima svoje podrijetlo i impulse u životu prije rođenja, izvanosjetilnom životu. Dakle, za duhovnog znanstvenika, ovaj zemaljski duhovni život se razlikuje od ostalih iskustava ljudi.

Situacija je drugačija s onim što se u užem smislu može nazvati političkim, javnim životom prava - onim životom koji ljudima donosi državni red. Koliko god se truda ulaže, koristeći najpreciznije metode znanosti duha, da se istraži s čime je povezana ova država, istinski državni, političko pravni život, javni život prava, ne nalazi se apsolutno nikakva veza između ovog života i

bilo čega nadosjetilnog. Taj život stoji tu kao potpuno zemaljski. Jednostavno moramo precizno razjasniti što se ovdje misli. Što je, naprimjer, zemaljski, zemaljski političko pravni odnos u eminentnom smislu? Odnos posjeda, odnos vlasništva. Ako sam na bilo koji način vlasnik komada zemlje, to sam samo zato što mi politički kontekst daje isključivo pravo korištenja te zemlje, omogućuje mi da sve ostale isključim iz korištenja zemlje, iz gradnje na njoj i tako dalje. To vrijedi za sve što se temelji na javnom pravu. Ono što je zbroj javnih prava, uključujući zbroj svega što štiti određenu zajednicu izvana, sve to čini državni život u užem smislu. To je uistinu zemaljski život, povezan samo s impulsima koji teku unutar čovjeka između rođenja i smrti. Koliko god se država ponekad smatrala božanski određenom, u smislu dubljeg razumijevanja svih vjerskih ispovijesti vrijedi sljedeće. Prvo, vrijedi ono što je Krist Isus mislio kada je ljudima govorio jezikom svog vremena: 'Dajte caru što je carevo, a Bogu što je Božje'. Želio je napraviti razliku, posebno u odnosu na težnje Rimskog carstva, svega što čini vanjski državni život od onoga što je odraz nadosjetilnog života. Ali sve što nastoji unijeti nadzemaljski impuls u puki zemaljski državni život, naprimjer, učiniti državu samim nositeljem vjerskog života ili nositeljem obrazovanja - što, nažalost, nitko u moderno doba ne sumnja da je tako! - oni dubljih vjerskih uvjerenja sve su to opisali na sljedeći način: ako se na bilo koji način duhovno-nadosjetilno nastoji pomiješati s vanjskim-državnim, tada vlada nezakoniti knez ovoga svijeta.

Možda znate, čovjek bi mogao dugo razmišljati o značenju nezakonitog kneza ovoga svijeta, i na kraju ne doći ni do čega. Samo kroz znanost duha može se otkriti što se time misli. Nezakoniti knez ovoga svijeta vlada, kada ono što se isključivo odnosi na poredak zemaljskih poslova, obuhvaća duhovni, i kao što ćemo kasnije vidjeti, i ekonomski život. Zakoniti knez ovoga svijeta samo je onaj koji u vanjske političke odnose uključuje samo ono što svoje impulse ima u ljudskom životu između rođenja i smrti. Dakle, shvatili smo drugog člana socijalnog organizma iz duhovno znanstvene perspektive. To je ono što je usmjereno prema onim impulsima koji kod ljudi teku između rođenja i smrti.

Sada dolazimo do trećeg, ekonomskih odnosa. Razmotrimo kako nas zapravo ekonomski život stavlja u određeni odnos prema svijetu. Kakav je taj odnos lako ćete shvatiti ako zamislite da bi mogli biti potpuno apsorbirani isključivo vanjskim ekonomskim životom. Što bismo bili da nas apsorbira samo vanjski, isključivo ekonomski život? Bili bismo misleće životinje, ništa više. Samo zato što, uz ekonomski život, imamo i život prava, politički život, građanski život i duhovni život - zemaljski duhovni život - nismo samo misleće životinje. Dakle, ekonomski život nas manje više gura dolje u podljudsku oblast. Ali time što smo gurnuti dolje u podljudsko, upravo u toj podljudskoj sferi možemo razviti interese koji su, u istinskom smislu, bratski interesi među ljudima. Ni u jednom drugom području ne možemo tako lako i

prirodno razviti bratske odnose među ljudima u punom smislu riječi, kao u ekonomskom životu.

U duhovnom životu - što je uistinu vladajuće u zemaljskom duhovnom životu? U osnovi, to je osobni, iako duhovni, ali u konačnici egoistični interes. Od religije, ljudi žele da im donese spasenje. Od obrazovanja, žele da im ono razvije talente. Od bilo koje umjetničke ili druge pojave u kojoj uživaju, u svom životu žele iskusiti radost ili razvijanje svoje životne energije. Svugdje, grublji ili suptilniji egoizam, koliko god bio razumljiv, vodi ljude, radi njih samih, do onoga što živi u zemaljskom duhovnom životu.

Opet, u pravnom i političkom životu, bavimo se onim što nas, u određenom smislu, čini bićima jednakim pred zakonom. Bavimo se odnosom među ljudima. Bavimo se time kakva bi trebala biti naša prava. Prava ne postoje među životinjama! To je također nešto što nas uzdiže iznad animalnosti čak i u zemaljskom životu. Ali u odnosima koje imamo u vjerskoj zajednici, u obrazovnoj zajednici, baš kao i u pravnoj zajednici, u svemu tome imamo nešto što se, u određenom smislu, temelji na našim zahtjevima, nešto što želimo, takoreći, sasvim prirodno. U području ekonomskog života, nešto može doći do izražaja upravo kada možemo prevladati sebe, ono što ne želimo iz vlastitog interesa: bratstvo, obzir prema drugima, život na način da drugi nešto dožive kroz nas.

U našim duhovnim odnosima primamo nešto jer to želimo. U našim pravnim odnosima polažemo pravo na nešto na što moramo polagati pravo ako želimo sačuvati dostojanstven život kao jednaki među jednakima. A u ekonomskom životu razvija se ono što povezuje osjećaje jedne osobe s osjećajima druge: bratstvo. Impulsi bratskog života proizlaze iz uspostavljanja određenog odnosa između onoga što mi posjedujemo i onoga što drugi posjeduju; između onoga što nama treba i onoga što drugima treba; između onoga što mi imamo i onoga što drugi imaju i tako dalje. Ako sve više razvijamo to bratstvo u ekonomskom životu, onda nešto, u određenom smislu, proizlazi iz tog ekonomskog života. Ovo bratstvo u ekonomskom životu, ovaj bratski odnos među ljudima, koji mora zasjati u ekonomskom životu ako se želi oporavak ekonomskog života, ono je, ako smijem tako reći, ono što se uzdiže iz ekonomskog života, tako da ga, njegujući ga upravo u ekonomskom životu, nosimo sa sobom kroz vrata smrti u nadosjetilni svijet nakon smrti.

Dakle, za zemaljski život, ekonomski život se čini kao najniži, ali se u njemu razvija nešto što iz zemaljskog izravno pulsira kroz vrata smrti u nadzemaljsko. Ovdje smo iz duhovno znanstvene perspektive razmotrili treću oblast socijalnog organizma. Razvija se nešto što nas ljude, u određenom smislu, gura dolje u podljudsko, ali smo blagoslovljeni upravo time što se iz ekonomskog života razvija bratstvo, i sa sobom kroz vrata smrti nosimo nešto što ostaje s nama dok ulazimo u nadosjetilni svijet. Kao što zemaljski duhovni život, koji se razvija na način koji sam ranije opisao, svojim

odrazom upućuje na ono što odražava, na nadosjetilni duhovni život prije rođenja, tako i ekonomski život, s onim što se u ljudima razvija pod njegovim utjecajem - socijalni interes, osjećaji za ljudsku zajednicu, bratstvo - upućuje na nadosjetilni život nakon smrti.

I tako smo u znanosti duha odvojili tri područja: duhovni život s njegovim odnosom prema nadosjetilnom životu prije rođenja; stvarni politički život s njegovim odnosom prema impulsima koji se događaju između rođenja i smrti; stvarni ekonomski život, koji ukazuje na ono što ćemo iskusiti nakon što prođemo kroz vrata smrti. Kao što je istina da čovjek nije samo zemaljsko biće već i nadzemaljsko biće, da u sebi nosi rezultate onoga što je 'prethodno' proživio u nadosjetilnom prije rođenja, da u sebi razvija klicu onoga što će iskusiti u životu nakon smrti, ako smijem upotrijebiti sliku, kao što je istina da je u tom pogledu ljudski život trostruk, i da uz ova dva odraza čovjek nadzemaljskog života, čovjek također doživljava svoj posebni zemaljski život između rođenja i smrti, kao što je ovaj život sam po sebi trostruk, tako i socijalni organizam u koji je čovjek ugrađen mora biti trostruk, ako će cijela njegova duša imati svoj temelj, svoju osnovu, u ovom socijalnom organizmu. Dakle, za one koji čovjekov položaj u kozmosu razumiju iz duhovno znanstvene perspektive, postoje još dublji razlozi da prepoznaju da socijalni organizam mora biti trostruk, da čovjek, u određenom smislu, mora atrofirati - kao što se to na određeni način dogodilo u modernom životu, koji je potom doveo do strašne katastrofe posljednje četiri godine - kada je sve centralizirano, kada je sve povezano isključivo s kaotičnim, anarhično zbrkanim vanjskim socijalnim životom. Razumjeti ljudski život na ovaj način, postati svjestan da je svo ljudsko zajedništvo ugrađeno u univerzalno čovječanstvo i svijet kao cjelinu, ono je što ljudi postupno trebaju steći uranjanjem u duhovno znanstvene uvide. To je ono što čini istinsko razumijevanje Krista za naše vrijeme i za blisku budućnost. To je, u određenom smislu, ono što nam se otkriva ako danas želimo čuti Krista. On sam je rekao - često sam to naglašavao - 'Ja sam s vama u sve dane do svršetka svijeta'. To znači da nije govorio samo tijekom vremena dok je hodao Zemljom, već i dalje govori, a mi Ga trebamo i dalje slušati. Ne trebamo samo željeti čitati Evandjelja, koja bismo, naravno, trebali čitati stalno iznova, već trebamo čuti ono što nam On na živ način otkriva kroz svoju stalnu prisutnost među nama. U ovom dobu otkriva nam: promijenite svoje mišljenje - kako je rekao Njegov prethodnik, Ivan Krstitelj - obnovite svoje mišljenje, što vam otvara viziju trostruke čovječnosti, koja zahtijeva da i ono u čemu živite, kao zemaljska egzistencija, treba trostrukoj strukturu.

S pravom se kaže: Krist je umro i uskrsnuo za cijelo čovječanstvo; otajstvo Golgote zajednički je događaj čovječanstva. - To u našem vremenu postaje posebno očito, kada su se narodi digli protiv naroda i bjesnili jedni protiv drugih u žestokom sukobu, i kada sada, nakon što su događaji doveli do krize, nema razboritosti, nema svijesti o jedinstvu ljudi, već umjesto toga, na

mnogim mjestima, divlja delirij pobjede! Nemojmo to krivo procijeniti. Sve što smo doživjeli u posljednje četiri i pol godine, ono što sada doživljavamo, ono što ćemo tek doživjeti, onima s dubljim uvidom pokazuje da je čovječanstvo ušlo u svojevrsnu krizu u pogledu Krist svijesti. U ovu krizu u pogledu Krist svijesti, čovječanstvo je ušlo jer je izgubljen pravi osjećaj zajedništva, prava veza među ljudima. I apsolutno je neophodno da ljudi razmisle o ovome: kako na ispravan način možemo ponovno otkriti Krist impuls?

Da ga čovjek uvijek ne pronađe ponovno, može nas naučiti jednostavna činjenica. Prije nego što je Krist impuls probio svoj put u zemaljski razvoj kroz otajstvo Golgote, narod iz koga je rođen Krist Isus, smatrao se izabranim narodom, a taj izabrani narod vjerovao je da na Zemlji može biti sreće samo ako sve ostalo propadne, i da će članovi samo tog naroda ispuniti cijelu Zemlju. To je, u određenom smislu, bilo čvrsto uvjerenje, jer je Bog Jahve ovaj narod izabrao kao svoj narod i jer se Bog Jahve smatrao Bogom jedinstva. U vrijeme prije nego što je misterij na Golgoti došao na Zemlju, to je bio legitiman stav drevnog hebrejskog naroda, upravo zato što je iz ovog drevnog hebrejskog naroda trebao doći Krist Isus. Ali pojavom misterija na Golgoti na Zemlji, ta je svijest trebala prestati. Nakon toga, ta se svijest smatrala zastarjelom; nakon toga, svijest o Jehovi trebala je biti zamijenjena sviješću Krista, koja govori čovječanstvu jednako onako kako je Jahve govorio pripadnicima samo jednog naroda. Tragična je sudbina židovskog naroda što to nisu prepoznali. Ali danas svjedočimo recidivu na mnogo načina. Danas svjedočimo recidivu u kojem narodi - čak i ako to gledaju drugačije, nazivaju drugačije - polako počinju obožavati neku vrstu Jahve, ali specifičnog Jahve, svog nacionalnog boga.

Svakako, ljudi ne govore religioznim formulama kao nekada, ali govore, takoreći, modernim načinom razmišljanja. 'Način razmišljanja' ili 'navika razmišljanja' čini mi se dobrom riječju. Ljudi su sada usvojili drugu riječ. Moglo bi se također, kako bi se bolje razumjelo, neko vrijeme slijediti ovaj trend, i, umjesto 'navika razmišljanja' ili 'način razmišljanja', što sam uvijek koristio u našem krugu, danas javno reći 'mentalitet'. Iz današnjeg mentaliteta, dakle, nameće se sljedeće: svaki narod želi uspostaviti svog posebnog nacionalnog boga, da tako kažem, koji može biti samo u interesu tog naroda. - Upravo je to dovelo do takvog bijesa među narodima. Svjedočimo povratku u Jahve religiju, samo što se ta Jahve religija fragmentira u mnoge specijalizirane Jahve religije. Danas zaista postoji povratak Starom zavjetu, atavizam, povratak Starom zavjetu! Čovječanstvo se želi uspostaviti u smislu naroda, uspostaviti na način Jahve. To je bilo opravdano prije otajstva Golgote, ali sada je recidiv, povratak na staro. To se mora ispravno shvatiti: nacionalno uređenje danas je povratak na Stari zavjet. Taj povratak na Stari zavjet je ono što će modernom čovječanstvu nametnuti teška iskušenja, a za što postoji samo jedan lijek: ponovno se približiti Kristu na duhovnom putu.

To postavlja posebno hitno pitanje za one koji su zainteresirani za znanost duha: kako mi, u naše vrijeme, pronalazimo Krista Isusa u vlastitim srcima, iz najdubljih impulsa naših današnjih duša? Da je ovo pitanje vrlo ozbiljno - a često sam o njemu raspravljao iz drugih perspektiva u ovom kontekstu - može se zaključiti iz činjenice da su mnogi službeni predstavnici kršćanstva zapravo izgubili Krista iz vida. Mnogo je svećenika, pastora i tako dalje koji govore o Kristu. Govore o tome kako osoba može steći vezu s Kristom kroz određeno unutarnje promišljanje, kroz određeno unutarnje iskustvo. Ako pomnije ispitete što ti ljudi misle pod Kristom, otkrit ćete da nema razlike između ovog Krista i Boga općenito, onoga što se naziva Bogom Ocem, također u smislu Evanđelja. Nije li tako? Poznati teolog, naprimjer, je Harnack. Mnogi ovdje u Švicarskoj također teže prema njemu. Harnack je čak objavio malu knjigu 'Bit kršćanstva'. U njoj puno govori o Kristu. Ali zašto bi ono što govori o Kristu uopće trebalo biti povezano s Kristom? Nema apsolutno nikakvog razloga da se to povezuje s Kristom. Jednako lako bi se moglo povezati s Jahvom. Stoga je cijela knjiga 'Bit kršćanstva' iznutra laž. Postaje istinita tek kada se učini hebrejskom, kada se prevede tako da se gdje god se u rečenicama pojavljuje 'Krist', umjesto toga piše 'Jahve'. Time izražavam istinu, za koju ljudi danas teško vjeruju da je istina. S bezbrojnih propovjedaonica diljem svijeta govori se o Kristu, a ljudi vjeruju da se ispravno govori o Kristu upravo zato što čuju riječ Krist. Ljudi ne razmatraju: ako uklonim riječ 'Krist' iz onoga što pastor govori i zamijenim je s Jahve, onda će to imati smisla! - Vidite, određena neistina povezana je s najdubljim problemima našeg vremena. Nemojte misliti da time želim nekoga napasti ili kritizirati. To uopće nije slučaj. Jednostavno želim iznijeti činjenicu. Oni ljudi koji su često uhvaćeni u najdubljoj unutarnjoj neistini - moglo bi se reći i lažima - nisu toga svjesni, i, na svoj način, djeluju s dobrim namjerama. Čovječanstvu je danas tako teško doći do istine, jer se upravo ono što sam ovdje opisao kao unutarnju neistinu, ukorijenilo u tradiciji. I iz te unutarnje neistine, koja prevladava u neizmjerljivo velikim krugovima, posebno u pogledu takvih stvari, zrači ona druga neistina koja je sada zahvatila različite grane života, tako da se u mnogim područjima života već može postaviti pitanje: što je zapravo ostalo od istine? Gdje je još uvijek prava istina? - Stoga se ozbiljno postavlja pitanje, posebno za one koji teže duhovnom znanju: kako pronaći pravi put koji vodi do Krista, do ovog posebnog božanskog bića koje se s pravom naziva Krist? - Ako smo se samo rodili i živimo ovdje na Zemlji od rođenja do smrti, s duševnim životom koji jednostavno slijedi uobičajenu predispoziciju i razvoj naših sposobnosti između rođenja i smrti, onda nemamo nikakav razlog doći Kristu. Bez obzira na to koliko se duhovne aktivnosti može odvijati u nama, nemamo nikakav razlog doći Kristu. Ako se jednostavno razvijamo između rođenja i smrti, kao što većina ljudi danas čini, ne čineći ništa konkretno, što ću uskoro opisati, onda ostajemo daleko od Krista. - Ali kako doći Kristu? Inicijativa da se krene prema Kristu, čak i ako ponekad proizlazi iz podsvijesti ili nejasnog

osjećaja, mora doći iz nas samih. Bogu, koji je također identičan s Bogom Jahve, može se doći jednostavnim zdravim životom. Ne pronaći Jahvea samo je vrsta bolesti čovjeka. Biti ateist, nijekati Boga, u određenom smislu znači biti bolestan. Ako je netko potpuno zdrav i normalno razvijen, onda nije ateist, jer je smiješno vjerovati da ono što nosimo u sebi kao naš zdravi organizam ne može biti božanskog podrijetla. 'Ex deo nascimur' je nešto što se prirodno javlja za zdravu, razvijenu osobu u socijalnom životu. Jer ako ne prepozna ovo: 'Rođen sam od božanskog', onda nekako mora imati manu koja se očituje u tome što postaje ateist. Ali ovdje dolazimo do božanskog općenito, što moderni pastori, iz unutarne laži, nazivaju Kristom, ali što nije Krist. Do Krista dolazimo samo - i ovdje govorim u odnosu na našu neposrednu sadašnjost - ako idemo još dalje od pukog priznavanja onoga što je obično, prirodno, zdravo. Jer znamo da je misterij na Golgoti došao na Zemlju upravo zato što čovječanstvo ne bi moglo pronaći ono što je istinski ljudsko bez ovog misterija na Golgoti, to jest bez Krist impulsa. I tako, u određenom smislu, ne samo da između rođenja i smrti moramo pronaći svoju ljudskost, već je moramo naći ako želimo biti kršćani, ako se želimo približiti Kristu. Moramo tražiti unutarnju iskrenost, moramo prizvati unutarnju iskrenost, govoreći sebi: što se tiče našeg svijeta misli, nakon misterija na Golgoti nismo rođeni bez predrasuda; svi smo rođeni s određenim predrasudama.

U trenutku kada se čovjeka, na Rousseauov način ili drugačije, smatra savršenim od samog početka, Krist se uopće ne može pronaći, već samo kada se shvati da čovjek, u određenom smislu, kao netko tko živi nakon misterija na Golgoti, ima manu koju mora nadoknaditi vlastitom aktivnošću u ovom životu. Rođen sam pun predrasuda i prvo se moram osloboditi predrasuda u mišljenju. A kako to mogu ovdje postići? Isključivo razvijanjem, ne samo interesa za ono što ja sam mislim, što ja sam smatram ispravnim, već razvijanjem nesebičnog interesa za sve što ljudi misle, i što mi se nađe na putu, čak i ako to smatram pogreškom. Što čovjek više inzistira na svojim tvrdoglavim mišljenjima i zanima se samo za njih, to se više udaljava od Krista u ovom trenutku razvoja svijeta. Što više čovjek razvija socijalni interes za mišljenje drugih, čak i ako ga smatra pogrešnim, što više čovjek vlastite misli osvjetljava kroz mišljenje drugih, što više uz svoje vlastite misli, koje možda smatra istinitima, stavlja one koje su razvili drugi, a koje smatra pogreškama, ali ga ipak zanimaju, to više u dubini svoje duše osjeća riječ Krista koja se danas mora tumačiti u smislu novog jezika Krista. Krist je rekao: 'Što god ste učinili jednomu od moje najmanje braće, meni ste učinili'. Krist se neprestano objavljuje ljudima, sve do kraja zemaljskih dana. I zato danas govori onima koji ga žele čuti: što misli jedan od vaše najmanje braće, to morate gledati kao da ja u njemu mislim, i da ja s vama osjećam, dok uspoređujete tuđe misli sa svojima, dok imate socijalni interes za ono što se događa u duši drugoga. Kakvo god mišljenje, kakav god svjetonazor

nađete u jednom od najmanje vaše braće, ondje tražite mene. - Tako govori Krist u naš misaoni život, koji se želi ljudima 20. stoljeća objaviti na novi način - približavamo se tom vremenu. Ne govoreći na Harnackov način o Bogu koji također može biti, i doista jest, Jahve, već znajući da je Krist Bog za sve ljude. Međutim, ne nalazimo Ga ako sebično ostanemo u sebi s vlastitim mislima, već samo ako svoje misli uspoređujemo s mislima drugih ljudi, ako proširimo svoj interes unutarjom tolerancijom za sve što je ljudsko, ako si kažemo: rođenjem sam osoba s predrasudama; kroz moje ponovno rođenje iz misli svih ljudi u jednom sveobuhvatnom socijalnom osjećaju za misli, pronaći ću u sebi onaj impuls koji je Krist impuls. Ako sebe ne smatram izvorom svega što mislim, već ako sebe smatram članom čovječanstva do same srži svoje duše, tada ću naći put do Krista. - To je put koji se danas mora nazvati put mišljenjem do Krista. Ozbiljna samodisciplina, kroz njegovanje svijesti o mislima drugih, kroz ispravljanje onoga što instinktivno nosimo u sebi kao vlastite predrasude u razgovorima s drugima - to mora postati ozbiljan životni zadatak. Jer ako se taj životni zadatak ne bi ukorijenio među ljudima, oni bi izgubili put do Krista. To je danas put mišljenja.

A drugi put je kroz volju. I ovdje su ljudi zalutali, putem koji ne vodi Kristu, već od Krista odlazi. I upravo u toj oblasti moramo ponovno otkriti put do Krista. Mladost još uvijek posjeduje određeni idealizam, ali današnje čovječanstvo je suhoparno i trezveno. A čovječanstvo je danas često ponosno na ono što se često naziva praksom, što je samo uski, ograničeni smisao. Čovječanstvo danas nema ništa od ideala izvučenih iz duhovnog izvora. Mladost još uvijek posjeduje te ideale. Nikada prije život starijih nije bio toliko drugačiji od života mladih kao što je danas. Temeljno nerazumijevanje čovjeka ono je što karakterizira naše doba.

Jučer sam istaknuo duboki jaz koji postoji između proletarijata i buržoazije. I kako se danas slabo razumiju starost i mladost! To je nešto što moramo dosta, dosta uzeti u obzir. Pokušajmo razumjeti mladost u odnosu na njen idealizam. Vrlo dobro, ali ljudi ga danas žele istjerati iz mladosti. Žele ga istjerati lišavajući ih određenog obrazovanja, njegovanja fantazije kroz bajke, legende, kroz sve što ih odvodi od suhoparnog, vanjskog, osjetilnog svijeta. Ipak, bit će teško istjerati iz mladeži ono što je mladenački, prirodni, elementarni idealizam. Ali što je to? Lijepo je, veliko je, ali ne smije biti jedino u čovjeku. Jer taj mladenački idealizam samo je idealizam 'Ex deo nascimur', božanski, koji je također identičan Jahve božanskom, ali koji ne smije ostati sam nakon što je misterij na Golgoti prekrrio Zemlju. Mora postojati nešto drugo osim toga; mora postojati obrazovanje, samoobrazovanje u idealizmu. Uz urođeni idealizam mladosti, mora se osigurati da se nešto stekne unutar zajednice ljudi - nešto što je doista stečeni idealizam, ne samo idealizam rođen iz krvi i mladenačkog žara, već nešto kultivirano, nešto što se stječe vlastitom inicijativom. Kultivirani, a

posebno samo-kultivirani idealizam, koji se ne može izgubiti s mladošću, nešto je što otvara put Kristu, jer je to nešto stečeno u životu između rođenja i smrti. Osjećate li veliku razliku između idealizma utemeljenog na krvi i usađenog, i stečenog idealizma. Osjećate li veliku razliku između vatre mladosti i vatre koja izvire iz shvaćanja duhovnog života i može se iznova rasplamsati jer smo je prisvojili u svojim dušama, neovisno o našem tjelesnom razvoju. Tada ste shvatili drugi idealizam, koji je stečeni idealizam, idealizam ponovnog rođenja, a ne urođenosti. To je put volje do Krista. Onaj drugi je put misli. Nemojte danas pitati o apstraktnim putovima do Krista; pitajte o konkretnim putovima. Pitajte što je put misli koji se sastoji u tome da postanete unutarnje tolerantni prema mišljenju cijelog čovječanstva, u stjecanju socijalnog interesa za misli drugih ljudi. Pitajte što je put volje, i nećete pronaći ništa apstraktno, već nužnost njegovanja idealizma. Zatim, kada taj idealizam njegujete u sebi ili kada ga njegujete u mladim ljudima, u rastućoj mladeži, što je posebno potrebno, u onome što se njeguje kao idealizam pronaći ćete da se u osobi budi osjećaj da ne čini samo ono što vanjski svijet zahtijeva. Naprotiv, iz tog idealizma izvire impulsi da se čini više od onoga što svijet osjetila zahtijeva; izvire osjećaj djelovanja iz duha. U onome što činimo iz ovog kultiviranog idealizma, shvaćamo što je Krist namjeravao, koji nije iz izvanzemaljske oblasti sišao na Zemlju samo da bi postigao zemaljske ciljeve, već je iz viših oblasti došao da bi ostvario nadzemaljsko. Ali mi srastamo s Njim samo kada u sebi njegujemo idealizam, tako da Krist, koji je nadzemaljski u zemaljskom, može djelovati u nama. Samo u kultiviranom idealizmu je ono što Pavlove riječi o Kristu žele prenijeti: 'Ne ja, nego Krist u meni'. Tko ne teži razvijanju idealizma kultiviranog kroz unutarnji moralni preporod, ne može reći ništa drugo nego: 'Ne ja, nego Jahve u meni'. - Ali tko stekne upravo taj idealizam koji se mora njegovati, koji se mora steći, može reći: 'Ne ja, nego Krist u meni'. To su dva puta kojima istinski pronalazimo Krista. Ako njima hodamo, tada više nećemo govoriti na način da je naš govor unutarnja laž. Tada ćemo govoriti o Kristu kao Bogu našeg unutarnjeg ponovnog rođenja, dok je Jahve Bog našeg rođenja.

Ovu razliku moderni čovjek mora otkriti, jer je samo ta razlika ono što nas vodi do istinskih socijalnih osjećaja, do istinskih socijalnih interesa. Tko god u sebi razvije usađeni idealizam, posjeduje i ljubav prema čovječanstvu. Propovijedajte koliko god želite s propovjedaonica, govorite ljudima da vole jedni druge. Razgovarate s peći. Ako je pokušavate urazumiti, ona neće sama zagrijati sobu; sobu će zagrijati ako u nju stavite ugljen. Ne morate joj govoriti da je dužnost peći da zagrije sobu. Čovječanstvu uvijek možete propovijedati: ljubav, ljubav i ljubav. To je puki govor, puke riječi. Radite na ponovnom rođenju idealizma ljudi, na duhovno kultiviranom idealizmu uz njihov urođeni idealizam, onom koji traje cijeli život. Tada ćete u duši ljudi zapaliti i ljubav prema ljudima. Jer što više idealizma kultivate u sebi, to će

vas više vaša duša voditi od vašeg egoizma do neovisnog, osjećaja i interesa za druge ljude. Jednu stvar ćete, međutim, iskusiti ako hodate ovim dvostrukim putem - putem misli i putem volje - na koju sam aludirao u vezi s obnovom kršćanstva. Iz vaših vlastitih misli, koje su iznutra tolerantne i zainteresirane za misli drugih, i iz ponovno rođene volje, ponovno rođene u usađenom idealizmu, razvija se nešto što se može opisati samo kao pojačan osjećaj odgovornosti za sve što činite i mislite. Osoba koja je sklona promatrati razvoj svoje duše, ako slijedi ova dva puta, osjetit će u sebi - za razliku od običnog života, koji ne slijedi ove putove - ovaj pojačan, profinjen i izražajan unutarnji osjećaj odgovornosti prema stvarima koje misli i čini. Javlja li se taj osjećaj odgovornosti toliko snažno, potiče čovjeka da se pita: mogu li to opravdati, ne samo za neposredni krug mog života i svoju neposrednu okolinu? Mogu li to opravdati znajući da pripadam nadosjetilnom, duhovnom svijetu? Mogu li to opravdati znajući da je sve što radim ovdje na Zemlji upisano u Akaša kroniku vječnog značaja gdje nastavlja imati učinak? - Oh, čovjek to snažno osjeća, tu nadosjetilnu odgovornost prema svemu! To je nešto što ti prilazi poput podsjetnika kada tražiš dvostruki put Kristu, poput bića koje stoji iza tebe, gleda preko tvog ramena, neprestano ti govori: nisi odgovoran samo svijetu, već i božansko duhovnom za ono što misliš i činiš.

Ali ovo biće, koje gleda preko našeg ramena, koje pojačava i sofisticira naš osjećaj odgovornosti, koje nas vodi sasvim drugačijim putevima nego prije, upravo je ono koje nas približava Kristu koji je prošao kroz misterij Golgote. Upravo u tom putu Kristu, kakvog se nalazi i kakav se očituje u biću koje sam upravo opisao, želio sam vam danas govoriti. Jer ovaj put Kristu usko je povezan s najdubljim socijalnim impulsima i izazovima našeg vremena.

To je ono što sam vam htio prenijeti tijekom našeg okupljanja.

## ČETVRTO PREDAVANJE

Zürich, 9. ožujka 1919.

Uistinu je značajno kako se neki ljudi danas osjećaju prisiljenima govoriti o trenutnom stanju ljudi, oni koji svojim osjećajima i senzacijama barem pokušavaju shvatiti koliko su aktualni socijalni problemi u svijetu. Imajući u vidu ovaj značaj, danas bih želio započeti s nekoliko rečenica iz govora koji je Kurt Eisner održao na skupu baselskih studenata neposredno prije svoje smrti. Možda su neki od vas već upoznati s tim rečenicama, ali one su izvanredno značajne ako se želi simptomatski razmotriti određene stvari danas. "Zar ne čujem", kaže, aludirajući na nešto što je ranije rekao, "ili ne vidim jasno, da duboko u našim životima živi i čežnja za životom, čežnja koja prepoznaje da je naš život, onakav kakav moramo danas živjeti, očito samo invencija nekog zlog duha? Zamislite velikog mislioca koji nije znao ništa o našem vremenu i koji je živio i sanjao, prije otprilike dvije tisuće godina, o tome kako će svijet izgledati za dvije tisuće godina; čak ni s najvećom fantazijom, ne bi mogao zamisliti svijet poput onoga u kojem smo osuđeni živjeti. Ono što postoji je uistinu, jedina utopija na svijetu, a ono što mi želimo, ono što živi kao čežnja našeg duha, najdublja je i krajnja stvarnost, a sve ostalo je strašno. Mi samo brkamo sanjanje s budnošću. Naš je zadatak otresti se ovog starog sna o našoj sadašnjoj socijalnoj egzistenciji. Pogled na rat: može li se zamisliti ljudski razum koji bi mogao smisliti takvo što? Ako ovaj rat nije ono što se naziva stvarnošću, onda smo možda sanjali i sada smo budni." Dakle, promislite, da je ovaj čovjek, kako bi pokušao razumjeti sadašnjost, trebao pribjeći konceptu snova, postaviti pitanje: zar ne možemo ono što nas sada okružuje, zaista nazvati ružnim snom, a ne istinskom stvarnošću?

Susrećemo se s neobičnim slučajem - samo razmotrite vrlo karakterističnu prirodu ovog slučaja - da potpuno moderna osoba, osoba koja sebe vidi kao glasnika novog doba, općenito ne smatra vanjsku, osjetilnu stvarnost mayom, kao što to čini naprimjer, indijski svjetonazor - već se takav moderni duh smatra prisiljenim, zbog određenih sadašnjih događaja, postaviti pitanje, kako god se ono shvatilo, nije li ta stvarnost zapravo san! Iz cijelog konteksta Eisnerovog govora mora se zaključiti da je on namjeravao reći više od puke fraze kada je izgovorio rečenicu da ova sadašnja stvarnost, ne može biti ništa drugo nego nešto što je čovječanstvu donio zli duh.

Sada razmotrimo različite aspekte onoga što je prošlo kroz naše duše tijekom naših antropozofskih nastojanja, a prije svega činjenicu, da općenito pokušavamo ne smatrati vanjsku, osjetilnu stvarnost cjelokupnom stvarnošću, već pokušavamo suprotstaviti tu vanjsku, osjetilnu stvarnost, nadosjetilnoj, koja jedina upotpunjuje tu osjetilnu stvarnost da postane

potpuna, savršena stvarnost. Ali razmotrimo, nasuprot ovom gledištu, koje je zapravo samo sićušna iskra u strujama mišljenja sadašnjeg doba, dok materijalističko mišljenje uvelike ispunjava ovo naše doba, da s druge strane, čovjek poput Karl Eisnera - koji, s njegovog gledišta, sigurno ne drži ništa do ove sićušne iskre, barem u svom fizičkom životu nikada nije držao - kao da je sputan današnjim činjenicama i ne može pribjeći nijednoj drugoj usporedbi osim da je vanjska stvarnost, kakva trenutno postoji, san. Dakle, barem u pogledu vanjske stvarnosti, takav čovjek mora dati priznanje koje se može izraziti samo usporedbom s općom istinom o karakteru maye, nestvarnošću čisto vanjske, osjetilne stvarnosti.

Razmotrimo sada nešto dublje od onoga što smo razmatrali posljednjih tjedana kroz naša razmišljanja o socijalnom pitanju. Usredotočimo se na to kako su događaji posljednjih nekoliko stoljeća doveli ljude do sve većeg poricanja postojanja istinskog duhovnog ili nadosjetilnog svijeta, i kako su se, u velikoj mjeri, mogu reći, posvetili zagovaranju poricanja nadosjetilnog svijeta. Svakako, mogli biste prigovoriti, s određenih strana se još uvijek mnogo govori o nadosjetilnom svijetu. Crkve su još uvijek pune, ako možda ne pune, onda barem odjekuju riječima namijenjenima naviještanju Duha. Uostalom, ovdje se gotovo cijelu večer, i danas i jučer, mogla čuti zvonjava zvona, koja su također namijenjena da budu izraz onoga što se u svijetu obznanjuje kao duhovni život. Ali uz to, doživljavamo i nešto drugo. Doživljavamo da kada se u neposrednoj sadašnjosti pokuša čuti što Krist govori za naše doba, upravo su sljedbenici starih vjerskih zajednica ti koji se najžešće protive takvoj riječi duha. Vrlo malo ljudi danas želi istinski duhovni život, ne samo onaj temeljan na staroj vjerskoj tradiciji, već onaj temeljen na neposrednim duhovnim nalazima sadašnjosti.

Nasuprot tome, nije li zapravo kao da je ovo moderno čovječanstvo prisiljeno, možda ne od strane zlog duha svijeta, već od strane dobrog duha svijeta, da ponovno razmisli o duhovnosti egzistencije jer je ovom modernom čovječanstvu nametnuta takva vanjska, osjetilna stvarnost, za koju takav moderni duh mora reći da izgleda kao san, i koju čak ni veliki mislilac prije dvije tisuća godina nije mogao zamisliti, a što je postalo prividna vanjska stvarnost?

U svakom slučaju, takvo priznanje modernog uma prisiljava čovjeka da formira drugačije predodžbe stvarnosti od onih trenutno prihvaćenih. Znam da je velik broj naših antropozofskih prijatelja, upravo te predodžbe istinske stvarnosti, na koje am danas ukazao kao važne, smatrao donekle teškima. Ali danas se u životu ne može snaći bez da se okrene tako teškim predodžbama. Kako ljudi danas razmišljaju u određenim oblastima? Dobiju u ruku kristal: to je stvarni objekt. Dobiju ružu, s grma ruže, i također kažu da je to stvarni objekt. Oba objekta nazivaju stvarnim u istom smislu. Ali jesu li oba objekta stvarna u istom smislu? Prirodni znanstvenici sa svake

profesorske katedre i u svakom laboratoriju i klinici, o stvarnosti govore na ovaj način, nazivajući stvarnim samo ono što je stvarno u istom smislu kao kristal i ruža ubrana s grma ruže. Ali ne postoji li značajna, čak i ogromna, razlika u tome što kristal kroz sebe zadržava svoj oblik tijekom dugih vremenskih razdoblja? Ruža, nakon što je ubrana s grma ruže, izgubit će svoj oblik nakon relativno kratkog vremena, umrijet će. Ne posjeduje isti stupanj stvarnosti koji posjeduje kristal. Čak ni grm ruže, kada ga otkinemo od zemlje, više nema isti stupanj stvarnosti kao kada je u zemlji. To nas navodi da stvari u svijetu promatramo drugačije od naše trenutne vanjske perspektive. Ne smijemo govoriti o stvarnosti kada govorimo o ruži ili grmu ruže. Najviše što možemo reći jest da o stvarnosti možemo govoriti promatrajući cijelu Zemlju; i grm ruže, kao i svaku biljku na njemu, kao dlaku koja raste iz te stvarnosti.

Iz ovoga možete vidjeti da u vanjskoj, osjetilnoj stvarnosti, mogu postojati stvari koje, kada se uklone iz svog temelja, više nisu stvarne u pravom smislu te riječi. To jest, prvo moramo tražiti istinske stvarnosti unutar prividne vanjske stvarnosti, unutar ove velike iluzije. Čovječanstvo, već čini takve pogreške u vezi sa stvarnošću u svom promatranju prirode. Ali tko god čini takve pogreške u vezi sa stvarnošću, i tko god se navikao činiti ih tijekom mnogih stoljeća, kao današnje čovječanstvo, bit će mu izuzetno teško doći do ispravnog socijalnog načina razmišljanja. Jer vidite, ovo je velika razlika između ljudskog života i prirode: priroda dopušta da ono što više ne posjeduje svoju punu stvarnost uvene - ruža ubrana s grma ruže. Nešto što nije stvarnost, što je samo po sebi laž, također može imati vanjski izgled stvarnosti. Ali takve stvari, koje same po sebi nemaju stvarnost, u socijalnom životu mogu se ostvariti kao stvarnost. Ne moraju nužno odmah odumrijeti, već postupno za čovječanstvo postaju izvor boli i patnje, dok samo ono što se osjeti, promisli i usadi u ljudski socijalni organizam od unutar cjeline stvarnosti, u konačnici može dovesti do izlječenja čovječanstva. Nije to samo grijeh protiv društvenog poretka, već grijeh protiv same istine, ako, naprimjer, naše trenutno razumijevanje života još uvijek pretpostavlja da ljudski rad - kao što sam ovdje nekoliko puta rekao - može biti roba. U robu se može pretvoriti u vanjskoj, prividnoj stvarnosti, ali takva vanjska, prividna stvarnost tada postaje bol, patnja ljudskog društvenog poretka i uzrokuje previranja, revolucije socijalnog organizma.

Ukratko, ono što čovječanstvo trenutno treba uključiti u svoj način razmišljanja, jest da nije sve što se manifestira u vanjskoj, prividnoj stvarnosti, onako kako se otkriva unutar određenih granica, nije nužno istinska stvarnost, već može biti životna laž. I ta razlika između životne istine i životne laži, ono je što bi danas trebalo biti duboko ukorijenjeno u umovima ljudi. Jer u što se više ljudi ova razlika ukorijeni, što se više ljudi probudi u osjećaju da se mora tražiti ono što nije životna laž, već životna

istina, prije ćemo postići iscjeljenje socijalnog organizma. Ali do čega tu treba doći?

Ne možete jednostavno doći do spoznaje o istinskoj ili samo prividnoj stvarnosti vanjskog objekta. Zamislite biće s planeta gdje uvjeti nisu onakvi kakvi su na našoj Zemlji, tako da biće nikada nije primijetilo razliku između ruže koja raste na grmu ruže, i kristala. Kada bi takvom biću predstavili kristal i ružu jedno pored drugog, moglo bi vjerovati da su oboje iz iste vrste stvarnosti. I bez sumnje bi se iznenadilo da ruža tako brzo vene, dok kristal opstaje. Ljudi na Zemlji se mogu orijentirati u odnosu na ovu stvarnost samo zato što su stvari promatrali tijekom dugih razdoblja. Ali ne može se sve promatrati na takav način da se u vanjskoj stvarnosti može vidjeti da li je nešto istinska stvarnost ili ne, kao što je to slučaj s ružom; naprotiv, život nam predstavlja stvari koje zahtijevaju da prvo uspostavimo temelj kako bismo uopće mogli razmatrati istinsku stvarnost. Što može biti takav temelj, posebno za socijalni suživot ljudi?

Pa, objasnio sam neke aspekte ovog temelja na posljednja dva predavanja ovdje. Danas želim dodati još nekoliko točaka. Iz mojih spisa upoznati ste s opisima duhovnog svijeta, svijeta kojeg čovjek doživljava između smrti i novog rođenja. Zna da kada se govori o ovom životu u nadosjetilnom, duhovnom svijetu, potrebno je utvrditi odnose koji postoje između duša. Tamo je čovjek oslobođen fizičkog tijela; tamo čovjek nije podložan fizičkim zakonima ovog našeg svijeta, koji doživljavamo između rođenja i smrti. Stoga se govori o onome što djeluje kao sila ili sile između duša. Pročitajte u mojoj 'Teozofiji' kako se, u odnosu na život između smrti i novog rođenja, mora govoriti o silama simpatije i antipatije koje djeluju između duša u svijetu duša. Te sile od duše do duše djeluju potpuno iznutra. Od jedne duše prema drugoj nastaje antipatija; ublažena je simpatijom. Između najdubljih iskustava tih duša nastaju sklad i nesklad. I to iskustvo najdubljeg bića jedne duše u odnosu na iskustvo najdubljeg bića druge duše, jest ono što čini pravi odnos u nadosjetilnom svijetu. Samo odraz ovog nadosjetilnog jest ono što, poput njegovih ostataka, jedna duša može doživjeti s drugom ovdje u fizičkom svijetu, kroz prizmu fizičkog života.

Ali ovo promišljanje, pak, mora se vidjeti u pravom svjetlu. Može se postaviti pitanje: kako se, iz socijalne perspektive, ono što ovdje doživljavamo između rođenja i smrti, odnosi prema nadosjetilnom životu? - Sada kada smo već nekoliko puta razmotrili nužnu trostruku strukturu socijalnog organizma, prvo smo usmjereni na srednjeg člana, koji je često opisan kao pravno politička država. Ljudi koji su u naše vrijeme razmišljali političkoj državi, oduvijek su pokušavali shvatiti što je zapravo politička država. Ali vidite, ljudima danas, s njihovim materijalističkim predodžbama, zaista nedostaje odgovarajuća osnova za razmatranje takvog nečega. Štoviše, u posljednje vrijeme svakakve stvari su se poistovjećivale s modernom državom, prema

interesima različitih klasa ljudi, tako da se ne može jednostavno pretpostaviti da je ta država stvarnost, a ne prikladna fikcija. Postoji ogromna razlika između stava njemačkog filozofa Hegela i stava koji je u posljednje vrijeme predstavio Fritz Mauthner, autor filozofskog rječnika. Hegel državu vidi kao više-manje kao ostvarenje Boga na Zemlji. Fritz Mauthner kaže da je država nužno zlo, ali ono koje se ne može otkloniti, koje je nužno za ljudski suživot. Tako su dijametralno suprotstavljeni stavovi dvaju modernih mislilaca.

Budući da se mnogo toga što je prije bilo instinktivno postavlja u čovjekovu svijest, širok raspon ljudi pokušao je oblikovati predodžbe o tome kakva bi država trebala biti, kakva bi trebala postati. Ponovno su se pojavile najrazličitije gradacije tih predodžbi ljudi. S jedne strane, imamo ponizne koji opisuju državu, koji zapravo ne žele ulaziti u ono što ona zapravo jest, ali je ipak žele oblikovati na način da ljudi, koji se imaju na što žaliti, imaju što manje toga za reći. A onda su tu i drugi, koji državu žele radikalno transformirati kako bi se mogao razviti život za ljude zadovoljavajući. Postavlja se pitanje: kako uopće razumjeti što je to država?

Ako se bez predrasuda razmotri što se može ispresti između ljudi u kontekstu države, i to usporedi s onim što se ispreda, kako sam upravo opisao, između duša u nadosjetilnom životu, tek tada se dolazi do razumijevanja stvarnosti države, moguće stvarnosti države. Jer kao što je taj odnos, koji proizlazi iz temeljnih sila ljudske duše, simpatija i antipatija, u nadosjetilnom životu nešto najdublje u ljudskoj duši, tako je i ono što se može razviti između ljudi u pukom političkom životu, nešto najviše izvanjsko, utemeljeno na zakonu, gdje se jedna osoba suočava s drugom na najviše izvanjski način. Ako promislite o ovoj misli, shvatit ćete da je država potpuna suprotnost nadosjetilnom životu. I što je država više potpuna suprotnost nadosjetilnom životu, to je manje voljna uvesti išta od nadosjetilnog života u svoju strukturu, to se više usredotočuje isključivo na ono što se tiče osnovnog pravnog odnosa među ljudima, u kojem su svi ljudi jednaki, jednaki pred vanjskim zakonom. Čovjek je sve dublje uvjeren u istinu da se ispunjenje države sastoji upravo u tome što se u njoj ne traži ništa osim onoga što pripada našem životu između rođenja i smrti, onoga što pripada našim najviše vanjskim odnosima.

Ali onda se mora pitati: ako je država odraz nadosjetilnog života samo utoliko što predstavlja suprotnost ovom nadosjetilnom životu, kako nadosjetilno prodiere u ostatak našeg osjetilno života? - Nedavno sam to predstavio iz drugačije perspektive. Danas vam, međutim, želim reći da određeni ostaci antipatija koje se razvijaju u nadosjetilnom svijetu između smrti i rođenja ostaju - rezidualne antipatije s kojima kroz rođenje ulazimo u fizičku egzistenciju. One se u fizičkom životu suzbijaju svime što se izražava u takozvanom duhovnom životu, u duhovnoj kulturi. Tu se ljudi okupljaju u

vjerske zajednice i druge zajedničke duhovne aktivnosti; tu bi trebali uravnotežiti određene antipatije koje ostaju kao ostaci iz života prije rođenja. Sva naša duhovna kultura ovdje je namijenjena da bude institucija za sebe, jer je odraz našeg života prije rođenja, jer ona, u određenom smislu, smješta čovjeka u osjetilni svijet, obdaruje ga sposobnošću da stvori svojevrsni lijek za preostale antipatije koje ostaju iz nadosjetilnog svijeta. Stoga je tako strašno kada ljudi stvaraju podjele u duhovnom životu umjesto da se istinski ujedine u njemu. Preostale antipatije koje s nama ostaju iz duhovnog života prije rođenja, tinjaju u dubinama ljudske duše i sprječavaju da ono čemu bi zapravo trebalo težiti postane stvarnost: istinski duhovni sklad, istinska duhovna suradnja. Tamo gdje takve stvari postoje, odmah se razvijaju sekte. Te sektaške formacije i podjele zemaljski su odraz antipatija iz kojih proizlazi sav duhovni život i za koje se on treba razviti kao lijek. Duhovni život moramo shvatiti kao nešto što je usko povezano s našim životom prije rođenja, nešto što je već slično nadosjetilnom životu u određenom smislu. Stoga ne bismo trebali doći u iskušenje da ovaj kulturni duhovni život uspostavimo kao bilo što drugo osim slobodnog života izvan države, koji nije zamišljen kao njezin odraz, već kao protuslika nadosjetilnog života. I do predodžbe o onome što je uistinu stvarno u državi i u kulturnom duhovnom životu, dolazimo tek kada nadosjetilni život dodamo ovom osjetilnom životu. Samo zajedno to dvoje čini pravu stvarnost, dok je puki osjetilni život, jednostavno san.

Ekonomski život, međutim, sasvim je drugačiji. U ekonomskom životu, jedna osoba radi za drugu. Jedna osoba općenito radi za drugu jer obje pronalaze prednosti u tome. Ekonomski život proizlazi iz potreba i sastoji se od zadovoljavanja tih potreba, od razvijanja svega na fizičkom planu što može zadovoljiti osnovne prirodne potrebe ljudi, ili čak suptilnije, ali instinktivne potrebe duše. Unutar ovog ekonomskog života, nesvjesno, razvija se ono što se, pak, proteže i izvan smrti. Ono što ljudi proizvode jedni za druge iz sebičnih potreba ekonomskog života, razvija u njihovoj podsvijesti klicu određenih simpatija koje se moraju formirati u našim dušama u životu poslije smrti. Kao što je kulturni duhovni život svojevrsan lijek protiv preostalih antipatija koje nosimo iz života prije rođenja u ovaj poslije rođenja, tako je i ono što se odvija u temeljima ekonomskog života prožeto klicama simpatija koje će se razviti nakon smrti. To je, pak, druga perspektiva o tome kako možemo prepoznati nužnost trostruke strukture socijalnog organizma iz nadosjetilnog svijeta. Međutim, takvu perspektivu ne može steći netko tko ne teži stjecanju duhovno znanstvenih temelja razumijevanja svijeta. Ali za nekoga tko stekne takav duhovno znanstveni temelj, zahtjev da se zdravi socijalni organizam podijeli na ova tri člana postaje sve očitiji, jer ta tri člana imaju potpuno različite odnose prema nadosjetilnoj stvarnosti, koja, kao što je rečeno, samo zajedno sa osjetilnom stvarnošću čini pravu stvarnost.

Ali čovječanstvo u posljednjim stoljećima nije više govorilo o takvim odnosima vanjske fizičke egzistencije, kakvi se odvijaju u kulturnom, duhovnom životu, u političkom životu i u ekonomskom životu. Nastavilo je ispredati stare tradicije, koje su, međutim, ostale krivo shvaćene. Prestalo se upuštati u carstvo duha kroz izravan, aktivan duševni život, kako bi u carstvu duha tražilo svjetlo koje može obasjati fizičku stvarnost, kako bi se ta fizička stvarnost istinski spoznala na pravi način. Vodeći krugovi čovječanstva doista su davali ton u tom neduhovnom životu. To je stvorilo duboki jaz između klasa ljudi, koji danas leži u temelju života, jaz koji ljudi ne bi smjeli ignorirati. Možda bih vas trebao ponovno podsjetiti kako su se prije srpnja i kolovoza 1914. ljudi koji pripadaju vodećim, ranije vodećim klasama, hvalili onim što je naša civilizacija, kako su je nazivali, konačno postigla. Isticali su kako se misli mogu brzo prenositi na velike udaljenosti telegrafom i telefonom, kako su druga izvanredna dostignuća moderne tehnologije toliko unaprijedila kulturni život, ovaj život civilizacije. Ali taj kulturni i civilizirani život počivao je na samim temeljima koji su doveli do današnjih strašnih katastrofa. Prije srpnja i kolovoza 1914. europski državnici, posebno oni u srednjoeuropskim državama - to se može dokumentirati - bezbroj su puta naglašavali: kako stvari stoje, mir u Europi je osiguran na dugo vremena. - Državnici Srednje Europe, posebno, svojim strankama su se obraćali koristeći doslovno takve fraze. Mogao bih vam pokazati govore iz svibnja 1914. gdje je rečeno: Budući da su odnosi među državama sada uređeni našim diplomatskim vezama, imamo mogućnost, vjerovati u trajni mir. - U svibnju 1914! Ali svatko tko je razumio situaciju u to vrijeme, morao je govoriti drugačije. Na svojim predavanjima u Beču prije rata izrazio sam ono što sam često govorio tijekom prošlih nekoliko godina: živimo u nečemu što se može nazvati samo ljudskim socijalnim karcinomom, karcinomom socijalnog poretka. Taj karcinom, ta izraslina, puknuo je i postao ono što sada nazivamo Svjetskim ratom.

Tada je izreka: živimo u raku, živimo u socijalnom tumoru; naravno, bila samo govorna figura, fraza, jer je Svjetski rat došao kasnije. Ljudi nisu imali pojma da plešu na rubu vulkana. Za mnoge je i danas isto, ako ukažete na drugi vulkan, koji je zaista to, i koji leži u onome što se tek treba uzdići, oblikujući ono što se dugo naziva socijalnim pitanjem. Budući da ljudi tako lako zatvaraju oči pred stvarnošću, u njoj ne uspijevaju prepoznati istinske sile koje samu tu stvarnost čine pravom stvarnošću.

Vidite, zato je danas teško natjerati ljude da shvate što je toliko potrebno: stvar o tri člana zdravog socijalnog organizma, nužnost rada prema ovom tročlanstvu. Kako se ovaj način razmišljanja, koji se izražava u zahtjevu za tročlanstvom, razlikuje od drugih načina razmišljanja? Vidite, drugi načini razmišljanja počinju pokušajem osmišljavanja kakav bi mogao biti najbolji socijalni poredak svijeta, kako bi se zapravo trebale stvari činiti da ljudi dođu do najboljeg socijalnog poretka svijeta. Primijetite razliku u odnosu na

način razmišljanja koji je temelj ovog tročlanstva. Ovo tročlanstvo ne počinje pitanjem: koji je najbolji poredak u socijalnom organizmu? - Umjesto toga, izravno se obraća stvarnosti: kako bi sami ljudi trebali biti strukturirani tako da se slobodno smjeste unutar socijalnog organizma i mogu zajedno doći do pravog ishoda? - Ovaj način razmišljanja ne poziva se na principe, teorije ili društvene dogme, već na same ljude. Kaže: postavite ljude unutar tri člana socijalnog organizma, a onda će ti ljudi odrediti kakav bi socijalni poredak trebao biti. Ovaj način razmišljanja apelira na stvarne ljude, a ne apstraktne teorije ili apstraktne društvene dogme.

Kad bi čovjek živio sam, nikada ne bi razvio ljudski jezik. Ljudski jezik može nastati samo unutar socijalne zajednice. Čovjek koji živi sam također ne uspijeva razviti socijalno razmišljanje, socijalnu osjetljivost i socijalne instinkte. Samo u pravoj zajednici može se razviti socijalni život.

Da bi se to dogodilo danas, mnogo toga proturječi. Zbog porasta materijalizma u posljednjim stoljećima, ljudi su se udaljili od istinske stvarnosti. Otudili se od nje. Postali su usamljeni u svojoj nutrini. A oni koji su postali potpuno izolirani su oni, koji su otrgnuti od života i nisu povezani ni s čim osim turobnim strojem, tvornicom s jedne strane i kapitalizmom s druge strane. Ljudske duše su postale puste. Ali iz te pustoši duše, ono što može izaći iz pojedinačnog, individualnog ljudskog bića, probija se. Ono što može izaći iz ovog pojedinačnog, individualnog ljudskog bića su unutarnje misli, unutarnje vizije nadosjetilnog svijeta, a također i vizije koje nam objašnjavaju vanjski, osjetilni svijet prirode. Ali upravo kada postanemo istinski sami, kada smo istinski prepušteni sami sebi, to je najbolje stanje duše za svo znanje koje pojedinac može razviti u njegovoj povezanosti sa svijetom prirode i duhovnim svijetom. To stoji u suprotnosti s onim što se treba razviti kao socijalna misao. Samo oni koji to razmotre, mogu pravilno prosuditi značajnu povijesnu prekretnicu u kojoj se sada nalazimo. Ljudska bića su se u nekom trenutku razvoja svijeta morala toliko izolirati da bi nastojala razviti duhovni život iz samoće svojih duša. Najusamljeniji od svih bili su veliki mislioci, koji su živjeli u naizgled potpuno apstraktnim visinama, i koji su u svojim apstrakcijama samo tražili put do nadosjetilnog svijeta.

Ali naravno, čovjek ne smije tražiti put samo do nadosjetilnog svijeta i do prirode; mora tražiti i put od svojih misli do socijalnog života. Međutim, budući da se socijalni život ne može razvijati u samoći, već samo u istinskom iskustvu drugih, samotni pojedinac modernog doba nije bio prikladan za razvoj socijalne misli. Upravo kada su nastojali izraziti svoju nutrinu, ono što su ispleli iznutra postalo je antisocijalno; nije postalo socijalna misao. Stoga živimo usred kontradiktornih pojava. Novije sklonosti i čežnje ljudi su otvaranje duhovnih snaga svojstvenih samoći, snaga koje skreće s puta sveprisutni ahrimanski materijalizam.

Težina ove činjenice uistinu postaje očita kada se uzme u obzir nešto što danas mnoge ljude plaši. Možete pitati ljude: što vi nazivate boljševikom? - Lenjin, Trockij, reći će ljudi. Pa, znam za trećeg boljševika, iako on ne živi u neposrednoj sadašnjosti, a taj treći nije nitko drugi nego njemački filozof Johann Gottlieb Fichte. Čuli ste i upili razne stvari o idealističkom duhovnom načinu razmišljanja Johanna Gottlieba Fichtea. Manje ste razmišljali o tome kakva je Fichte bio osoba, i možete se upoznati sa stavovima koje je iznio u svojoj knjizi 'Geschlossenen Handelsstaat', koju možete kupiti za male novce u knjižnici Reclam. Pročitajte kako Fichte zamišlja raspodjelu ljudskih dobara i socijalni poredak, a zatim usporedite ono što Fichte predstavlja, s onim što pišu Trockij ili Lenjin, i otkrit ćete izvanrednu podudarnost. Tada ćete postati oprezni prema pukom vanjskom predstavljanju i osudi, i bit ćete u iskušenju da se zapitate: koji je temeljni princip? - Ako to zatim pomnije ispitajte, ako pokušate shvatiti što leži u osnovi, doći ćete do sljedećeg: ispitujuete posebno duhovno usmjerenje kod najradikalnijih ljudi danas, možda posebno s dušama Trockog i Lenjina, njihovim specifičnim načinom razmišljanja, njihovim obrascima razmišljanja, i tada se pitate: kako pojmiti da su ljudi postali takvi? - Odgovor koji dobivate je: mogu se zamisliti, s jedne strane, u drugačijem socijalnom poretku, a s druge strane, u našem socijalnom poretku, koji se stoljećima razvijao pod svjetlom, ili bolje rečeno pod tamom, tamom materijalizma. - Pretpostavimo da su se Lenjin i Trockij razvili u drugačijem socijalnom poretku. Što bi mogli postati razvijajući svoje duhovne moći na potpuno drugačiji način? Duboki mistici! Jer ono što živi u takvim dušama moglo bi, naprimjer, u religioznoj atmosferi postati najdublji misticizam. U atmosferi modernog materijalizma postaje ono kako se predstavlja.

Uzmimo naprimjer, 'Geschlossenen Handelsstaat' Johanna Gottlieba Fichtea; to je socijalni ideal čovjeka koji je istinski i intenzivno težio putevima najvišeg znanja, njegovao način razmišljanja koji je uvijek bio sklon nadosjetilnom svijetu. Ali kada je iz sebe pokušao stvoriti socijalni ideal, to je doista bio čisti konstrukt ljudskog srca, no upravo ono što nas čini sposobnima postići najviše ideale znanja unutaršnjim putem, čini nas, ako to primijenimo na socijalni život, nesposobnima za razvoj socijalnog načina razmišljanja. U takvom duhovnom biću kakvo je Fichte razvio, samo sam čovjek može krčiti svoj put. Socijalno razmišljanje mora se razvijati unutar ljudske zajednice. A primarni zadatak mislioca je tada ukazati na to kako bi se socijalni organizam mogao strukturirati tako da ljudi mogu surađivati na pravi način, kako bi se u samom socijalnom, uspostavilo socijalno. Stoga vam ne govorim, ili bolje rečeno, ne govorim današnjim ljudima, kako bi se trebalo urediti privatno vlasništvo nad sredstvima za proizvodnju ili zajedničko vlasništvo nad sredstvima za proizvodnju, već moram reći: težite tome da se socijalni organizam raščlani u svoja tri člana, tada će ono što je pod utjecajem kapitala također biti upravljano iz duhovne

sfere, a pravni život bit će unesen od strane političke države. Tada će se pravni i duhovni život na uredan način stopiti s ekonomskim životom. I tada će se dogoditi ta socijalizacija koja će kontinuirano usmjeravati, na temelju određenih pravnih koncepata, ono što je netko stekao izvan vlastitih potreba kao potrošač, u duhovnu organizaciju. Vraća se u duhovnu organizaciju.

Danas ovaj sustav postoji samo u oblasti duhovnog vlasništva, gdje uglavnom prolazi nezapaženo. Svoje duhovno vlasništvo za svoje potomke može se zaštititi samo ograničeno vrijeme, možda trideset godina nakon smrti, nakon čega ono postaje zajedničko vlasništvo. Treba imati na umu da to može poslužiti kao model za reintegraciju i onoga što je proizvedeno individualnim ljudskim naporima i onoga što je ugrađeno u kapitalistički poredak, natrag u socijalni organizam. Jedino je pitanje onda u koje dijelove? U onaj dio koji može pravilno upravljati individualnim duhovnim i drugim individualnim snagama ljudi: u duhovni organizam. Ljudi će to učiniti kada se pravilno integriraju u socijalni organizam. To je pretpostavka ovog načina razmišljanja.

Pretpostavljam da se te stvari rješavaju drugačije u svakom stoljeću: ne postoje apsolutna pravila koja reguliraju ta pitanja. Ali naše vrijeme naviklo je sve prosuđivati s materijalističkog gledišta i stoga se više ništa ne vidi u pravom svijetlu. Već sam nekoliko puta objasnio kako je radna snaga postala roba u moderno doba. Običan ugovor o radu u tom pogledu ne pomaže, jer pretpostavlja da je radna snaga roba i sklapa se u vezi s poslom koji radnik treba obaviti za poslodavca. Zdrav odnos može se postići samo ako se ugovor o radu uopće ne sklapa, ako politika država definira rad kao pravni odnos i ako se ugovor sklapa o raspodjeli proizvedenog proizvoda između tjelesnog radnika i duhovnog radnika. Ugovor se može odnositi samo na same proizvode, a ne na odnos između radne snage i poslodavca. Samo na taj način situacija se može postaviti na zdrave temelje.

Ali ljudi se sada pitaju: odakle dolazi šteta u socijalnom životu, koja je inherentna kapitalizmu? - Kažu: dolazi iz ekonomskog poretka kapitalizma. - Ali nikakva šteta ne može proizaći iz ovog ekonomskog poretka; već šteta proizlazi iz činjenice da, prvo, nemamo istinske zakone o radu koji adekvatno štite rad, a drugo, da ne uspijevamo prepoznati kako živimo u životnoj laži, kako je radnik lišen svog udjela. Ali na čemu se temelji to lišavanje? Ne na ekonomskom poretku, već na činjenici da sam socijalni poredak stvara mogućnost da se individualne sposobnosti poduzetnika ne mogu pravilno podijeliti s radnikom. Kod robe je dijeljenje nužno, jer je zajednički proizvode duhovni i tjelesni radnici. Ali što znači koristiti vlastite individualne sposobnosti da bi se nekome drugome uzelo nešto što mu se ne bi smjelo uzeti? To znači varati ga, iskorištavati ga! Samo treba zdravo i nepristrano pogledati na te uvjete, i tada će se shvatiti: problem ne leži u samom kapitalizmu, već u zlouporabi duhovnih sposobnosti. Tu imate vezu s

duhovnim svijetom. Prvo, učinite duhovnu organizaciju zdravom, tako da se duhovne sposobnosti više ne razvijaju na način da iskorištavaju one koji moraju raditi; tada ćete socijalni organizam učiniti zdravim. Svugdje je ključno vidjeti što je ispravno.

Da bi čovjek mogao vidjeti što je ispravno, treba mi usmjerenje. Danas je došlo takvo vrijeme da istinsko usmjerenje može doći samo iz duhovnog života. Stoga, okretanje ovom duhovnom životu mora postati ozbiljan pothvat. I stalno iznova se mora ponavljati da danas nije dovoljno samo ponavljati da ljudi trebaju vjerovati u duh. Oh, mnogi proroci sada počinju govoriti o nužnosti vjere u duh! Ali nije dovoljno da ljudi samo kažu: da bi se izliječili od trenutnih nezdravih stanja, potrebno je da se od materijalizma ljudi okrenu natrag duhu. - Ne, sama vjera u duh danas ne donosi iscjeljenje. Bez obzira koliko slavni proroci, stalno govore: moderni život je otuđio ljude; moraju se okrenuti nutrimi. - Bez obzira koliko proroka govorilo: Krist je do sada bio prisutan samo u privatnom životu; sada će ući u javni život. - Takvim stvarima se danas apsolutno ništa ne postiže. Jer danas se ne radi samo u vjerovanju u duh, već o tome da budemo toliko ispunjeni duhom da se duh upravo kroz nas unosi u vanjsku, materijalnu stvarnost. Nije stvar u tome da se ljudima danas kaže: vjerujte u duh - već je danas potrebno govoriti o duhu koji istinski osvaja materijalnu stvarnost, koji istinski diktira kako bi socijalni organizam trebao biti strukturiran. Jer nedostatak duhovnosti danas ne proizlazi iz nevjerovanja ljudi u duh, već iz njihove nemogućnosti da se s duhom povežu na takav način da duh u stvarnom životu može intervenirati u materiju. Nevjerovanje u duh ne samo da niječe vjeru u njega; može proizaći i iz prihvaćanja puke materije, koja je lišena duha. Koliko je ljudi danas koji vide nešto izvanredno plemenito u tome što kažu: ah, to je samo puki vanjski, materijalni život; u tome nema ništa duhovno; čovjek se mora povući od toga, okrenuti se od vanjskog, materijalnog života prema uključenosti u život duha. - Postoji materijalna stvarnost, tu čovjek izreže svoje kupone, zatim sjedne u sobu za meditaciju i odlazi u duhovni svijet. Prekrasni, dvostruki tijekovi života, fino odvojeni jedan od drugoga! To danas nije važno. Ono što je danas važno jest, da duh postane toliko snažan u ljudskim umovima, da taj duh ne govori samo o tome kako su ljudi duhovno blagoslovljeni ili iskupljeni, već da duh prodire u ono što se želi učiniti u vanjskoj, materijalnoj stvarnosti, da uvedemo duh, da mu dopuštamo da teče u ovu vanjsku, materijalnu stvarnost. Uobičajeno je da ljudi govore o duhu; to im dolazi prirodno. I u tom pogledu, neki ljudi mogu biti u neobičnom proturječju sa samim sobom. Anzengruberova dramatska figura osobe koja poriče Boga, i to posebno pojačava rekavši: "Kao što je sigurno da Bog postoji na nebu, ja sam ateist" - ova figura osobe koja proturječi sama sebi postoji i danas, čak i ako ne tako očito kao Anzengruberova dramatska figura, ali to nipošto nije rijetko. Jer ovakva

vrsta govora danas je vrlo česta: kao što je sigurno da Bog postoji na nebu, ja sam ateist.

Sve to uključuje opomenu da se ne usredotočujemo samo na vjeru u duh, već prije svega da pokušamo pronaći duh na način koji nam omogućuje da vidimo čak i kroz vanjsku, materijalnu stvarnost. Tada će ljudi doista prestati izgovarati riječ duh, duh, duh, u svakoj rečenici. Tada će, međutim, ljudi pokazati, kroz način na koji gledaju na stvari, da ih gledaju s duhom. To je ono što je danas važno: gledati na stvari duhom, a ne samo govoriti o duhu. To je ono što treba vidjeti do kraja, kako se antropozofska znanost duha ne bi stalno miješala sa svim tim razgovorima o duhu koji su danas još uvijek tako popularni. Uvijek iznova, kada svjetovni nedjeljni propovjednik govori pomalo profinjenim stilom, onda se kaže da govori potpuno u duhu antropozofije. Ali govori obično suprotno! Upravo na to se trebamo usredotočiti. O tome se radi.

Svatko tko to prepozna, neće biti daleko od spoznaje da je dobronamjerna rečenica poput one koju sam vam pročitao od Kurt Eisnera, izgovorena - ona za koju bih čak rekao da proizlazi iz slutnje tragične smrti - posebno vrijedna upravo zato što se čita kao nečija ispovijest: zapravo ne vjerujem ozbiljno u nadosjetilno, barem se ne želim time baviti na živ način. Pa ipak, oni koji su govorili o nadosjetilnom uvijek su govorili: osjetilna stvarnost ovdje je samo pola stvarnosti; to je poput sna. I moram pogledati oblik koji je ta osjetilna stvarnost poprimila u suvremenom socijalnom životu, i tamo mi se čini vrlo slična snu. Toliko da se mora reći da je ta stvarnost jasna invencija nekog zlog duha.

Svakako izvanredno priznanje. Ali ne bi li moglo biti i drugačije? Ne bi li ono što sadašnja stvarnost otkriva ljudima na tako tragičan, tako strašan način, moglo biti od dobrog duha, koji nam omogućuje da iz onoga što se čini kao strašna noćna mora tražimo pravu stvarnost koja se sastoji od osjetilnog i nadosjetilnog? Ne treba na ovakvu sadašnjost gledati s krajnjim pesimizmom; iz nje se može i crpiti snaga za svojevrsno opravdanje ove egzistencije. Ali onda se ne može ostati ograničen na osjetilno područje, mora se pronaći put od osjetilnog do nadosjetilnog. Svatko tko odbija tražiti taj put, danas bi zaista bio kratkovidan ako si ne bi rekao: ova stvarnost je poput invencije zlog duha! - Ali svatko tko u sebi razvije volju da se iz ove stvarnosti uzdigne u duhovnu, moći će govoriti i o odgoju dobrog duha. I unatoč svemu što danas vidimo, još uvijek možemo biti uvjereni da će ljudi pronaći izlaz iz današnje tragične sudbine. Ali naravno, treba se poslušati jasan signal: sudjelovati u socijalnom iscjeljenju.

To je ono što sam danas htio dodati onome što sam nedavno rekao.

## PETO PREDAVANJE

Heidenheim, 12. lipnja 1919.

Živimo u vremenu, kada bi moglo postati očito ono čemu antropozofska znanost duha zapravo teži godinama. I sigurno bi to bio najljepši plod ovih antropozofskih nastojanja, kada bi se to uvjerenje pojavilo u srcima i dušama onih koji sudjeluju u ovom pokretu, da su, u određenom smislu, znakovi našeg vremena dokaz nužnosti iz koje je ovaj duhovno znanstveni pokret proizašao. Bilo da se izvana u današnjem svijetu burno događa ovo ili ono, bilo da ovo ili ono nastoji izroniti iz najdubljih zakutaka ljudskog razvoja i da se pojavljuje na ovaj ili onaj način, prava priroda i bit onoga što se događa mogu se istinski vidjeti samo promatranjem onih događaja koji izmiču običnoj, još uvijek uobičajenoj, ljudskoj percepciji, a koji se istinski promatraju samo kada se svijet promatra iz duhovne perspektive.

Želio bih započeti s jednom takvom pojavom, koja se danas jedva primjećuje usred mnogostrukih turbulentnih događaja. Smatra se nečim beznačajnim i nevažnim, ali je tu za one koji su, iz duhovnih temelja, stekli sposobnost realističnog gledanja na život.

Prošlo je već otprilike sedam, osam, deset godina - možda zvuči paradoksalno, ali istinito je - otkako za pravog promatrača života, djeca koja se rađaju imaju potpuno drugačije lice nego prije. Svakako, čovjek to ne primjećuje jer ne obraća pažnju na takve stvari, jer se danas uopće ne obraća pozornost na najvažnije stvari u životu. Ali svatko tko je stekao oko za takve stvari, zna da nešto poput melankolije, poput rezerviranosti prema svijetu, visi nad licima brojne djece rođene u posljednjih sedam, osam ili deset godina. Moglo bi se reći da je od prvih dana, od prvih tjedana, to primjetno u fizionomiji dječjih lica: nešto je drugačije nego što je nekad bilo. I ako istražite ovu neobičnu činjenicu, koja modernim ljudima još uvijek zvuči paradoksalno, primijetit ćete da duše djece, koja na svijet dolaze rođenjem, već u sebi nose, dok prolaze kroz začće i rođenje, ono što njihovim licima, gotovo od rođenja, daje melankoličan, možda često skriven iza osmijeha, izraz koji prije nije bio toliko prisutan na dječjim licima. I u tim dušama, naravno sasvim nesvjesno, živi nešto od oklijevanja da se uđe u život. Duše koje danas prolaze kroz rođenje - kao što sam rekao, to je slučaj već gotovo deset godina - osjećaju nešto poput prepreke i poteškoće ulasku u ovaj fizički svijet.

Istina je da prije nego što čovjek uđe u fizički svijet kroz začće i rođenje, prolazi kroz značajno iskustvo u duhovnom svijetu, koje zatim zrači svojim utjecajem i ima učinka u njegovom nadolazećem životu. Ljudi ovdje na Zemlji umiru; prolaze kroz vrata smrti, odbacujući svoje fizičko tijelo i noseći

svoju dušu u duhovni svijet. Ta duša u sebi još uvijek nosi učinke svega što je doživjela i proživjela ovdje u fizičkom svijetu. U biti, prošavši kroz vrata smrti, ona nalikuje samim posljedicama onoga što je izravno doživljeno ovdje u zemaljskom životu. Takve duše, prošavši kroz vrata smrti, susreću se - to je činjenica, o tome mogu samo govoriti, zato što se te stvari mogu steći iz duhovnog svijeta samo kroz iskustvo - susreću se s onim dušama koje će se uskoro spustiti u fizičko tijelo. I ovo je važan događaj, ovaj susret duša koje su upravo prošle kroz vrata smrti, s onim dušama koje će uskoro ući u fizički svijet kroz vrata rođenja. Ovaj događaj je odlučujući. On je, u određenom smislu, tu da u duše koje silaze usadi nešto poput ideje o tome što će ovdje pronaći. I iz ovog susreta dolazi impuls koji utiskuje neobičnu melankoliju u djecu koja danas ulaze u svijet. Oni ne žele ući u ovaj svijet, iz onoga što su naučili kroz ovaj susret. Jer znaju kako će, takoreći, njihovo 'duhovno perje' biti nakostriješeno onim što ljudi, uronjeni u materijalističko razmišljanje, materijalistički svjetonazor i materijalistička djela, trenutno doživljavaju na Zemlji. Ovaj događaj, koji se naravno može utvrditi samo duhovno, baca, između ostalog, snažno svijetlo na cijelu našu sadašnjost, koja se može razumjeti, i zapravo bi se trebala razumjeti, samo iz takve perspektive.

Počeo sam s događajem koji se, naravno, može shvatiti samo duhovnim pogledom. Ali i drugi događaji u sadašnjosti govore nam glasno i jasno, i mogli bi odmah postati uočljivi svakoj osobi koja ne prolazi pospano kroz život, čak i bez duhovnog pogleda. Vidimo kako se velika katastrofa svjetskog rata, proširila kao velika nesreća svijeta tijekom posljednjih četiri do pet godina. Stalno se iznova osvrćemo - mislim da svaka budna duša mora - na ono što je izvana dovelo do ove strašne katastrofe za čovječanstvo. Promatramo tijek ove katastrofe i ono što se iz toga pojavilo kao događaji u širokim svjetskim oblastima. Jedna stvar trebala bi biti upečatljiva svakoj probuđenoj duši. Razmotrimo neobičnu činjenicu da je ova svjetska ratna katastrofa, naprimjer, pogodila Srednju Europu i da - doista je tako - nitko ne želi znati kako su se te stvari zapravo dogodile. Ljudi se pitaju kako su se stvari dogodile, krive jednu ili drugu osobu, ali u konačnici, kada otkriju da je krivo ovo ili ono, uvijek si kažu: ne može biti tako, mora biti nešto drugo u igri.

Ljudi sebi govore: veliki socijalni pokret proizašao je iz ove svjetske ratne katastrofe. Ljudi - bili oni članovi stranke ili ne - pokušavaju shvatiti što zapravo treba napraviti unutar ove socijalne katastrofe. Sve misli koje ljudi imaju o tome, zapravo su tek mumije misli u usporedbi sa samim događajima; misli koje su potpuno neadekvatne snazi događaja i njihovoj pravoj prirodi. A ako se pogleda još pažljivije, posebno sada, s objavljivanjem raznim memoara brojnih ljudi koji su naizgled izravno uključeni u nastanak ove globalne katastrofe, čovjek se mora zapitati, na temelju onoga što ti ljudi pišu: jesu li doista bili uronjeni u događaje prije četiri ili pet godina? Jesu li

zapravo znali što rade? Jesu li imali ikakve naznake o implikacijama onoga što je njihov razum skovao? Sve više ljudi mora danas priznati, nešto poput priznanja ruskog ministra Suhomlinova, koji je, misleći na tri ili četiri sata kada mu je bilo najteže donositi važne odluke, na sudu rekao: Mora da tada nisam bio pri zdravoj pameti, mora da sam bio lud!

Takvi događaji govore mnogo. I ukazuju na to da je mentalna zbunjenost zahvatila najšire krugove uključenih. I tko god zaista ima sposobnost vidjeti strašnu prirodu trenutnih svjetskih događaja, doći će do ove spoznaje - i sve će više ljudi dolaziti do ove spoznaje: moralno, nije toliko propušteno, koliko intelektualno, zbog nemogućnosti da se nekako prozre svjetske događaje. Ni danas nije drugačije. Kako bespomoćno, u biti, stoji velika većina čovječanstva pred svjetskim događajima koji su se odvijali. Mora se postaviti najozbiljnije pitanje: koji je temeljni uzrok? - Postoji temeljni uzrok koji je izvanredno teško shvatiti, posebno u naše doba koje je toliko prožeto materijalizmom: da upravo od tog ključnog trenutka u povijesti svijeta, kada je val materijalizma dosegao vrhunac, najjača duhovna sila iz duhovnog svijeta koja je ikada pokušala ući u ljudski život, sada pokušava ući u ljudski život. To je karakteristično u naše vrijeme. Od početka posljednje trećine 19. stoljeća, duh, duhovni svijet, svim silama pokušava se otkriti ljudima. Ali ljudi su postupno došli do točke u svom razvoju, gdje žele koristiti samo fizičko tijelo kao alat za primanje svega u svijetu. Vođeni materijalističkim svjetonazorom, navikli su se, čak i teoretski, na gledanje da je fizički mozak alat za mišljenje, čak i za osjećanje, pa čak i za volju. Sebe su uvjerali da je fizičko tijelo alat za sav duhovni život. I to nije bilo bez razloga. Imali su dobar razlog, naime da su tijekom ljudskog razvoja ljudi postupno došli do toga da mogu koristiti samo fizičko tijelo, doista se korak po korak dogodilo da se samo fizičko tijelo, može koristiti kao alat za duhovnu aktivnost. I tako danas stojimo na beskrajno važnom raskrižju, gdje se, s jedne strane, duhovni svijet želi otkriti kao u oluji, a gdje, s druge strane, ljudi moraju naći snagu da se probiju iz svoje najdublje zapletenosti u materijalni svijet do primanja novih duhovnih objava.

Čovječanstvo se danas suočava s najvećim testom svoje snage: testom sposobnosti da slobodno teži prema gore, prema duhu koji čovječanstvu dolazi sam od sebe, ako se ljudi od njega ne zatvore. Ali prošlo je vrijeme kada se duh mogao otkriti čovječanstvu kroz razne podsvjesne i nesvjesne procese. Došlo je vrijeme, kada ljudi moraju primiti svjetlo duha kroz slobodno, unutarnje djelovanje. I sva zbunjenost i neizvjesnost u kojoj ljudi danas žive, proizlaze iz činjenice da sada moraju primiti nešto što još ne žele primiti: potpuno novo razumijevanje stvari.

U ovoj strašnoj, užasnoj katastrofi svjetskog rata, divljao je stari način razmišljanja, stari način gledanja na svjetske događaje, a beskrajno značajni znaci ove katastrofe ne znače ništa dugo nego: pokušajte preispitati,

isprobati novi način gledanja na svijet, jer stari način može dovesti samo do kaosa i zbrke. To se konačno mora prepoznati: vodeće osobe iz 1914. godine dosegle su točku u kojoj se ništa nije moglo postići starim razumijevanjem. Zato su čovječanstvo odveli u nesreću. Ova činjenica mora biti duboko upisana u ljudskoj duši, inače neće moći donijeti snažnu, moćnu odluku da istinski, iz unutarnje slobode, prihvati duh i njegov život. Doista, žalosna stvar u neposrednoj sadašnjosti jest to, što posvuda vidimo stvari koje se otkrivaju a koje se ne mogu razumjeti postojećim svjetonazorima i životnim filozofijama. Ali ljudi se drže tih starih svjetonazora i životnih filozofija i odbijaju prihvatiti potpuno nove načine gledanja na stvari. Antropozofski svjetonazor imao je za cilj pripremiti čovječanstvo da dođe do tih novih načina gledanja na svijet. U biti, ovaj antropozofski svjetonazor nije imao drugih stvarnih protivnika osim samozadovoljstva, inercija unutarnjeg čovjeka, koji ne može sakupiti najdublje snage svoje duše da se suoči s valom duhovnosti koji se u naše vrijeme tako snažno razbija o nas.

Ono što sam ranije rekao: da se ljudi nisu naviknuli koristiti bilo što osim svog fizičkog tijela za mišljenje, u konačnici dovodi do materijalističkog svjetonazora. Sada, postoji jedna stvar u sadašnjosti koju apsolutno moramo razumjeti. Priroda, kako je proučava današnja trijumfalna prirodna znanost, može se razumjeti instrumentom fizičkog mozga, fizičkog tijela općenito. Ali ljudski život ne može se razumjeti instrumentom fizičkog tijela. Taj ljudski život može se razumjeti samo ako se čovjek može uzdići do načina razmišljanja koji ne proizlazi isključivo iz fizičkog tijela. I upravo takvu vrstu razmišljanja treba njegovati kroz antropozofski svjetonazor. Naravno, ljudi kažu: da, antropozofski svjetonazor, ono što piše u knjigama, čovjek to ne razumije. - I čovjek im vjeruje kada kažu da to ne razumiju. Ali što to znači da to ne razumiju? To ne znači ništa drugo nego: za razumijevanje želim koristiti samo svoj fizički mozak; ne želim naučiti nijedan način razmišljanja osim onog koji se lijeno može osloniti na fizički mozak. Naravno, antropozofski svjetonazor ne može se razumjeti takvom vrstom razmišljanja. Ne da netko mora biti vidovit da bi ga razumio, već se mora prakticirati mišljenje koje nije vezano za fizički mozak. I ono što je prisutno u antropozofskoj literaturi, što se može razumjeti zdravim razumom - a zdrav razum nije vezan za mozak, samo bolesni, materijalistički razum jest - što se može razumjeti zdravim razumom, postupno trenira takvo mišljenje, takvo osjećanje, takvu volju, da su to mišljenje, osjećanje i volja, odgovarajući za sadašnje događaje. Možete to tumačiti kako želite, ali ovako je: ono što sadašnjost zahtijeva od nas ne može se shvatiti instrumentom fizičkog tijela: mora se shvatiti instrumentom eterskog tijela, onog tijela koje, kao tijelo formativnih sila, leži u osnovi fizičkog tijela.

Dolazeći duhovni svijet, koji se želi otkriti čovječanstvu, zapravo nalazi svoj izraz samo kroz prilično nesvjesne osjećaje. Kada ljudi kažu da ne razumiju znanost duha, to je zapravo samo izgovor. Ljudi od toga imaju užasan strah.

Samo zato što ljudi ne žele priznati taj strah od duhovnog svijeta, kažu da ne razumiju znanost duha, ili da nije logična, ili neki drugi izgovor koji odaberu. U istini, boje se toga, i stoga biraju svakakve stvari kako bi pobjegli upravo od velikih, moćnih problema. Kako su ljudi sretni kada mogu pobjeći od velikih zadataka, zagonetki današnjeg života! Možda netko govori o važnim suvremenim problemima iz jedne ili druge perspektive, ali ljudima je tada neugodno. Onda su međutim, gledali Ibsenove drame, u kojima se pojavljuje nešto od velikih problema sadašnjice. Ali nisu u to morali vjerovati, jer to je 'samo' umjetnost. Kada se raspravlja o izravnom prodiranju duhovnog svijeta u fizički, za ljude je to neugodno. Björnson se također bavio takvim temama u svojim dramama; ali tamo se nije trebalo vjerovati u to, to je bila 'samo' umjetnost. Ljudi su se užasavali shvaćanja tih stvari ozbiljno. I opet: klasni antagonizmi, jaz između vladajućih klasa i proleterskih klasa, postajao je sve veći. Socijalno pitanje predstavljalo je zagonetku. Ljudi su pričali o toj zagonetki, ali bilo im je neugodno. Ali ljudi su išli u kazalište i gledali Hauptmannove 'Weber'; tamo se nije trebalo zauzeti ozbiljan stav, već se moglo iznutra postati uznemiren onim što je postojalo kao ponor u čovječanstvu, bez potrebe za zauzimanjem stava, jer je to bila 'samo' umjetnost i tako dalje. Ljudi su se sklanjali u nešto što nisu morali shvaćati ozbiljno. To je karakteristična pojava suvremene psihologije. Ali što se krije iza ove karakteristične pojave suvremene psihologije? Iza činjenice se krije da su se ljudi trebali truditi, na temelju sklonosti duhovnog svijeta da se otkrije, shvatiti ozbiljnost određenih stvari koje se ne mogu shvatiti instrumentom fizičkog tijela, stvari koje se mogu shvatiti samo imaginativnim snagama, baš kao što se i sama umjetnost može shvatiti samo imaginativnim snagama. Ljudsko fizičko tijelo strukturirano je poput produkta prirode; ljudsko etersko tijelo strukturirano je poput produkta umjetnosti, poput prave skulpture, samo što je u stalnom pokretu. I ono što ljudi inače primaju, na svoje zadovoljstvo, u percepciji umjetnosti, mora se sažeti, mora se osvijetliti, mora postati ozbiljno promišljanje: imaginacija, inspiracija, intuicija. Tada ljudi razumiju ono što im se danas želi otkriti. Jer iza današnjih događaja krije se ono što se može razumjeti samo duhovno. Treba duboko osjetiti i osjećati kako se ono što želi ući u sadašnji svijet kao duhovno otkrivenje, može shvatiti samo kroz samu znanost duha, to jest kroz mišljenje i osjećanje i one unutarnje impulse volje koji se mogu njegovati kroz znanost duha, koji teku u istom području u kojem se, kao puka refleksija, odvija umjetničko.

U svoje vrijeme, pokušao sam skrenuti pozornost na nešto u jednoj oblasti što je danas prijeko potrebno. Naravno, to nije shvaćeno zbog filistarstva i snobizma naše znanosti, zbog monstruoze prirode onoga što je sada službena sveučilišna znanost. U svojoj 'Filozofiji slobode' objavljenj 1894, posvetio sam poglavlje 'Moralnoj fantaziji'. Rječnikom znanosti duha, moglo bi se reći: imaginativni moralni impuls. Želio sam istaknuti da oblast, koja

se prije shvaćala samo kao umjetničko u fantaziji, sada čovječanstvo nužno mora ozbiljno shvatiti, jer je to stupanj do kojeg se ljudi moraju uzdići kako bi apsorbirali nadosjetilno, koje se ne može shvatiti mozgom. Barem što se tiče shvaćanja moralnog, početkom devedesetih, htio sam istaknuti da se nadosjetilno mora shvatiti ozbiljno. To su stvari koje bi čovjek danas trebao osjetiti. Trebao bi imati osjećaj da misli, unutarnji impulsi duše, koje je nosio do katastrofe svjetskog rata i u vrijeme društvenih previranja, više nisu korisni, da su mu potrebni novi impulsi. Ako se danas dođe s novim impulsom, onda se taj impuls najmanje razumije. Jer se dolazi s impulsom koji je živ izvučen iz duhovnog svijeta kao lijek za bolesti našeg vremena. Ljudi cvile s lijeve strane, cvile s desne strane, i svi u zboru cvile zajedno, od krajnje desnice do krajnje ljevice, otkrivajući da je sve to nešto što ne razumiju. Naravno, čovjek to ne razumije ako se drži starih načina razmišljanja. Ali danas je bitno da ne ostanemo zaglavljani u starim načinima razmišljanja, već da iznutra transformiramo i preoblikujemo cijelu svoju dušu. Sve vanjske revolucije - bez obzira koliko su u skladu sa željama jedne ili druge stranke - vodit će u najgoru slijepu ulicu i donijeti najveću bijedu čovječanstvu, osim ako te vanjske revolucionarne pokrete današnjice ne osvjetli unutarnja revolucija duše, koja se odvija udaljavanjem od uranjanja u čisto materijalistički svjetonazor, i prema primanju novog duhovnog vala koji želi prodrijeti u razvoj čovječanstva kao novo otkrivenje. Revolucija od materije do duha, jedina je istinski korisna revolucija, a sve ostale revolucije su samo dječje bolesti - šarlah, ospice, preteče onoga što se želi roditi zdravo u pojavi duha u sadašnjosti.

Snažna unutarnja odluka je danas doista nužna kako bismo bili dorasli onome što sadašnjost zahtijeva od ljudi. I uzmimo u obzir sa svom ozbiljnošću, da je to duhovni svijet koji želi prodrijeti u naš, da se od nas traži da: osiguramo duhovne snage na kojima bismo trebali temeljiti svoje odluke, svoja djela, cijeli svoj način razmišljanja. To se od nas traži! U takvim vremenima mnogo se toga mijenja. Ovdje bih ponovno mogao ukazati na simptom, koji će, kada se o njemu govori, opet zvučati paradoksalno, ali koji je, gledano iz unutarnje, duhovne perspektive, od najveće važnosti. Kao što znamo iz znanosti duha, osim našeg fizičkog tijela i našeg eterskog tijela - o kojem sam upravo govorio kao o instrumentu potrebnom za određeno duhovno razumijevanje onoga što inače služi kao odraz u umjetnosti - u sebi posjedujemo i istinsku dušu. Možete to nazvati astralnim tijelom ili kako god hoćete. To je nešto još duhovnije od eterskog tijela; to je nešto od čega se čovjek, prirodno, još više udaljio tijekom svog fizičkog razvoja nego od svog eterskog tijela. Jer etersko tijelo, kao temelj fizičkog tijela, ima neku vrstu slikovnog oblika, čak i ako je taj slikovni oblik u stalnom pokretu; ali astralno tijelo je zapravo bezoblično. I kada se o njemu govori, govori se samo o slici, za koju se zna da je samo predodžba, jer je u istini bezoblično. Ovo astralno tijelo - ovaj proces odvija se već tri do četiri stoljeća - znatno se

promijenilo kod modernih ljudi. Ljudi u prošlosti imali su astralno tijelo relativno još uvijek prožeto i ispunjeno duhovnošću, svim vrstama duhovnih sila; i kakve god duhovne osjećaje i impulse su ti ljudi doživjeli u životu, dolazili su iz ovog duhovnog elementa unutar njihovog astralnog tijela. Sada su astralna tijela u biti postala prazna. Neobično su prazna. A prazna su jer bi, u vremenu kada se duhovni svijet snažno nastoji otkriti izvana, ljudi trebali apsorbirati ovaj vanjski duhovni svijet. Stoga je astralno tijelo postupno postalo prazno. Namijenjeno je da se ponovno napuni onim što se manifestira izvana. To ima vrlo specifičan učinak na pojedinca. A sada dolazim do činjenice koja će - kao što sam već rekao - izgledati prilično paradoksalno kada se iznese, baš poput melankoličnog lica djeteta. Ali to je ipak činjenica.

Najvažniji događaj u genezi katastrofe svjetskog rata, utoliko što je to bilo u Berlinu, događa se 1. kolovoza, između poslijepodneva i večeri, otprilike između petnaest minuta do četiri poslijepodne, i jedanaest do dvanaest navečer. Uključeni su bili razni ljudi, naravno ljudi materijalističke sadašnjosti. To je najnepovoljniji trenutak koji se može zamisliti za ljudsku dušu kada treba donositi odluke, posebno ako ta duša donosi te odluke iz materijalističkog načina razmišljanja. Jer smo ušli u vrlo, vrlo ključnu prekretnicu u razvoju čovječanstva. Današnji čovjek ne može donositi nikakve racionalne odluke osim ako - koliko god čudno zvučalo, ali istina je, i tu istinu će čovječanstvo sve više prepoznavati kroz vanjske događaje - se prvo s njima ne probudi ujutro. Tada ih ne mora imati u svijesti. Ali u svojoj podsvijesti čovjek tijekom noći prolazi kroz ono što će doživjeti sljedeći dan. Još nije u točki u kojoj to može predvidjeti na proročki način, ali to nije poanta. Ako, međutim, imate misao u pola četiri, u šest - već ste je imali tijekom noći; ona se ponovno pojavljuje u vama. Ako se, s druge strane, pojavi misao koja nije začeta već tijekom noći, koja nije izvučena iz događaja dana, onda se više ne može smatrati racionalnom za modernog čovjeka. Moderni čovjek ovisi upravo o crpljenju svojih najvažnijih impulsa iz duhovnog svijeta. Najvažniji impulsi za čovjeka uopće ne dolaze iz fizičkog svijeta. U određenom smislu, sada smo prisiljeni biti iracionalni ako se ne obraćamo tom zajedništvu s duhovnim svijetom. Kada je naše astralno tijelo noću slobodno, izvan fizičkog i eterskog tijela, u zajedništvu s duhovnim svijetom, u njemu se događaju najvažnije stvari; tada je ono pripremljeno za razum dana više nego što je to bilo za naše pretke. Stoga bi trenutak buđenja trebao biti svet za modernog čovjeka, jer bi trebao osjećati: izlazim iz duhovnog svijeta, ulazim u fizički svijet. I sve što je dobro, sve što me čini sposobnim biti racionalno ljudsko biće, iskusio sam kroz svoju interakciju s duhovnim svijetom od uspavljivanja do buđenja, kroz svoju interakciju s umrlima koje sam poznao za života, koji su umrli prije mene, ukratko, kroz svoju interakciju s onima koji sada nisu u fizičkom tijelu, kada sam s njima u čisto duhovnom svijetu. I iz tog iskustva u duhovnom, trebao bih za

sebe izvući temeljni osjećaj svetosti trenutka buđenja. Tada će se taj osjećaj izljevati na mene tijekom cijelog dana, dopuštajući mi da si u jednom trenutku kažem: ovdje će mi pomoći duhovni impuls - a u drugom: ovdje mi ništa neće pomoći; sve je neodlučeno; to se može odlučiti tek sutra.

Ovo je jedan od načina vođenja duhovnog života, kada se duhovni čimbenici istinski uzmu u obzir. Naravno, ljudi u materijalističkom dobu ne uzimaju u obzir duhovne čimbenike jer uvijek misle da su 'pametni'. Vjeruju da s instrumentom fizičkog tijela imaju sve što im je potrebno da budu pametni. Ne razmatraju ono što može biti kada se odvoje od fizičkog tijela i u svom astralnom tijelu povežu s duhovnim svijetom. Samo volja za vođenjem duhovnog života, volja da dopustimo duhovnim odlukama i impulsima da igraju ulogu u našim fizičkim postupcima, može istinski izliječiti čovječanstvo.

To je ono što bi ljudi danas trebali temeljito razmotriti. Jer antropozofski svjetonazor ne može se sastojati od jednostavnog upijanja zbirke apstraktnih koncepata, promatranja istih kao svojevrsnog katekizma temeljenog na njihovom apstraktnom sadržaju, i zatim od zadovoljstva što imamo drugačiji svjetonazor od drugih. Ne, antropozofski svjetonazor mora se sastojati od toga da cijelo naše mišljenje postane drugačije, cijelo naše osjećanje postane drugačije, od tog velikog trenutka buđenja koji se događa u nama, tako da znamo: moramo dopustiti da naš život bude osvjetljen duhom. A nesreća današnjeg čovječanstva, dogodila se zato što je odbacivanje volje za prihvaćanjem duhovnog, dovedeno do najvišeg stupnja. Nikada nijedan događaj nije nastao iz tako vanjskih, iz tako materijalnih razloga, kao ova katastrofa svjetskog rata. I zato je postao tako strašan. Iz njega bi ljudi trebali naučiti da su u ovu katastrofu dovedeni svojim prijašnjim mišljenjem, osjećanjem i voljom, i da joj neće izbjeći - čak i ako poprimi druge oblike - dok ne poduzmu unutarnju transformaciju, unutarnju preobrazbu svoje duše sa smjelošću i odlučnošću.

Činjenice koje sam vam predstavio, su zaista činjenice: melankolična turobnost na dječjim licima, nužnost korištenja našeg eterskog tijela za razumijevanje svijeta i nužnost pozivanja na trenutak buđenja, na ono što sjaji u nama kao ostatak od našeg prethodnog sna, što apelira na naše impulse volje. Dopuštanje duhu da sudjeluje, ono je što je nužno, i sve nužnije, za budući razvoj čovječanstva. Mora se shvatiti da antropozofski svjetonazor nije namijenjen da bude senzacija za duhovne besposličare - a mnogi današnji mistici često nisu ništa više od duhovnih besposličara - da to nije nešto što je samo puki desert života, vanjsko fizičko zadovoljstvo, već nešto povezano s najdubljim impulsima naše kulture. To treba shvatiti. A također i da naša kultura ne može zacijeliti osim ako nije oplodena antropozofskim svjetonazorom. Svatko tko se upoznao s antropozofskim svjetonazorom trebao bi to danas shvatiti.

Ovim sam htio, iz određene perspektive, ukazati na odlučujući trenutak u razvoju svijeta u kojem se čovječanstvo nalazi. Svakako je lako, sudeći prema prevladavajućem načinu razmišljanja, osuditi kao ludost one stvari koje se danas moraju reći kao nešto što je najveća nužda. Ljudi vjeruju da su kršćani, a ipak nisu shvatili, da je ono što je mudrost pred ljudima često ludost pred Bogom, i da sva ludost, možda čak i glupost i ludost, pred ljudima, može ipak biti mudrost pred Bogom, doista, ljudi danas lako zaboravljaju unutarne impulse stvari, i drže se površnosti fraza. Ako danas razgovarate s ljudima i kažete 'Krist' ili 'Christus' ili 'Isus' nakon svake pete riječi, govorite 'kršćanski', čak i ako kažete nešto inače sasvim nekršćanski. Ali ako vjerujete da proglašavate ono što Krist danas stavlja u naše duše, i uzmete u obzir izreku, koja je na koncu preuzeta u kršćanstvu: "Ne izgovaraj ime Boga svoga uzalud", onda ljudi to smatraju nekršćanskim. Jer ljudi brbljaju o Deset zapovijedi, stalno izgovaraju ime svog Boga uzalud, i upravo time se posebno smatraju kršćanima. Isto tako, netko se ne smatra pravim 'Nijemcem' ako stalno ne koristi riječ 'Nijemac'. Danas je najvažnije prepoznati kako su najdublje snage njemačkog nacionalnog identiteta zgažene u posljednjih trideset godina i kako ih se mora oživjeti upravo duhovnim produbljivanjem.

Gledamo na zapad i nalazimo kulturu koja teži potpunoj materijalizaciji, kulturu koja ipak posjeduje određenu unutarnju sigurnost instinkta i stoga se ne može utopiti u materijalizmu. I gledamo na istok i nalazimo kulturu koja prezire sve zapadno, uključujući i nas, jer se ova istočna kultura još uvijek drži drevne duhovnosti, drevnog duha i na određeni način obnavlja taj drevni duh. I stojimo točno usred toga, pozvani pronaći pravi put između zapadnog materijalizma i istočnog spiritualizma, koji nije pogodan za našu dobrobit. I mi u srcu Europe trebali bismo postati svjesni velikog osjećaja odgovornosti - a također i toga koliko smo taj osjećaj odgovornosti izgubili u posljednjim desetljećima. Duhovni život, što je postao? Privjesak državnog života, privjesak ekonomskog života. Država, kao upravitelj duhovnog života, posebno obrazovanja, uništila je naš duhovni život. Ekonomski život, koji nas hrani, dodatno ga je uništio. Potreban nam je slobodan duhovni život, jer samo u slobodan duhovni život možemo istinski usaditi ono što duhovni svijet želi otkriti čovječanstvu. Ovaj val duhovnog života, mora sići! Nikada se neće otkriti službeniku, državnom profesoru ili onome tko je samo radnik u ekonomskom životu u duhovnoj sferi; samo onome tko se svakodnevno mora boriti s duhovnim životom, tko stoji unutar slobodnog duhovnog života. Sam tijek povijesti, zahtijeva oslobođenje duhovnog života od okova države i ekonomije.

Ove stvari, koje se danas također proglašavaju u drugačijem obliku kroz program 'trostrukog socijalnog organizma', danas su kršćanstvo; to su duhovne objave odjevene u vanjski oblik. To je ono što ljudima treba, ono što nudi pravi temelj i stvarnu mogućnost za preispitivanje i ponovno učenje, što

je čovječanstvu toliko potrebno. Morali smo ratovati protiv zemlje koja posjeduje instinktivni politički život visoko usavršen i koja je dugo imala mnogo kolonija i svoju industrijalizaciju povezanu s tim kolonijama. Ratovali smo kao zemlja čija se industrijalizacija tek počela pojavljivati, zemlja koja je tek težila kolonijama. Za taj pothvat trebao nam je duh, a nitko nije počinio veći grijeh protiv duha od onog koji je vodio ekonomski život Njemačke posljednja tri desetljeća. Jer program je tu bio: odbacivanje duhovnog života, prepuštanje pukom slučaju, neduhovnom slučaju. Kao da je duh svijeta njemačkom narodu htio dati najveću lekciju nametanjem najvećeg testa, i tako jest. Ovom narodu trebalo je biti pokazano da ne može bez duha. I ovaj će narod morati shvatiti da ne može bez duha. Ali čini se da će im biti teško shvatiti da ne mogu bez duha, jer su još uvijek skloni osuđivati sve osim nedostatka svijesti o svojoj odgovornosti prema duhu. Stvari koje se ovih dana tako žalosno odvijaju na ovom području, potpuni nedostatak svijesti o tome koliko su oni kojima je povjerena sudbina njemačkog naroda neprikladni da ga vode, oni kojima je to povjereno u odnosu na zapad, koliko je cijela ova ekspedicija besmislena za one koji su nju uključeni i volja da se ne ispita, da se ne pogleda što se događa - to je još uvijek svjedočanstvo sna duša koje su si odavno trebale reći: ono što se dogodilo u Versaillesu, oni koji su od nas poslani, neprikladni su, koliko je moguće neprikladni, za razumijevanje sadašnjeg trenutka u svjetskoj povijesti. Ali takve će se stvari pravilno procijeniti tek kada se osvijesti vlastita odgovornost prema duhu, kada se prepozna da se živi u najvećem trenutku svjetske povijesti i da se ima obveza da se stvari ne shvaćaju olako u općem smislu, već da se shvate ozbiljno. Ali u određenim područjima, danas se može pričati i pričati, nema koristi, i svakako je najlakše reći da će se oni koji su na svojim položajima pobrinuti za to. Oni koji su danas postavljeni na svoje položaje sa starim načinima razmišljanja, bili oni stari aristokrati, dekadentni aristokrati ili marksistički socijalisti koji ne znaju ništa o svijetu, koji su najviše upili nešto iz Marxovog 'Kapitala', bili oni ovo ili ono: ako ne pronađu volju da provedu to obraćenje duša na novo mišljenje, onda neće doći do spasenja. Revolucija od 9. studenog 1918. nije bila revolucija. Jer ono što se promijenilo je samo vanjski aspekt. Ono što se promijenilo, najočitije je kod onih koji sada nose vanjski aspekt umjesto onih koji su ga prije nosili. Te se stvari moraju vidjeti u svojim temeljima. Ali za to su potrebne misli. Za te misli treba imati dobru volju, a ta će dobra volja doći samo kada je njeđujemo kroz okupiranost s duhovnim svijetom. Stoga je ova okupiranost duhovnim svijetom ono što čovječanstvu danas treba - jedini pravi melem.

To sam vam htio predstaviti nakon što nam se pružila prilika da ovdje ponovno razgovaramo, u obliku u kojem se mora predstaviti u svjetlu aktualnih događaja i donijeti vašim srcima, kako bi se unutar našeg antropozofskog pokreta, sve više i više i u sve širim krugovima, mogla

pojaviti ta težnja koja ne samo da pojedincu može dati unutarnji mir, već koja može donijeti plodove za kulturni život cijelog čovječanstva.

Na moje najdublje zadovoljstvo, vidim koliko je ovdje više prijatelja našeg antropozofskog pokreta nego prije godinu dana. Neka duh koji vibrira u današnjem svijetu i ljudskom razvoju, donese priljev barem jednakog, ili čak i većeg broja članova svake godine. Jer u što više ljudskih duša ovaj duh usadi uvjerenje u ovaj novi način mišljenja, osjećanja i volje, te u ovaj novi osjećaj odgovornosti, to će biti bolje.

## ŠESTO PREDAVANJE

Berlin, 12. rujna 1919.

Danas, dok vam se u ovom prostoru po prvi puta obraćam o antropozofiji, prije svega želim izraziti osjećaj zahvalnosti prema onim dragim prijateljima koji su se, u vrijeme kada ja sam nisam mogao ostati ovdje u Berlinu, posvetili stvaranju ovog prostora, koji će služiti našim antropozofskim razmatranjima i radu. Jer danas je vrijeme, u kojem ljudska duša prvenstveno mora biti sklona velikim, sveobuhvatnim događajima u stvarima svijeta i u razvoju čovječanstva. Ti veliki, sveobuhvatni događaji i sadašnja previranja toliko zaokupljaju našu volju ako želimo razumjeti svoje mjesto kao ljudskih bića unutar svjetskih poslova da ne možemo, kao što se ponekad događalo u ranijim, mirnijim, ili barem naizgled mirnijim vremenima, posvetiti istu pažnju tako lijepim vanjskim događajima kao što je uspostavljanje prostora posvećenog idejnim, duhovnim ciljevima - prostora da ljudi u njemu mogu surađivati kao što to čine u svom socijalnom životu. Međutim, nakon pravilnog razmatranja, doista postoji određena veza između velikih događaja i uspostavljanja takvog prostora. Jer značajni zahtjevi povijesnog razvoja čovječanstva, neizbježno će dovesti do situacije u kojoj će se ono što su ljudi tražili u smislu ljepote, u smislu umjetničkog izražavanja za svoje privatne živote, sve više morati pomicati prema onim prostorima koje ljudi ne zauzimaju za svoje sebične ciljeve, već u kojima socijalno komuniciraju. Bilo bi teško razumjeti koji će se budući ciljevi pojaviti u razvoju čovječanstva, ako bismo ih prosuđivali prema onome kako se ponekad čini da se pojavljuju danas. Socijalni pokret sadašnjosti ne samo da često posjeduje više 'demokratski' karakter - čiju privremenu prirodu samo treba ispravno razumjeti, kako se ne bi pogrešno procijenilo što taj više demokratski karakter zapravo sadrži - već ovaj socijalni pokret u sebi nosi i nešto što bi već moglo izazvati strah u ljudima: ljepota, ona koja prožima našu zemaljsku kulturu kao umjetnost, ne bi u budućnosti naišla na isto razumijevanje kao u prošlosti, kada su se materijalno privilegirani krugovi mogli posvetiti njegovanju ljepote!

Prijelazno razdoblje može dovesti do blagog pada naše prijemčivosti za ljepotu. Ali posebno kada se učvrsti više socijalno oblikovan način našeg življenja, bit će bitno da se i vanjski prostorni i vremenski događaji svojim ukusom prilagode ljepoti; inače bi čovječanstvo degeneriralo u filistarstvo i malograđanštinu. Stoga, u određenom smislu, jednostavnu ljepotu koju su naši prijatelji ovdje pokušali prilagoditi onome što se treba njegovati u vezi ozbiljnih životnih pitanja, možemo promatrati kao nešto simbolično za velike događaje koji pulsiraju kroz naše vrijeme. I upravo iz takvih osjećaja vjerujem da govorim u skladu sa svima vama kada u ovim ozbiljnim vremenima našim prijateljima najiskrenije zahvaljujem na radu koji je ovdje

obavljen. Također bi bilo pogrešno suditi o onome što se trenutno odvija kao 'objektivni događaji' u svijetu, da oni mogu umanjiti vrijednost osobnosti i vrijednost onoga što proizlazi iz osobnog, iz pojedinca. To neće biti slučaj. Posljednja tri ili četiri stoljeća do kraja 19, imala su takav učinak da se, u određenom smislu, čini opravdanim općenito u razvoju čovječanstva, gledati čovjeka kao pukog kotačića u mehanizmu svijeta. Zadatak za neposrednu budućnost bit će da se čovjek izvuče iz ovog mehanizma svijeta. Stoga se već sada može reći: prije svega, veliki pokret sadašnjice uglavnom je potpuno egoistične prirode. Svakako, ljudi teže socijalizmu, ali ni iz čega drugog osim antisocijalnih poriva i instinkata. Ne smijemo previdjeti činjenicu da mi danas težimo socijalizmu zapravo upravo zato što su ljudi postali toliko antisocijalni u svom duševnom razvoju, u samom stanju svoje duše. Kad bi socijalni osjećaj bio samorazumljiv, ne bi bilo potrebe za toliko socijalističkih programa; oni su nastali, u određenom pogledu, samo kao reakcija na antisocijalne osjećaje i sentiment ljudi. Ali upravo u takvom vremenu, u kojem - jer stvari nisu riješene - socijalno nastoji izaći iz egoističnog i antisocijalnog, upravo u takvom vremenu, pogled na ono što je postignuto u plemenitosti, nesebičnoj predanosti idejnom cilju, rođenom iz istinskih, istinitih, nesebičnih ljudskih osjećaja, ima vrlo poseban učinak. I bilo bi dobro ako u ovim ozbiljnim vremenima, ne slavimo samo izvana, već svoje misli okrenemo onome što sam upravo izrazio: koliko je vrijedno, uz sveprisutne egoističke težnje u našem vremenu, pronaći mogućnost da se nešto slično onome što je ovdje stvoreno - iako u malom opsegu - stvori za idejni, duhovni rad. I stoga mi se danas čini najprikladnijim ponuditi razmišljanja koja bi, s jedne strane, trebala biti povezana s ozbiljnošću vremena, kako bismo iz te ozbiljnosti u svoje duše mogli primiti osjećaje koji možda mogu pratiti rad koji će se obavljati u ovim prostorima, sve dok ga zbog okolnosti vremena možemo njegovati, a s druge strane, pustiti da na nas djeluju misli koje, budući su usko povezane s razvojem čovječanstva, mogu biti vrijedne i dostojne, kada uđemo u ovaj prostor, iz zadataka kojima ovaj prostor treba služiti, da se stalno iznova provlače kroz naše duše.

Ako na naše vrijeme gledamo kritički - ne zlonamjerno kritički, ali ipak kritički - ne bismo bili iskreni ako bismo se zavaravali o brojnim strujama propadanja koje vladaju u svim područjima života. Kada razmatramo naše današnje vrijeme, da ne izgubimo iz vida ozbiljnost života, ne smijemo zaboraviti koliko je ono što ljudi obično nose u svojoj svijesti - tako da to izražavaju riječima - uglavnom udaljeno od onoga što je iznutra stvarno i istinito. Čak je i osjećaj o tome koliko riječi izgovaramo koje često odstupaju od istine izgubljena kod velikog dijela naših suvremenika, a umjesto elementarnog izljeva istine iz ljudske duše, na njeno mjesto došla je svjetska krilatica. Jer što najviše karakterizira tu krilaticu? Karakterizira je činjenica da ljudi govore, a da riječ koja izlazi iz njihovih usta nije iznutra povezana - jer povezana može biti samo iznutra - s izvorom istine. Trebamo samo

pogledati što je postignuto u posljednje četiri, pet, šest godina u smislu opće neistine koja je prevladava u svijetu, i nećemo moći sumnjati da je to uvelike povećalo udaljšavanje svijeta od istinske stvarnosti, da je dovelo do stvaranja krilatica, i ako se ništa ne bi suprotstavilo, nastavilo bi to činiti. I ništa zapravo, nije toliko cvjetalo u posljednje vrijeme, osim širenja krilatica i neistine, kao tolerancija prema neistini, kao sklonost neistini. Svugdje gdje se danas susreću prazne fraze, nalaze se i oni koji su tolerantni prema njihovoj uporabi, prema neistini. Jer ti tolerantni ljudi pitaju: što je ta osoba time mislila? Nije li uvijek imala najbolje namjere? Zar nije vjerovala da uvijek djeluje s najboljim namjerama? - I koliko je, nasuprot tome, malo savjesnog osjećaja za istinu, da je svatko tko otvori usta dužan ozbiljno ispitati razloge za izjavu, i suzdržati se od iznošenja izjave prije nego što to učini. Mora doći vrijeme kada za nekoga neće biti dovoljno reći: imao je dobre namjere; ako je izrekao neistinu. Naprotiv, mora doći vrijeme kada će ljudi osjećati najintenzivniju odgovornost za ispitivanje istine, i kada, čak i ako su u dobroj vjeri rekli nešto što nije odgovaralo činjenicama, neće moći oprostiti sebi, već će biti svjesni činjenice da je za objektivno znanje nebitno vjerujemo li subjektivno da smo rekli istinu ili ne; već da za spoznaju svijeta nipošto nije isto kažemo li u određenom slučaju nešto što je objektivno istinito, odnosno odgovara činjenicama, ili nešto što ne odgovara činjenicama. Upravo će suočen s ozbiljnošću vremena čovjek morati uistinu naučiti što je puka retorika.

Danas mnogi ljudi imaju osjećaj - iako toga nisu u potpunosti svjesni - da im je dopušteno reći što god im odgovara. To je posebno očito, i nastavlja biti vidljivo, u stavovima mnogih ljudi prema aktualnim događajima. Ozbiljni događaji su prošli. Ljudi o tim ozbiljnim događajima sude samo kako im odgovara, a ne prema njihovom istinskom značaju za razvoj čovječanstva. Imali smo suvremenike koji su bili u središtu onoga što se dogodilo u posljednjih četiri ili pet godina, ljude koje su okolnosti dovele na vodeće pozicije u svjetskim poslovima. Te ljude je sustigla sudbina! Ali kako je malo ljudi sklono formirati objektivan sud o tome što se zapravo dogodilo. Kako je malo ljudi sklono pitati se kojim su odabirom, kojim izborom te vodeće osobe u tom ključnom trenutku došle na svoje pozicije moći, na štetu čovječanstva. Pa ipak, danas nije ništa potrebnije nego probiti se, izvan svih subjektivnih mišljenja, prema određenoj objektivnosti u vezi s tim pitanjima. Neki ljudi vjeruju da je danas lako govoriti istinu. Nije lako govoriti istinu, jer istina danas ima toliko neprijatelja i jer, naravno, svatko tko govori istinu brzo dođe u sukob. Jer istinu se danas uvelike prezire.

Posljednjih mjeseci često su mi govorili da su moje izjave iz socijalne oblasti toliko teške za razumjeti, da se ne mogu shvatiti, i stalno sam morao isticati da, doista, upravo razumijevanje ovog socijalnog impulsa, zahtijeva drugačije stanje duše od onog stanja duše koje je prevladavalo u Srednjoj Europi, posebno u posljednjih četiri do pet godina, čak i mnogo ranije, ali koje je

doseglo vrhunac u posljednjih četiri do pet godina. U ovih posljednjih četiri do pet godina ljudi su mnogo toga razumjeli; razumjeli su stvari koje ja iskreno nisam. Moglo se pronaći svakakvih izjava od mnogih ljudi, uokvirenih u prekrasne izjave; i ljudi su ih razumjeli. S izravnim osjećajem za istinu, čovjek nije mogao shvatiti takve izjave; ali ljudi su ih ipak razumjeli. Jer im je bilo naređeno da ih razumiju: naredba je došla iz Velikog stožera. To su sve razumjeli. Ali sada je potrebno da se stvari razumiju ne iz poslušnosti, već iz vlastite slobodne duše. Možda ljudi tu osobinu moraju ponovno steći. Posljednjih četiri ili pet godina je na ozbiljan način pokazalo da ljudi to moraju ponovno steći. I u usporedbi s onim na što su se ljudi navikli posljednjih četiri ili pet godina, zaista nije ugodna dužnost govoriti istinu, prvo zato što je istina ozbiljna, a drugo zato što ljudi tako loše prihvaćaju istinu.

Doći će vremena koja će na naše vrijeme gledati na vrlo poseban način. Čovjekove obveze u sadašnjosti su mnogo drugačije, nego u nedavnoj prošlosti. Stoga možemo, u određenom smislu, već početi zamišljati kako će buduće generacije gledati na ono što se događa u našem vremenu.

U naše vrijeme, ljudi će morati naučiti usmjeriti svoj pogled, svoj duhovni pogled, još jednom prema gore, prema velikim prekretnicama, prema velikim impulsima čovjekovog razvoja na Zemlji. Jedna takva transformacija započela je sredinom 15. stoljeća kršćanske ere. U našoj antropozofski orijentiranoj znanosti duha, nazivamo je početkom pete post atlantske kulturne epohe i znamo da ona ima potpuno drugačiji karakter u usporedbi s ranijom, grčko-rimskom kulturnom epohom, koja je započela u 8. stoljeću prije Krista, a završila u 15. stoljeću poslije Krista. Ljudi, kroz ono što se danas predstavlja kao konvencionalna mudrost i naziva poviješću, ne uspijevaju prepoznati ogromnu razliku u raspoloženju ljudske duše u, recimo 10. stoljeću, i onim stoljećima koja su započela sredinom petnaestog. Novo raspoloženje duše i stanje duše prodrli su u čovječanstvo, a što je zapravo istinski ušlo u ljudski razvoj, možemo razumjeti samo ako pogled usmjerimo prema gore, prema silama koje djeluju u samim događajima čovječanstva, prema silama koje su odigrale ulogu, naprimjer, u prevratima sredinom 15. stoljeća. U naše vrijeme - prošlo je nekoliko stoljeća od sredine 15. stoljeća - ono što je preplavilo civilizirano čovječanstvo sredinom 15. stoljeća, što se do sada polako razvijalo, sada doseže odlučujuću točku, jer ljudska svijet mora iskoristiti taj odlučujući trenutak.

Danas je vrijeme u kojem čovjek - kako to čini, raspravljat ćemo kasnije - mora u svoju svijest uključiti: ovdje stojim unutar zemaljskog carstva kao ljudsko biće, a izvan mene su tri carstva prirode: životinjsko carstvo, biljno carstvo i mineralno carstvo. Ali kada čovjek danas izgovara ovu rečenicu, sa stajališta sadašnje svijesti, svijesti pete post atlantske epohe, govori samo pola istine. Čovjek koji je živio prije ove epohe još uvijek je mogao reći: izvan

mene su životinjsko carstvo, biljno carstvo i mineralno carstvo, jer je pod tim pojmovima shvaćao nešto drugačije nego današnja svijest. Drevni ljudi shvaćali su životinjsko, biljno i mineralno carstvo, kao da njima upravlja duhovno. Moderni ljudi izgubili su tu svijest. Moraju je ponovno otkriti promatrajući tri carstva i shvaćajući: kao što smo dolje povezani s tri carstva - životinjskim, biljnim i mineralnim carstvom - tako smo i gore povezani s tri carstva anđela, arhanđela i arhaja. Tek tada ne govorimo poluistinu, već punu istinu, kada ne kažemo da gledamo samo dolje na životinjsko, biljno i mineralno carstvo, već i gore na carstvo anđela, arhanđela i arhaja. Kao što naše fizičko tijelo ima određeni odnos prema životinjskom, biljnom i mineralnom carstvu, tako i naše duhovno i duševno biće ima odnos prema onome što čini tri hijerarhije iznad nas. Ali upravo u naše vrijeme, dok drastično mijenjamo naš odnos prema trima carstvima prirode, mijenjamo svoj odnos i prema trima carstvima hijerarhija koje stoje iznad ljudi. Upravo na ovo ozbiljno pitanje ljudskog razvoja želim danas skrenuti vašu pozornost, i držeći se toga najbolje slavimo posvećenje prostora ovog ogranka.

Osvrćući se na ono što se događalo u razvoju čovječanstva tijekom ranijih razdoblja, koja su, u određenom smislu, završila oko sredine 15. stoljeća, moramo reći, ostavljajući sada po strani više hijerarhije: bića anđela, arhanđela i arhaja, oduvijek su se bavila ljudima, kako u mjeri u kojoj ljudi postoje u svojoj egzistenciji između smrti i novog rođenja, tako i u mjeri u kojoj postoje u svojoj egzistenciji ovdje na fizičkom planu. Međutim, angažman ove tri hijerarhije s ljudima je, u određenom smislu, došao do zaključka u našem dobu. Među mnogobrojnim aktivnostima na kojima su bića ove tri hijerarhije bila angažirana, je i ovo: doprinijeti na slici, koja je temelj fizičkog čovjeka na Zemlji, fizičke organizacije čovjeka na Zemlji. U svoju fizičku organizaciju ulazimo rođenjem, u ovoj fizičkoj egzistenciji odrastamo: slika čovječanstva utisnuta je u nas. Ta je slika bila sasvim drugačija u davna vremena ljudskog razvoja: prošla je kroz mnoge promjene. Treba se samo prisjetiti što se pojavljuje kada se osvrnemo na drevna atlantska vremena, ili čak na vrijeme egipatske kulture: ljudi su bili drugačiji u svojoj vanjskoj strukturi. Slika čovječanstva se promijenila, a rad na toj slici bio je odgovornost bića ove tri više hijerarhije. Moglo bi se reći da je među zadacima tih bića bilo razraditi sliku čovjeka, tako da je on prvo imao oblik koji je pokazivao u drevnim lemurskim vremenima, zatim oblik koji je imao u atlantskim vremenima, a potom oblik koji je imao u post atlantskim vremenima. Na taj su način bića ove tri više hijerarhije postupno došla do stvaranja slike koja je temelje današnjeg čovjeka transformirajući starije oblike.

Ali sada je pred nama neobična stvar, i istinsko duhovno promatranje otkriva ovo: formiranjem ove slike čovjeka, bića ove tri hijerarhije su u našem dobu u biti dovršila proces. Ova slika čovjeka, utoliko što je temelj

fizičke organizacije ljudi, u biti je završena. Osjetite ovu značajnu činjenicu: bića hijerarhija anđela, arhanđela i arhaja radila su tisućljećima na razvoju slike, i ta slika je ona prema kojoj se razvila fizička organizacija čovjeka. A mi živimo u dobu u kojem ova bića triju viših hijerarhija kažu sebi: radili smo na slici čovjeka, ali smo završili. Smjestili smo ljude u ovaj zemaljski svijet kao fizičke ljude, i sada smo gotovi!

Svatko tko prouči ovu činjenicu duhovnom kontemplacijom, smatrat će posebno uznemirujućim to što je interes bića ove tri više hijerarhije za stvaranje slike čovječanstva u ovom dobu ne samo smanjen, već je i potpuno nestao. Osvrćući se na grčko-rimsko doba, otkriva se da su bića ovih viših hijerarhija imala živo zanimanje za stvaranje fizičke slike čovjeka na Zemlji. Danas ta bića viših hijerarhija u biti više nemaju interesa za to. Osjećaju da su učinila svoje za fizičke ljude na Zemlji. Iz ove perspektive, njihov je interes opao. Ljudi bi to mogli vidjeti kao posebno značajnu činjenicu, onu koja se može vidjeti duboko u ljudskoj prirodi, samo kad bi danas imali vrijeme za slobodno promatranje vanjskih činjenica. Osvrnimo se na primjer, na ranija vremena. Iz onoga što se događalo i iz onoga što nam je predano na način koji nam omogućuje da to prosudimo, možemo si reći: kod ljudi ranijih vremena, određene misli su se javljale kao instinktivno. Doista, oni ljudi kod kojih se određene misli javljaju instinktivno često se nazivaju genijima. Danas u najboljem slučaju vjerujemo da se takve misli javljaju kod nekih ljudi. Malo je genija prisutno u ljudima danas na Zemlji. Jer sile genija više ne proizlaze iz tjelesne organizacije, jer bića viših hijerarhija više ne rade na toj tjelesnoj organizaciji. Izgubili su interes za tjelesno oblikovanje ljudi.

Upravo je to ono što modernog čovjeka, u određenom pogledu, čini tako arogantnim, on je u biti završio što se tiče njegovog tjelesnog razvoja. Ostatak razvoja Zemlje neće moći provesti usavršavanjem svog fizičkog oblika. Iz samog tijela neće proizaći nikakvo daljnje usavršavanje njegove organizacije. Ono što se nekoć instinktivno genijalno izlazilo iz ljudske duše, poteklo je samog iz tijela, i, budući da je to bilo božansko djelo, posjedovalo je organizacijsku silu tijela. Kada je Homer, naprimjer, pisao poeziju, činio je to silom koja je kod Grka istovremeno bila organizacijska sila, oblikujući grčko tijelo. Ono što nastaje, ili može nastati, s takvom konkretnom snagom, istovremeno posjeduje sile koje oblikuju tijelo. Nasuprot tome, ono što danas doživljavamo kao prirodne zakone koje smo formulirali, na koje smo toliko ponosni, uglavnom su apstrakcije, to ne posjeduje sile koje oblikuju tijelo. Stoga razvijamo apstraktne misli koje nisu sposobne upravljati socijalnim životom i apstraktne prirodne zakone, jer bića triju viših hijerarhija više ne djeluju u nama, jer više nemamo organizirajuće misli koje se podižu u nama. Naše duševno biće postalo je apstraktno. Naša duša je u nama doista takva, da je napuštena kroz to, što su samo tijelo napustila bića triju viših hijerarhija.

I važno je, da sada moramo tražiti, iz nas samih, da se ponovno povežemo s aktivnostima bića triju viših hijerarhija. Do sada su nam ta bića dolazila kao ljudima, radila su na nama. Sada mi moramo raditi na samom duševno-duhovnom. I ono što radimo duševno-duhovno, ono što kroz duhovno znanstvena istraživanja otkrivamo iz duhovnog svijeta, postat će nešto unutar naše duše što će ponovno zanimati bića triju viših hijerarhija. Bit će prisutna u mislima i osjećajima koje crpimo iz duhovnog svijeta. Kroz to ćemo ponovno uspostaviti odnose s bićima tih hijerarhija. Ono što se događa u našem vremenu je toliko značajno, da to moramo opisati, kao promjenu u odnosu božanskog svijeta prema svijetu ljudi. Do našeg vremena, bogovi su radili na usavršavanju fizičke slike čovjeka. Ljudi moraju raditi na sadržaju svojih duša, kako bi mogli pronaći put natrag u tri više hijerarhije. Zato je naše vrijeme toliko teško, jer su ljudi toliko ponosni na dovršen tjelesni oblik, i, neovisno o tom tjelesnom obliku - to jest, neovisno o svakom višem svijetu - razvijaju apstraktne misli koje nemaju veze s duhovnim svijetom, i zato je naš pravi zadatak zapravo tražiti tu vezu u sebi, kroz predanost duhovnom znanju i osjećajima prema duhovnom znanju, te razvijati volju iz duhovnog znanja. Samo oni koji duboko osjećaju i dožive ovu veliku transformaciju, koja doduše traje stoljećima, mogu zauzeti pravi položaj unutar svog vremena. Danas se neće postići pravi položaj u našem vremenu vanjskim promatranjem; danas se mora imati mogućnost postići pravi položaj unutarnjim radom na našem unutarnjem biću. Upravo smo ušli u doba duše svijesti, izlazeći iz doba duše intelekta ili uma, što je bilo grčko-rimsko doba. I ta duša svijesti mora se sve više razvijati, kako bića viših hijerarhija više ne bi prodirala u ljude - to bi nam zamagljivalo svijest - već se mi moramo svjesno probijati do njih. To je ono što čini našu punu, svijetlu, jasnu svijest: to probijanje do bića viših hijerarhija. Znanost duha je početak takvog putovanja prema gore, jer nije nastala iz nekog proizvoljnog razloga, već iz uvida u ovu transformaciju u našem vremenu.

Ali ljudi moraju svjesno razvijati i mnoge druge stvari. Ljudi su oduvijek morali živjeti prema karmi, prema velikom zakonu sudbine, ali nisu uvijek imali znanje o tom velikom zakonu. Kako je to onda bilo iznenađujuće kada je Lessingovo 'Erziehung des Menschengeschlechts', iz novijeg duhovnog razvoja, iznijelo svijest o ponovljenim zemaljskim životima. Danas ulazimo u vrijeme kada više ne možemo živjeti kao ljudi s ljudima na isti način kao prije. Vidjeli smo kako više ne možemo živjeti na isti način s bićima triju viših hijerarhija. Ali više ne možemo živjeti ni sa samim ljudima na isti način kao prije. Njihov život se, međutim, proteže u naše vrijeme na način kako se i prije njegovao, ali zanemarujemo svoje obveze prema sadašnjosti ako ne skrenemo pozornost na činjenicu da se mora pojaviti i novi odnos među ljudima. Do sada, moglo bi se reći, ništa nije bilo važno jer se ljudska svijest nije bila obvezna razvijati u prethodnom dobu. Tako su se u ranijim vremenima ljudi susretali bez svijesti: ti, čovječe, u tebi živi duša koja je

prošla kroz vrijeme prije rođenja, i, prije toga, kroz još jedan zemaljski život. - Doći će vrijeme, i već sviće, kada bi to bio nedostatak u konstituciji duše ako ne bismo znali da u duši drugog čovjeka živi nešto što je preživjelo iz prethodnog zemaljskog života. Do sada nije bilo važno ako se to nije znalo. Sada počinje vrijeme kada se to ne može više ignorirati. Želim to ilustrirati konkretnim primjerom.

Među stvarima na kojima smo počeli raditi u našem socijalnom životu, pokušali smo osnovati školu rođenu iz istinski novog duha čovječanstva, školu koja je u početku bila povezana s tvornicom cigareta Waldorf-Astoria: Waldorfsku školu. Službeno smo je otvorili prošle nedjelje. To je uslijedilo nakon seminara za učitelje, koji sam imao čast voditi. Primarni fokus tamo bio je na uspostavljanju pedagogije, umjetnosti obrazovanja i poučavanja, koja uzima u obzir činjenicu da u djetetu raste duša, duša koja dolazi iz drugog zemaljskog života. Do sada su čak i učitelji koji su se smatrali naprednima mogli sebi reći: Pred sobom imaš dječju dušu, iz koje proizlaze određene sposobnosti koje imaš obvezu razviti. - Ali oni su više-manje mogli vidjeti samo ono što bi moglo izaći iz tijela. Budući odgajatelj neće moći ispuniti svoj zadatak s ovim pristupom. Morat će imati istančan osjećaj za ono što se u djetetu u razvoju razvija iz prethodnih života, i to će biti velika stvar u budućem obrazovanju, da će se to morati ostvariti. U toj interakciji, prvo se mora oblikovati socijalni odnos, odnos izgrađen na duhovnoj povezanosti s drugim ljudima, utemeljen na svijesti da kada imate osobu pred sobom, pred sobom imate uskrsnulu dušu iz prethodne inkarnacije. Imati ovo kao teoriju izvedenu iz koherentnog svjetonazora, kao učenje o ponovljenim zemaljskim životima, nije dovoljno, naprotiv, ovo učenje mora postati praktično, toliko praktično da može činiti osnovu za nešto poput umjetnosti obrazovanja i poučavanja. To je ono što ovo učenje čini održivim. Stoga je razumljivo da još uvijek postoji ograničena prijemčivost za takve stvari, da se na one ljude koji prepoznaju što je potrebno u našem vremenu, gleda sa sumnjom u pogledu stanja njihovog razuma. A ta potreba ne znači samo izražavanje oblika nekog duhovnog svjetonazora, već stavljanje konkretnih aspekata pod lupu znanja, ne samo ispovijedanje odanosti ovoj ili onoj formuli, već unošenje tog znanja u život čovječanstva. Zatim, u takvoj točki kao što je temelj nove pedagogije, primjećuje se kako se staro i novo sukobljavaju u samom izričaju.

Pokušao sam što je moguće više saznati o tome što se trenutno promiče u području obrazovanja iz različitih perspektiva. Često - navest ću samo jedan primjer - se raspravlja o pitanju: treba li obrazovanje biti formalnije ili praktičnije? Treba li fokus biti na pripremi osobe za određeno zanimanje, kako bi se pravilno integrirala u ovu ili onu struku, ili bi fokus trebao biti više na suštini ljudi, kako bi mogli izvući ono općeljudsko u humanističkom smislu? - Oni koji se bave obrazovanjem opširno su raspravljali o ovom pitanju. To su u stvarnosti, samo riječi, jer toliko je velika razlika između

onoga što ljudi govore i onoga što je iznutra shvaćena istina. Je li čovjek išta drugo osim ono u što odraste? Razmotrite ljude koji danas imaju profesije posvećene javnom životu. Kroz što su posvećeni tom životu? To je zato jer su prethodne generacije donijele ovo i ono na svijet. Današnji javni život jednostavno je rezultat onoga što su prethodne generacije donijele. Jesu li učitelji ranijih vremena, dakle, odgajali konkretno, a ne formalno? Svakako, nisu formalno odgajali. Ali to je jedno te isto! Ljudi raspravljaju o stvarima koje su jedno te isto. Pa ipak, važno je nešto drugo: da u ljudima rođenima danas njegujemo sklonosti koje će se razviti u sljedećoj, i onoj nakon nje, generaciji - to jest, da ih proročki odgajamo. Odgajamo li ljude konkretno ili humanistički, to je samo fraza. Ali da moramo proročki odgajati, da moramo predvidjeti kakvi će biti zadaci sljedeće generacije - to je ozbiljno. To je inherentno svijetu.

Ljudima je i danas teško da razumiju takve stvari. Morat će se potruditi da ih razumiju, inače će se sve više zaostajati za općim ljudskim razvojem. To je važno, izvanredno važno. Toga moramo postati svjesni, u najozbiljnijem smislu te riječi, i zato što se moramo povezati s aktivnošću bića viših hijerarhija, a i zato što je potreban novi odnos među ljudima, čak i u području obrazovanja, jer u osobi koja stoji pred nama moramo potaknuti, ne dušu koja sada stoji pred nama, već dušu koja dolazi iz prethodnih zemaljskih života. To ćemo morati imati u svojoj svijesti. Toliko je važno da pronađemo konkretan odnos s duhom. Ako netko samo neto zna o karmi, o ponovljenim zemaljskim životima, o ustrojstvu čovjeka, i to u svojoj glavi nosi kao koncepte, onda je to svakako svjetonazor, teorijski. Ali s ovim teorijskim pristupom danas se ne stiže daleko. Tek kada ovaj teorijski svjetonazor postane život, to je ono što čovječanstvu treba za blisku budućnost.

To bi bile istine o odnosu ljudi prema višim hijerarhijama, istine o karmi. Možemo dodati još i treće. Iz opisa u mojoj knjizi 'Kako se stječe uvid u više svjetove?' znate da kada čovjek ugleda duhovni svijet, da u određenom smislu, mora imati iskustvo poznato kao prelazak praga. Taj prelazak praga u toj sam knjizi opisao ističući kako se tri duševne sposobnosti, koje u ovom životu međusobno djeluju prilično kaotično, organiziraju, kako se moć mišljenja, moć osjećanja i moć volje osamostaljuju. U mnogim aspektima, cijeli tijek života u razvoju čovječanstva, nalikuje tijeku života pojedinog čovjeka. Stvari su samo odgođene. Ono što čovjek svjesno prolazi kada nastoji percipirati duhovni svijet, prelazak praga, u ovoj petoj post atlantskoj epohi cijelo čovječanstvo mora iskusiti nesvjesno. U tome nema izbora; kroz to prolazi nesvjesno. Ne pojedinac, već čovječanstvo u cjelini, i pojedinac zajedno s čovječanstvom. Što to znači?

Ono što je u čovjeku trenutno ujedinjeno u mišljenju, osjećanju i volji, u budućnosti će poprimiti zaseban karakter, manifestirajući se u raznim

sferama. Trenutno svjedočimo nesvjesnom prolasku čovječanstva kroz značajna vrata, nešto što moć vidovitosti može lako uočiti. Čovječanstvo doživljava ovaj prelazak praga kroz to što se oblasti mišljenja, osjećanja i volje, razilaze. Međutim, to nam nameće obveze: obvezu oblikovanja vanjskog života na način da ljudi također mogu iskusiti ovu unutarnju transformaciju i u svom vanjskom životu. Kako mišljenje postaje neovisnije u životu čovječanstva, moramo uspostaviti temelj na kojem mišljenje može imati zdrav utjecaj; moramo dalje stvoriti temelj na kojem se osjećaji mogu samostalno razvijati; a također i temelj na kojem se volja može razvijati na zaseban način. Ono što je do sada bilo kaotično i isprepleteno u javnom životu, sada se mora organizirati u tri sfere. Te tri sfere javnog života su: ekonomski život, život vlade ili prava, i kulturni ili duhovni život. Ovaj zahtjev trostruke strukture povezan je s misterijom razvoja čovječanstva u ovom dobu.

Nemojte misliti da je ono što se proglašava trostrukom strukturom neki proizvoljni umišljaj. To je rođeno iz intimnog razumijevanja razvoja čovječanstva, iz onoga što se mora dogoditi ako se cilj tog razvoja ne želi poreći. Zato smo biti zaglibljeni u strašnoj katastrofi svjetskog rata posljednjih godina, jer je teškoća ležala u prepoznavanju cilja koji je duhovne prirode, jer su se ljudi toliko udaljili od toga da čak i priznaju ciljeve takve vrste. Moramo se izvući iz ovog kaosa. Sam tijek ljudskog razvoja nalaže da se moramo izvući iz ovog kaosa. Stoga vjerujem da će nužnost trostrukog socijalnog poretka istinski shvatiti samo oni koji polaze od antropozofskog osjećaja, od razumijevanja onoga što se zapravo događa u razvoju čovječanstva. Ali u današnje vrijeme ljudi nerado priznaju takve stvari. Današnje vrijeme radije se usredotočuje na neposredne zadatke, nego se bavi dubljim misterijama egzistencije.

To je ono što toliko tišti srca onih koji zaviruju u te misterije, jer ljudi malo obraćaju pažnju na ono što je najbitnije. Ali nemoguće je stati na upravo iznesenim mislima. Moglo bi se reći da je svaki pesimizam pogrešan. Stoga, naravno, nije ni svaki optimizam ispravan. Ali apel na volju je ispravan. Nije pitanje hoće li se nešto dogoditi ovako ili onako, već da koristimo volju u smjeru koji diktira razvoj čovječanstva. Moramo se stalno iznova na to podsjećati. Staro doba je prošlo; moramo se s tim pomiriti. Do pravog razumijevanja sadašnjosti možemo doći samo ako imamo pravilan odnos sa starim dobom. Ali novo doba nam ne dopušta da sa starim računamo osim duhovno. Ne smijemo se zavaravati misleći da ono što volimo u starom dobu, želimo prenijeti u novo, već se moramo početi okretati novim djelatnim mislima u našim vanjskim životima. Čovječanstvo danas ima dva puta. Jedan vodi kroz mehaniziranje duha. Duh je u posljednje vrijeme postao vrlo mehanički, posebno u apstraktnim zakonima prirode, koji su potom uvedeni i u socijalni život kao zakoni koji prevladavaju. Mehanizacija duha - vegetizacija duše! Vegetacija spava, a ljudska duša također teži spavanju.

Najvažnija iskustva događaju se dok se spava. Najvažniji događaji posljednjih godina doslovno su prespavani. Čak i danas se prespavaju najvažniji događaji.

S mjesta na kojem danas govorim, želio bih reći: u Srednjoj Europi ljudi su dopustili da im vodeće osobe iz dana u dan govore laži, ne obraćajući pažnju, a sada s time nastavljaju. Ljudi danas mogu vidjeti na burzi: marka je već pala za 2,15 centi. Do danas nisam pronašao nijednu osobu koja razumije pad marke u vezi s drugim očitim događajima. Ovih dana samo treba ukazati na tri sloga - sada ih neću otkrivati - i možete pronaći odgovor na pitanje zašto tečaj pada. Ali duše vole spavati, toliko da smo se danas u Srednjoj Europi suočili s velikim razočaranjem, nečim čemu smo se, rekao bih, već radovali - svjedočili smo: žene bi sudjelovale na javnim parlamentarnim izborima, i time bi se razum udvostručio u usporedbi sa starim vremenima. I onda smo vidjeli nacionalnu skupštinu. Ali u usporedbi sa starim Reichstagom razum se nije udvostručio. Vidjeli smo nastavak starih stranaka u vrijeme kad su te stranke trebale potpuno nestati. Teško je i zamisliti što se dogodilo, jer duše spavaju. Mehanizacija duha - vegetizacija duše!

I gledajući prema istoku, vidimo porast animalizacije tijela. Kao što amerikanizacija duha uključuje mehanizaciju duhovnog života, tako i ono što se širi na istoku kao boljševizam, uključuje animalizaciju tijela. Vođeni svojim emocijama, ovi ljudi kritiziraju ovo i ono, ali odbijaju shvatiti pravi život. I tako čovječanstvo danas ima izbor: ići tamo gdje, s jedne strane, pronalazi mehanizaciju duha, vegetizaciju duše, animalizam tijela, ili, s druge strane, može pokušati pronaći put do ponovnog buđenja duha, pronaći to ponovno buđenje duha u impulsima koji odgovaraju dobu duše svijesti, u povezivanju ljudske duše s aktivnošću viših hijerarhija, u prepoznavanju svjesne ljudske duše koja dolazi iz ranijih zemaljskih uvjeta, u trostruki socijalni poredak. Te stvari pripadaju zajedno. I ljudi koji se ujedinjuju u pokretu koji nazivamo pokretom antropozofski orijentirane znanosti duha, trebali bi se osjećati kao jezgra iz koje zrači snaga za socijalnu transformaciju. Jer mnogo toga što dolazi sa drugih strana za socijalnu transformaciju može biti vrlo korisno. Ali na tome se mora raditi: pravo socijalno strukturiranje može doći samo iz duhovnih impulsa. Stoga bi se moglo očekivati da bi najbolje razumijevanje ovih odnosa moglo proizaći iz kruga ljudi koji pripada ovom pokretu.

Sada sam predstavio neke momente koji bi mogli otkriti nešto o potrebama našeg sadašnjeg života, dok govorim ovdje u ovim novim prostorima. Volio bih da je naša proslava u ovim prostorijama odražavala svijest o ovim istinama toliko važnim za razvoj čovječanstva. Jer što više unosimo takvu svijest u naš antropozofski rad, to ga dublje posvećujemo. A prostori će se najbolje posvetiti našim osjećajima crpljenim iz takvih izvora.

## SEDMO PREDAVANJE

Berlin, 13. rujna 1919.

Iz sinoćnjih promišljanja trebalo bi vam biti jasno, koliko je nužno da suvremeno čovječanstvo okrene svoj duševni pogled prema duhovno znanstvenim uvidima, prema onim sferama egzistencije, stvarnosti, u kojima je djelovanje duha unutar razvoja čovječanstva jasno uočljivo onima koji su sposobni zaviriti u te oblasti stvarnosti.

Od sredine 15. stoljeća - osjećao sam se obveznim reći vam ovo - civilizirano čovječanstvo živi u razdoblju u kojem drevni odnos između ljudske duše i bića triju sljedećih nadređenih hijerarhija - anđela, arhandela i arhaja - postaje potpuno drugačiji od onoga što je bio prije. Prije je taj odnos bio takav da su bića tih triju hijerarhija radila na razvoju čovječanstva iz vlastitog interesa, vođena vlastitim impulsima. Sada živimo u vremenu u kojem je rad tih bića viših hijerarhija završen. Ta bića u prvom redu nemaju interesa nastaviti rad koji su radila na razvoju čovječanstva. Novi odnos s čovječanstvom uspostaviti će samo ako se ljudi svojom voljom, svojom slobodnom voljom, počnu baviti duhovnim svjetovima. Ako se mi, kao ljudska bića, u bliskoj budućnosti svojom slobodnom voljom ne bismo okrenuli duhovnom svijetu, neizbježno bismo izgubili vezu s njim, jer bića duhovnih svjetova koja nam pripadaju nemaju interesa za angažman s nama. Njihov interes ponovno ćemo probuditi tek kada se od unutar svojih duša ponovno povežemo s duhovnim svijetom, to jest, kada njegujemo misli, osjećaje i impulse volje u koje mogu teći duhovne sile.

Sada možete postaviti pitanje - i morali bi nakon naše jučerašnje rasprave - o tome kako ljudi dolaze u kontakt s duhovnim svjetovima na način da mogu održati svoj odnos s višim hijerarhijama u budućem razvoju Zemlje? Imat ću reći stvari koje, na prvi pogled, nemaju puno veze s ovim pitanjem. Ali vidjet ćemo da upravo te stvari pružaju temelj za ponovno uspostavljanje našeg odnosa s duhovnim svijetom, od sadašnjosti do budućnosti. Prvo na što moramo usmjeriti pogled je učinkovitost različitih denominacija, različitih vjerskih uvjerenja koja postoje u civiliziranom čovječanstvu. Do sada je postojala određena potreba da denominacije usmjere srce i osjećaj ljudske duše prema duhovnom svijetu, kao što su to činile. U budućnosti će te denominacije, ili doprinijeti odvajanju ljudi od duhovnog svijeta, ili će u svoja nastojanja morati uvesti nešto novo. Današnje denominacije su u svom temelju izgrađene na egoizmu ljudi, a mi samo trebamo postaviti jedno od najvažnijih pitanja pred naše duše, pitanje koje čini i mora činiti osnovu za razmatranja denominacija: pitanje besmrtnosti ljudske duše; i iz načina na koji se denominacije obično bave ovim pitanjem, možemo vidjeti da se to uvelike oslanja na egoistične impulse ljudi. Jer denominacije, kada govore o

besmrtnosti - iako iz dubljih izvora o kojima danas nećemo raspravljati - obično govore o nastavku postojanja duše nakon smrti, odnosno govore o nastavku čovjekova duhovnog života nakon smrti. Relativno je lako razgovarati s ljudima kada se o besmrtnosti raspravlja iz ove perspektive, jer se u ovom pitanju ljudski egoizam očituje u najjemenitnijem smislu. Ljudi jednostavno ne mogu podnijeti - neovisno o svim istinama u ovom području - da ne nastavljaju živjeti nakon smrti, tako da u ljudskoj duši uvijek nalazimo određeno razumijevanje kada govorimo o životu nakon smrti. I možete biti sasvim sigurni: oni ljudi koji se zanimaju za pitanje besmrtnosti, kako se ono danas uglavnom tretira, iz te perspektive imaju sebičan interes. Ne žele i duševno umrijeti. Naravno, svaka vizija budućnosti koja govori o besmrtnosti duše, morat će se pozabaviti nastavkom egzistencije duše nakon smrti, jer, kao što svi znate iz antropozofski orijentirane znanosti duha, to je činjenica stvarnosti. Međutim, način na koji antropozofski orijentirana znanost duha govori o nastavku egzistencije nakon fizičke smrti osobe, nipošto nije prihvaćen od strane etabliranih denominacija.

Ali važna je i druga stvar: ljudi današnjice moraju čuti potpuno drugačiji govor o besmrtnosti od onog na koji su navikli. Tko god raspravlja o pitanju besmrtnosti, neće smjeti spomenuti samo život nakon smrti, već i život proživljen ovdje u fizičkom svijetu od rođenja do smrti. Jer, kao što znate, ovaj život je također nastavak. To je nastavak života koji smo proveli između naše posljednje smrti i rođenja kroz koje smo ušli u ovu fizičku egzistenciju. I čovječanstvo će morati naučiti gledati na ovaj fizički život između rođenja i smrti, kao na nastavak duhovnog života prije rođenja, ili bolje rečeno, prije začeca. Jer u svakom djetetu koje raste morat ćemo vidjeti, dan za danom, tjedan za tjednom, godinu za godinom, što iznutra izranja kao sile iz duhovnih svjetova, što ulazi kroz rođenje i postupno djeluje na razvoj čovjeka od rođenja do u kasnije godine. U određenom smislu, morat ćemo razotkriti Boga u čovjeku, intervenirajući u život djeteta u razvoju. Socijalni odnosi među ljudima morat će, na određeni način, upiti nešto od religijskog impulsa koji prožima cijeli naš socijalni život, uključujući i interakciju među ljudima. Ali najvažnije, bit će bitno da ovaj fizički život postanemo sposobni percipirati kao nastavak duhovnog, života prije rođenja, da u svakom trenutku ne zaboravljamo kako čovjek, u ovom fizičkom životu, ima nastavak svog duhovno-duševnog života.

To će podrazumijevati mnogo drugih stvari. To će značiti da ćemo ponovno otkriti kako naša istinska čovječnost drijema u dubinama našeg bića i postupno izranja. Jednom sam se osvrnuo na davna vremena u ljudskom razvoju, na ona vremena koja, iz antropozofske perspektive, prepoznajemo kao prvu, drugu post atlantsku epohu i tako dalje. Istaknuo sam kako su se ljudi tada mogli razvijati do duboke starost, sposobnost koju danas posjeduju samo vrlo mladi ljudi. Vrlo mladi ljudi prolaze kroz fizički razvoj oko sedme godine, tijekom promjene zuba. Zatim prolaze kroz još jednu

metamorfozu, izraženu u njihovom fizičkom životu, s pubertetom. Nakon toga, razvojni proces postaje manje vidljiv u njihovom vanjskom izgledu. U davna vremena to nije bio slučaj. Tada se ono što je čovjek duhovno-duševno doživljavao izražavalo i u mnogo kasnijim fazama života. Sada je to neprimjetno. Sada jednostavno postajemo stari ljudi sa sedamnaest ili osamnaest godina, i čovjek, na svoj užas, doživi da se vrlo mladi ljudi ponašaju kao starci. Naprimjer: prije nekog vremena u Stuttgartu smo imali sastanak Kulturnog vijeća, na kojem je tema bila suvremeno obrazovanje. Raspravljalo se o raznim gledištima. Tada se pojavio mladić - recimo mladić, ili bih mogao reći i stariji dječak. Rekao je da se osjeća obveznim poučiti društvo o pravim idealima obrazovanja. Počeo je izgovarajući neke fraze, a zatim je naglas pročitao program za suvremeno obrazovno društvo, međutim, na takav način da je stalno bio prekidan. Nije mogao nastaviti, pa je svoj govor završio riječima: Stoga moram konstatirati da starost više ne razumije vlastitu mladost. - Zatim se povukao. Odgovorio sam da svakako shvaćam zato ga nisu razumjeli, iz jednostavnog razloga što je govorio previše senilno, jer je djelovao previše staro. Iznio je principe koji su zaista bili vrhunac apstrakcije - senilni! Jer što je suština današnje senilnosti? To je da su ljudi obično sposobni za razvoj samo do određene dobi; tada upijaju svakakve stvari i još uvijek se ne srame da se razvijaju. Zatim dođu godine koje se približavaju dvadesetima, i srame se daljnjeg razvoja. Vrlo rijetko danas vidimo ljude koji već imaju sijedu kosu i bore, i kako se raduju svakoj sljedećoj godini, jer svaka sljedeća godina organizmu nudi nove mogućnosti za razvoj, tako da se u svakoj sljedećoj godini može naučiti nešto novo, što se jednostavno nije moglo naučiti prije jer se nije imalo potreban organizam. Ali ljudi danas ne dopuštaju samom organizmu da se razvija. Srame se naučiti bilo što novo, postati sposobni za razvoj, nakon što navrše mladenačku tridesetu godinu. Ključno je da ljudi zadrže sposobnost da se raduju svakoj novoj godini tijekom cijelog života, jer svaka godina priziva božanski duhovni sadržaj njihovog unutarnjeg bića u novim oblicima. To je ono što mislim kada kažem da moramo naučiti, u istini i stvarnosti, ne samo svoju mladost doživljavati kao sposobnu za razvoj, već cijelo naše postojanje između rođenja i smrti. Naravno, to će zahtijevati novu vrstu obrazovanja. Kad se naši stariji prisjećaju svojih školskih godina, obično se ne sjećaju ničeg ugodnog. Moramo naučiti oblikovati svoje školske godine na takav način da, kada se na njih osvrnemo, one za nas uvijek budu izvor nove obnove. Iz ovoga možete vidjeti da, čak i u tom pogledu, ljudi mogu otvoriti mogućnost istinskog percipiranja božanskog duhovnog u sebi, doživljavanja nečega unutar sebe što nadilazi život potaknut i pobuđen izvana. Još i druge stvari danas će se morati spoznati. Ljudi danas još ne znaju tajnu života koja je usko povezana sa sadašnjom fazom razvoja čovječanstva. U ranijim vremenima, prije sredine 15. stoljeća, ta tajna nije zahtijevala puno razmatranja. Danas je nužno razmotriti je. Ova misterija života sastoji se u činjenici da čovjek, onakav kakav je trenutno konstituiran - fizički, duševno,

duhovno - na određeni način, svake noći nazire događaje nadolazećeg dana, ali na takav način da ne mora uvijek biti potpuno svjestan tih događaja. Onaj koji jest svjestan, njegov je anđeo. Dakle, ono što se doživljava u noći u zajedništvu s bićem koje nazivamo anđelom, pregled je nadolazećeg dana. Sada, ne smijete ovo razmatrati s gledišta ljudske znatiželje, to bi bila potpuno pogrešna perspektiva, već s gledišta praktičnog života. Samo kada je osoba istinski i iznutra prožeta ovim gledanjem, donosit će odluke na ispravan način, prenositi će misli u svoj svakodnevni život. Pretpostavimo, sasvim konkretno, da osoba treba nešto učiniti u određeno doba dana, naprimjer, u podne. Ono što treba učiniti već je dogovoreno između njega i njegovog anđela prethodne noći. To je tako s ljudima od sredine 15. stoljeća. Ne moraju biti svjesni toga, a ljudska znatiželja nema udjela u tome. Ali čovjek bi trebao biti prožet ovakvim gledanjem, da tijekom dana učini plodonosnim ono što je prethodne noći dogovoreno s bićem svog anđela.

Danas se događa mnogo toga što na potresan način može ljude usmjeriti prema onome što sam upravo rekao. Ove godine patnje, posljednjih četiri ili pet, također mogu ljudima prenijeti veliku lekciju, da je svijest o svakodnevnoj povezanosti s višim bićima, kroz iskustva prethodne noći, nažalost izostala. Koliko bi sve bilo drugačije u ovih posljednjih četiri ili pet godina, da je ljude prožeo ovaj način razmišljanja: ono što radite, radite u skladu s dogovorom sa svojim anđeoskim bićem tijekom prethodne noći. - To su stvari o kojima se danas mora raspravljati. Mora se raspravljati o tome da ovaj život između rođenja i smrti ljudi moraju gledati kao nastavak duhovno-duševnog života koji su živjeli prije rođenja. Mora se raspravljati o tome da čovjek mora biti u stanju iskusiti otkrivenja Boga u svom biću tijekom cijelog svog života. I mora se reći da čovjek treba nositi snažnu svijest kroz cijeli svoj svakodnevni život: ono što radiš od jutra do večeri, prethodno si pregovarao sa svojim anđeoskim bićem tijekom vremena od uspavlivanja do buđenja.

Ljudi se moraju okrenuti takvim osjećajima - osjećajima prema duhovnom svijetu koji su daleko konkretniji od apstraktnih osjećaja današnjih vjerskih denominacija, a koji u isto vrijeme pretpostavljaju da apeliraju ne na egoistične, već nesebične porive ljudske prirode. I iz takvih osjećaja proizaći će ono što će pružiti potrebnu vezu s onim bićima koja pripadaju hijerarhiji anđela. Tada će ta bića ponovno moći pokazati interes za ljude. Stavovi ljudi prema duhovnom svijetu, moraju se kretati u tom smjeru.

Treba razumjeti još jednu stvar. Znaite, trenutne denominacije puno govore o Bogu i božanskom. Ali o čemu zapravo govore? Naravno, govore samo o onome o čemu u ljudskoj duši postoji barem nejasna svijest. Nije važno kako nešto nazivate, već što je u ljudskoj duši. Ljudi govore o Bogu, govore o Kristu, ali uvijek misle samo na anđela. Jer to je još uvijek ono čemu se ljudi mogu obratiti, jer to je još uvijek ton koji odjekuje u njihovim dušama. Bez

obzira na to o čemu danas govore različite denominacije, bilo o Bogu ili Kristu ili bilo čemu drugom, misaoni materijal iz kojeg govore, obuhvaća samo anđeoska bića koja pripadaju ljudima, anđele. Danas se ne može ići više od ove hijerarhije, jer ljudi nerado traže odnos s duhovnim svijetom na način koji je sveobuhvatniji nego iz egoizma. Odnos s arhanđelima, s hijerarhijom arhanđela, mora se tražiti na drugačiji način. Interesi koje ljudi danas imaju, moraju se značajno proširiti. Dat ću vam primjer kako se interesi ljudi moraju proširiti, kako bi se njihovi osjećaji mogli uzdići od sklonosti prema anđelima sve do arhanđela.

Ljudi moraju proći kroz nešto slično u svojim dušama i reći sebi: u posljednjih četiri do pet godina, diljem cijelog civiliziranog svijeta doživjeli smo strašne događaje. Mnogi su se pitali o razlozima tih događaja, mnogi su se međusobno optuživali. Mnogo se pričalo o krivnji i nevinosti. Pa ipak, potrebno je odbaciti krajnju površnost, i imati malo interesa za takav razgovor o uzrocima, krivnji i nevinosti, iz jednostavnog razloga što se može vidjeti da ono što je u posljednjih četiri ili pet godina izvučeno na površinu, nalikuje valovima mora, silama mora izvučenih iz dubina na površinu. Doista je bilo tako da su se, iz godine u godinu, sile čovječanstva sve više uzburkavale. Jedna nacija za drugom, sudjelovale su u velikoj ljudskoj ludosti, i moglo se samo reći: nešto se uzburkava na razini elementarnih sila, izbacuje se na površinu. More ljudskog života postalo je nemirno. Što je to?

Nećemo steći jasnoću o ovom pitanju osim ako činjenicu da je čovječanstvo bačeno u takav nemir, ne proširimo na razdoblje koje nazivamo poviješću. Moramo reći da je ono što se u posljednjih četiri do pet godina dogodilo kao oružani sukob, samo početak događaja koji će se odvijati u potpuno drugačijoj areni, događaja bez presedana u ljudskoj povijesti. Nismo na kraju - to je samo površan pogled na ljudski razvoj - mi smo na početku najvećih bitaka, duhovnih bitaka civiliziranog svijeta. I moramo posvetiti sve svoje snage da budemo dorasli tim bitkama. Istok i Zapad sve više prijete da će se duhovno sukobiti u bliskoj budućnosti. Jer Istok i Zapad razvili su se u dva potpuno različita smjera. Ako netko želi razumjeti ove stvari, mora se duboko suočiti s određenim suvremenim pojavama kao sa zagonetkama.

Desetljećima se u socijalističkim krugovima, proizašlim iz marksističkog svjetonazora, moglo čuti da je sve što ljudi doživljavaju kao umjetnost, religiju, običaj, zakon ili znanost, ideologija. O tome sam detaljno govorio u prvom poglavlju 'Kernpunkte der sozialen Frage'. To jest, ono što se razvilo kao filozofija života u vodećim građanskim krugovima tijekom protekla tri do četiri stoljeća - filozofija koju, iz određenog kukavičluka, ti krugovi nisu priznali - socijalistički krugovi u posljednjih pola stoljeća, priznali su kao čistu istinu. Rekli su: prava stvarnost socijalnog života sastoji se samo u onome što se stvarno događa; ono stvarno leži isključivo u ekonomskim

snagama gospodarstva. Ono što se u čovječanstvu razvilo kao umjetnost, religija, običaj, znanost, pravo i moral, samo je nešto poput dima koji se diže iz istinske stvarnosti. To je jednostavno ideologija; nema stvarnost, samo privid stvarnosti. To je povezano sa socijalnim težnjama modernih socijalističkih stranaka, koje tvrde: trebamo samo transformirati ekonomski život, a sve ostalo će se promijeniti zajedno s njim. Jer ostale stvari - moral, običaj, zakon, religija i tako dalje - tek su nešto što se diže poput dima, nešto nestvarno, ideologija, iz jedine prave stvarnosti, ekonomskih događaja.

Ali svatko tko svijet ne promatra u malom, već u velikom mjerilu, zauzet će stav prema riječi 'ideologija', koju su buržoaski krugovi mogli koristiti tri do četiri stoljeća. Bili su jednostavno previše kukavički da to učine; osjećali su da je ekonomski život jedini pravi, a ono što se predstavljalo kao znanost, umjetnost, religija i tako dalje, samo je dim. Takav je bio cijeli život, a učenici ovog buržoaskog svijeta samo su izvukli konačnu posljedicu. Jer socijalisti su samo učenici ovog buržoaskog svijeta, samo su ga doveli do krajnosti. Međutim, ovo što sam upravo rekao, jest stav koji se razvio na zapadu, i koji je tamo dosegao vrhunac upravo u drugoj polovici 19. i u 20. stoljeću.

Iz drugih impulsa na Orijentu se pojavilo nešto što je razvilo svjetonazor koji kaže: gledam što se događa izvana u svijetu. Vidim što mi moja osjetila prenose kao dojmove, vidim što koristim kao alat da bih mijenjao svijet, vidim što mi sja sa zvijezda, vidim što sam ja sam fizički. Što je sve to? - To je maya. Što je, s druge strane, istinska stvarnost, a što nije iluzija? Ono što se doživljava u ljudskoj duši, to je stvarnost. - Tko god prevodi, ne leksikografski, što ne daje ništa, već od iznutra, zna da se ista riječ koja se na Orijentu naziva maya, na Okcidentu naziva ideologijom. Tisućljećima je Orijent smatrao vanjski svijet, koji utječe na naša osjetila, uključujući i gospodarstvo, mayom. Zapadnjak, s druge strane, stvarnost vidi u onome što je vanjsko, u onome što je za Istočnjaka maya, a ono što nastaje u duši je ideologija. Oba svjetonazora su dosegla određenu fazu. Pitajte vodeće ličnosti socijalističkih stranaka danas, posebno u onim oblastima gdje se prva revolucija još nije dogodila - koju ovdje moramo shvatiti kao 'novembarsku'. Međutim, ova revolucija je također i donekle promijenila koncepte socijalističkih vođa. Ne njihove osjećaje, već njihove koncepte - od njih i danas čujete ono što se čulo prije ratne katastrofe: stav, da voljom ne treba doprinositi transformaciji, revolucioniranju svijeta, već da će se to dogoditi samo od sebe. Nešto fatalističko se učvrstilo na Zapadu. Ljudi su govorili: trebamo samo pričekati dok se sredstva za proizvodnju ne razviju na način da se ono što je koncentrirano u privatnom kapitalu automatski transformira u druge oblike. Prevladavajući način razmišljanja bio je takav kao da ljudi govore nešto poput: zrak u ovoj sobi je loš, ne mogu više disati. Mogao bih otvoriti prozor, ali neću. Pričekat ću dok se zrak sam od sebe ne poboljša.

Fatalizam Zapada, fatalizam Istoka, dobro to znamo. Na Istoku su ljudi - ne odmah - upali u potpuni fatalizam dok se oblikovao svjetonazor maye. Svaki svjetonazor, po svojoj prirodi, ima tendenciju da u nekom trenutku postane fatalistički. Ali danas stojimo na točki gdje si moramo reći: morao se osloboditi fatalizma. Od pukog promatranja, od kontemplacije, moramo pronaći prijelaz do volje, do htijenja. Moramo stimulirati svoju volju razvijajući impulse poput onih koje sam upravo opisao: prema rođenju kao nastavku života prije rođenja, prema ostajanju mladim unatoč sijedoj kosi i borama, prema prodiranju noćnog rada anđela u dnevni život. To je nužno. Nužno je da ljudi prime impulse za volju proširujući svoju sferu interesa, gledajući ne samo ono što utječe na njihov osobni, individualni život, već i ono što se na diferenciran način događa u civiliziranom svijetu. Gledajući na zapad, kojem i sami pripadamo: vidimo ideologiju - unutarnji svijet, stvarnost - vanjski svijet. Gledajući na istok: ideologija, maya - vanjski svijet, stvarnost - unutarnji svijet. I u sukobu ljudi danas, imamo zadatak pronaći izlaz iz onoga što je u ovom svjetonazoru već postalo fatalizam. Moramo tražiti taj put; pronaći ćemo ga samo ako možemo ozbiljno shvatiti nešto što ljude danas još uvijek strašno ljuti.

Jednom je došlo do neobične reakcije, kada sam na predavanju u južnonjemačkom gradu rekao nešto što je ljude prilično razljutilo, ali to je bila jedna od istina koje su danas nužne. Ne možete reći stvari na način koji se ljudima sviđa; morate ih reći na način koji je istinit. Morao sam reći u kontekstu: upravo vodeća klasa današnjice ima dekadentan fizički mozak. Neugodno je to morati reći; nije samo neugodno čuti. Nužno je da ljudi to nauče. Upravo oni ljudi koji su doveli do trenutne konfiguracije našeg vremena, došli su do točke u kojoj posjeduju dekadentni fizički mozak. To je tako! I u određenom smislu, danas smo u sličnoj situaciji kao i ljudi Europe tijekom razdoblja seobe naroda i širenja kršćanstva. Kršćanski impuls došao je s Orijenta, prvo prolazeći kroz Grčku i Rim. Grčki i rimski svijet bili su, naravno, daleko napredniji od germanskog svijeta. Germanska plemena bili su barbari. Ali mozgovi Grka i Rimljana bili su dekadentni. Stoga kršćanski val u grčkom i rimskom svijetu nije bio primljen na isti način kao što je bio kada je stigao do germanskih plemena. To je migracija naroda koja se odvijala horizontalno. Danas je vertikalna. Danas val duhovnog života dolazi iz duhovnog svijeta. Kao što se kršćanstvo prvo sudarilo s Grcima i Rimljanima, tako se duhovni svijet sudara sa sadašnjim, građanskim svijetom, a taj svijet je dekadentan. Proleter i još nisu dekadentni; oni još shvaćaju što se podrazumijeva pod duhovnim svijetom. Ali ostali će morati iskoristiti pripremu koju pruža antropozofija, odnosno razviti onaj dio mozga koji više nije fizički, eterski mozak. Sada smo suočeni s nužnošću da ne samo da će vodeće klase imati dekadentan mozak, već će potpuno upasti u dekadenciju ako ne shvate da duhovni svjetonazor moraju shvatiti nadosjetilno.

To je tragedija buržoaskog poretka svijeta, da on nastoji sve shvatiti fizički, dok smo danas ovisni o razumijevanju stvari našim eterskim mozgom, odnosno o upijanju duhovnih istina. To je smjer u kojem čovječanstvo mora usmjeriti samo sebe, a Zapad mora preuzeti vodstvo. I ovdje se moramo upoznati s nečim vrlo važnim.

Pogledajte razvoj jezika, od istoka prema zapadu. Uzmimo naš njemački jezik. Danas se strašno zloupotrebljava, ali znamo da posjeduje jedinstvenu kvalitetu - ako se osvrnemo na jezik Goethea i Lessinga - da su ne tako davno, riječi njemačkog jezika mogle izraziti ono što je u skladu s duhovnim životom. Danas smo jezik strašno zanemarili, sveli ga na puke fraze. Ali nemogućnost da se bude duhovan, nije posljedica samog jezika. Što više promatramo zapadne jezike, to više otkrivamo da su ti jezici izbacili pravi duhovni element iz samog jezika, iz zvukova jezika, iz tona jezika, pa čak i iz gramatike jezika. I iz ovog izbacivanja duhovno-duševnog iz angloameričkog idioma, slijedi svjetska misija angloameričkih naroda. Ta svjetska misija angloameričkih naroda sastoji se u njihovom učenju - uče to sasvim instinktivno, ali će to naučiti, i preuzimanjem svjetske dominacije to uče - slušajući druge ljude, ne samo da čuju zvuk, već da interpretiraju gestu jezika, da čuju više od pukog fizičkog zvuka, da kada netko govori čuju nešto što, iako je to izravna razmjena među ljudima, ipak nadilazi izgovorenu riječ. To djeluje od eterskog tijela do eterskog tijela. To je tajna zapadnih jezika: da fizički zvuk gubi svoje značenje, a duhovno dobiva značaj. Dio zadatka je već da ljudi puste duh da prodre u jezik, ne samo da čuju fizički, već da koriste intuiciju, da osjete više od onoga što je prisutno u zvuku. Ovdje se, na zapadu, duhovno mora tražiti kroz sam jezik.

Gledajući sada prema istoku, otkrit ćemo sve veći poriv među narodima istoka, da ne ostanu zaglavljani u svom produbljenu nutrine, onoga što je prethodno razvijeno u smislu karme, reinkarnacije i tako dalje, već da pogledaju u svijet i u vanjskom svijetu percipiraju duhovne stvari, a također i da uspostave svojevrzni pogled na prirodu.

Ovo su samo mali uzorci kako se interesi mogu proširiti s vlastite osobnosti i etničke pripadnosti na cijelo čovječanstvo, kako bi se moglo reći: gledamo na zapad i tamo vidimo ideologiju, ali drugačiju ideologiju nego na istoku. Međutim, vidimo kako ti kontrasti pobuđuju elementarne sile unutar zemaljskog čovječanstva. Učimo prepoznati svoje mjesto unutar civiliziranog svijeta. A kada razvijemo tu svijest o svom mjestu unutar cijelog civiliziranog svijeta, u sebi razvijamo sposobnost doživljavanja osjećaja koji nam omogućuju da nadiđemo sferu anđela. Naša sfera interesa se jednostavno proširuje, tako da postajemo skloni konceptima koji se uzdižu do sfere arhandela. Jer sve što sam upravo opisao o kontrastu između ideologije i maye i tako dalje, nešto je što se, u odnosu na svoje iskonske sile, odvija u sferi arhandela. Tada nadilazimo sferu anđela. Iz ovoga možete vidjeti što je

uistinu potrebno modernom čovječanstvu. Ako netko danas govori o mayi, i ideologiji i tako dalje, kao što sam objasnio, pa čak govori i o njezinim iskonskim silama koje leže u sferi arhandžela, što je onda on u očima pametnih ljudi? Budala, naravno, jer su ljudi toliko uskogrudni zbog duhovnosti koju su stekli, da ih ne zanimaju veliki interesi čovječanstva. To se može razumjeti samo iz duhovne perspektive, samo prodiranjem u sve što djeluje u smjeru velikih interesa čovječanstva.

Sada sam vam dao koncept kako se netko može probiti do sfere arhandžela. Može se probiti još više. Čovječanstvo danas također to mora naučiti. Naše obrazovne klase, morale su se osvrutati na grčko doba. Morali su, utoliko što su bili muškarci - a u moderno doba to je primjenjivo i na žene - proći kroz gimnaziju, usvojiti grčko obrazovanje i time dobiti poticaj da se sve više osjećaju povezanim s grčkim svijetom. To ima veliko značenje za našu civilizaciju, jer to činimo na takav način da upravo u našim najvažnijim godinama razvoja, učimo što su Grci postigli za svijet. Grci su to radili drugačije. Sigurno im nije palo na pamet da svoje dječake, naprimjer, uče egipatskom. Posvećivali su se svojoj neposrednoj stvarnosti. Posjedovali su izravan osjećaj za stvarnost. Mi našu mladež držimo zaokupljenom kako ne bi učili o svojoj neposrednoj okolini ili upijali impulse stvarnosti. Prenosimo ih u antičko vrijeme. Nemamo pojma što zapravo radimo. Jer ne podučavamo djecu - mladu gospodu i mlade dame, treba reći - samo grčki jezik. Naprotiv, u jeziku, u zvučnoj konfiguraciji, u gramatici jezika leži karakter cijelog naroda. Usvajanjem grčkog jezika, kao što se događa danas, nečije mjesto u svijetu također poprima konfiguraciju sličnu onoj koja je postojala u Grčkoj. Tamo je sav kulturni život bio strukturiran na takav način da je samo mala viša klasa istinski sudjelovala u kulturi; ostali su bili robovi. U Grčkoj se smatralo dostojnim za slobodnog čovjeka baviti se samo znanostu, politikom i najviše - ali samo u svojstvu nadzora - poljoprivredom. Sve ostalo bilo je područje robova. To je inherentno jeziku. A ujedinjavanjem grčke kulture i jezika u sebi, ujedinjujemo aristokraciju s našim duhovnim razvojem. Za Grke je bilo prirodno cijeli socijalni organizam strukturirati prema svojoj duhovnoj orijentaciji, jer je za njih to bilo povezano s njihovom krvlju. Postojali su oni ljudi koji su činili mase. Zatim su postojali oni koji su bili višeg tipa, i viši duhovni život posjedovali su već kroz svoju krv. To je čak izraženo i u grčkoj skulpturi. Usporedite kip Merkura, način na koji su postavljeni nos i uši, s tipom Zeusa ili Atene: drugačiji položaj nosa, drugačiji položaj ušiju. Grk je točno znao što želi izraziti, konstruirajući s jedne strane kip Merkura, a s druge arijeviski tip Zeusa.

Više nego što mislimo, svi smo time prožeti. Razvijajući danas svjetonazore, u biti razvijamo ideje koje su još uvijek prilagođene onome što je teklo iz krvi Grka. Naš duhovni, kulturni život, prožet je onim što upijamo iz grčke kulture. Grčka kultura prodire u naše vrijeme poput Lucifera. Grčka kultura metamorfozirala je u rimsku kulturu. Sada živimo u kasnijem razdoblju

unutar rimske kulture. Rimljani su bili trezveni, prozaični ljudi u usporedbi s Grcima, i razvili su drugačije aspekte života. Ono što je teklo iz krvi Grka, oni su živjeli apstraktno. U usporedbi s Grcima, od samog su čovjeka učinili apstrakciju, građanina. Čovjek uistinu nije čovjek u rimskom smislu; on je građanin. To je Grcima nešto neshvatljivo. Čovjek dolaskom u čovječanstvo kao čovjek nije ono što jest, već je ono što jest upisom u neki državni dokument. To se ponekad manifestira na groteskan način. Imao sam starog prijatelja koji je imao šezdeset i četiri godine. Jednog dana rekao je: Sad sam toliko uštedio - uvijek je bio siromašan - da se želim oženiti dragom iz svoje mladosti. Zaručio se s osamnaest godina, ali u to vrijeme nije imao novca za brak sa svojom zaručnicom. I njih dvoje su si obećali da će pričekati dok se ne budu mogli vjenčati. To je sada postalo moguće. U međuvremenu, on je napunio šezdeset i četiri godine, a ona šezdeset dvije. Stoga se vratio u svoj rodni grad, i mislio da je sada sve u redu, da ima novca. Ali još uvijek se nisu mogli vjenčati jer je njegova zajednica sumnjala u njegovo postojanje. Prije mnogo godina, župni dvor je izgorio, zajedno sa svim krsnim listovima i tako dalje, i bio je bez ikoga tko bi mogao dati bilo kakve informacije o njegovom identitetu. Mislio je da je njegova prisutnost dovoljan dokaz, ali nije imao pravni dokaz! Vjenčanje se na kraju ipak održalo, ali te su ga poteškoće natjerale da shvati daleko veću važnost krsnog lista nego vlastitog identiteta.

Dakle čovjek je građanin. Čovjek je ono što jest, unutar apstraktnog konteksta. Ovaj pogled je u biti rimski, i sve što na taj način postoji u običnom životu, je u biti rimsko. Naše obrazovanje u biti prisvaja država, koja je postala toliko apstraktna i postat će još više pod socijalističkim utjecajem. Ljudi se danas ne obrazuju da bi bili smješteni u svijet kao ljudska bića, već da bi imali od države odobreno zvanje i bili smješteni u svijet. Država uzima mlade ljude pod svoje - ne odmah, jer nisu još pogodni za njene svrhe, pa ih privremeno ostavlja na brigu roditeljima. Ali onda pruža svoje pipke prema njima i obučava ih da budu prikladni za njene svrhe. I vrlo dobro zna da su ti ljudi tada prikladni za njene svrhe. Jer što im svima daje? Daje im ekonomski život, daje im sve što im je propisano, a zatim ih umirovljuje. I treba samo čuti što znači za osobu da si može reći: za svoje zaposlenje, nisam samo plaćen, već nakon toga primam i mirovinu! To je nešto uistinu veliko i ljude veže za apstraktni koncept države, a to onda utječe na njihov cjelokupni način razmišljanja. Rimski način razmišljanja ukorijenio se i u ostatku čovječanstva. Ako danas ljudima kažete: da biste sudjelovali u svojoj besmrtnosti, morate aktivno sudjelovati u onome što djeluje u vašoj duši, tako da svoju dušu aktivno nosite kroz vrata smrti - neće razumjeti. U osnovi su potpuno odviknuti da svoje razumijevanje usmjere prema takvim stvarima. Umjesto toga, kaže im se: trebate samo vjerovati u Krista, i u ono što država čini. I tada znaju, prvo, da država brine, a kada su dovoljno radili, država će ih umiroviti. A Crkva radi nešto drugo.

Nakon nečije smrti, umirovljuje im dušu, tako da tijekom života ne mora na svojoj duši ništa raditi, niti sam išta činiti kada svoju dušu nosi kroz vrata smrti. Ljudska bića su danas registrirana, a politika rimskog bića je druga stvar koju smo ugradili u svoje biće i upijamo je sve više.

U ovoj oblasti mogu se imati strašna iskustva. Nedavno sam sudjelovao u osnivanju Waldorfske škole u Stuttgartu, i morao sam pregledati različite nastavne planove i programe. Kad se prisjetim sedamdesetih i osamdesetih godina prošlog stoljeća, moram reći da su tada nastavni planovi još uvijek bili donekle koncizni; sadržavali su ono što se moralo obrađivati u svakom razredu. Ciljevi učenja i gradivo bili su određeni, učitelj je mogao slobodno odlučivati o svemu ostalom. Sada nam se predstavljaju opsežni planovi i programi, a na prvoj stranici piše: 'Službeni list', 'Pravilnik', a zatim se specificira kako bi se nastava trebala provoditi. Dakle, ono što bi trebalo funkcionirati isključivo od žive osobnosti prema živoj osobnosti, zapisano je u zakonima i propisima, postalo je službeno, postoji dekret. To je smrt duhovnog života. Ta smrt duhovnog života izravno iz Srednje Europe vodi u Rim! To je druga stvar, koju smo usvojili, političko pravni aspekt s rimskom kulturom.

Tome je dodano nešto što se ne može presaditi iz starog vremena u novo, ekonomski život. On mora biti moderan. Jer može se spoznati ono o čemu su Grci razmišljali, može se apsorbirati ono što su Rimljani imali kao svoj pravni sustav, ali se ne može konzumirati ono što su Grci i Rimljani konzumirali. Ekonomski život mora biti moderan. Dakle doveli smo ga do točke u kojoj smo isprijecali naš ekonomski život s grčkim duhovnim životom i rimskim pravnim životom, i sada imamo zadatak ponovno odvojiti te stvari, steći razumijevanje da se ta tri sloja, koja se čine skupljenima iz različitih razdoblja, moraju odvojiti. To jest, proširiti naš interes - kao prije preko istoka i zapada u prostoru - do danas, odnosno, uzdići se, učiniti se sposobnima za osjećaje koji nas mogu uzdići do arhaja. Ali koliko ljudi danas želi razviti interes za te stvari, nepristran interes za to ako djeluje duh vremena, pomičući razdoblja jedno u drugo, kao što sam opisao? U Stuttgartu sam govorio kako je naše gimnazijsko obrazovanje neprirodno. Ne znam je li to bila samo slučajnost, ali veza je postojala. Nekoliko dana nakon mog govora, u stuttgarskim novinama su se pojavili veliki oglasi, potpisani od strane svakakvih birokrata - oprostite, profesora i sličnih, u kojima se tvrdilo da se gimnazijsko obrazovanje ne smije podcijeniti, jer je doprinijelo veličini njemačkog naroda, koji se tako veličanstveno pokazao u zadnje vrijeme. To je doslovno predstavljeno kao navodno mišljenje odgajatelja mladih u travnju 1919, nakon listopada 1918! Takve su stvari moguće u naše vrijeme. A moguće su i druge stvari.

Dok ne shvatimo ove stvari na način da apsorbiramo impulse koji iz duhovnog svijeta teku u naš fizički svijet, dok ne shvatimo da su ljudi, baš

kao što su povezani sa životinjskim, biljnim i mineralnim carstvom, kroz svoju fizičku organizaciju, također kroz svoju duhovnu organizaciju, povezani s hijerarhijama anđela, arhanđela i arhaja - Duhova osobnosti kao zaštitnika osobnog razvoja, Duhova naroda kao zaštitnika razvoja naroda u prostoru, Duhova vremena kao zaštitnika razvoja kroz vrijeme - dok ne budemo imali mogućnost razumjeti ove stvari iz duhovnih temelja, ne možemo napredovati. Sve mora kulminirati time da ljudi danas pronađu hrabrosti i snage da pogledaju u duhovni svijet. Stojimo na početku žestokog vala sukoba, gdje će se svi instinkti uzburkati, instinkti koji proizlaze iz jedne poluistine: da je ekonomska stvarnost jedina stvarnost, a sve duhovno i duševno je ideologija - i uz druge: da je jedina stvarnost duhovna i duševna, a sve vanjsko je ideologija, maya. - Ove će kontradikcije osloboditi takve instinkte u ljudskoj prirodi, da će duhovna bitka bjesnjeti jako dugo, u oblicima kojih čovječanstvo trenutno nije svjesno. Morat ćemo to shvatiti i također ćemo morati shvatiti kako se, u duhu našeg vremena, trebamo uzdići do pogleda na duhovni svijet onako kako ga mi pojmimo.

To samo vrijeme nalaže, to je ono što iz sebe zahtijeva. Tome se moramo okrenuti. Više o tome sutra.

## OSMO PREDAVANJE

Berlin, 14. rujna 1919.

Govorio sam o tome kako je sadašnja epoha jedna od onih u povijesnom razvoju čovječanstva, koja čovječanstvu stavlja velike kušnje, iako mnogo toga što se događa kroz te kušnje uglavnom ostaje u podsvijesti ljudskih duša.

Ljudska bića, rekao sam, znaju i moraju znati, što znači prijeći prag u nevidljivi svijet kada prođu neku vrstu inicijacije, kada istinski i svjesno uđu u taj nevidljivi svijet. Nešto slično se događa - naravno, ne od danas do sutra, već tijekom dugih vremenskih razdoblja - sa samim čovječanstvom, u tome što čovječanstvo doživljava kako se međuovisne sile mišljenja, osjećanja i volje, odvajaju, ljušte, slično kao što mišljenje, osjećanje i volja, postaju neovisni upravo kada se prijeđe prag u nadosjetilni svijet. Sve je to povezano sa značajnim promjenama u najdubljoj ljudskoj prirodi, i jedan je od zadataka našeg vremena osvijestiti te promjene u najdubljoj ljudskoj prirodi. Upravo tu sklonost udobnosti ljudi danas, da zapravo ne znaju što se događa s čovječanstvom, taj nepromišljeni život u iluzijama, i, u osnovi, sanjarenja o životu, ono je što se treba prevladati.

Najbolje ćemo razumjeti ono što danas imam reći razmišljajući o činjenicama nadosjetilne egzistencije koje već dugo znamo: kako čovjekovo 'Ja' i njegovo astralno biće, nakon što zaspe, napuštaju fizičko i etersko tijelo, a nakon što se probudi, vraćaju se u njih. To je opća karakteristika, shematska, da tako kažem. Općenito se kaže da se čovjek nakon buđenja vraća u svoje fizičko i etersko tijelo. Ali taj se povratak događa u različitim stupnjevima. Ako uzmemo u obzir, naprimjer, malo, još nezrelo dijete, nikada ne možemo reći da se 'Ja' i astralno tijelo potpuno stapaju s fizičkim i eterskim tijelom, da njihova aktivnost postaje jedno s aktivnošću fizičkog i eterskog tijela. Uvijek postoji, u određenom smislu, nešto u 'Ja' i astralnom tijelu što se ne ujedinjuje s fizičkim i eterskim tijelom. A ako se osvrnemo na ranija razdoblja ljudskog razvoja, na onu važnu, odlučujuću prekretnicu u razvoju čovječanstva, koja, kao što sam rekao, leži sredinom 15. stoljeća, onda možemo reći da se tijekom cijelog ljudskog životnog vijeka, nije događalo potpuno uranjanje 'Ja' i astralnog tijela tijekom budnih sati, tijekom svjesnog budnog razdoblja. Naprotiv, to je izuzetno značajan aspekt razvoja, posebno u našoj post atlantskoj epohi, da se naše duševno i naše duhovno biće, naše 'Ja' i naše astralno tijelo, tek sada mogu potpuno uroniti u fizičko i etersko tijelo, i to sada, otprilike za naše vrijeme - kasnije će se uvjeti donekle promijeniti - nakon dvadeset sedme i dvadeset osme godine. To je duboka misterija u razvoju čovječanstva. Ljudi tek sad doživljavaju ovo potpuno uronjenje u svoja fizička tijela, i to tek nakon što dostignu potpuno

zrelu dob od dvadeset i sedam ili dvadeset i osam godina. A što znači ovo potpuno uranjanje u fizičko tijelo? To znači da kroz ovo uranjanje postajemo sposobni razvijati one misli, razvijati ideje koje su bile materijalističke, znanstvene ideje još od vremena Galileja i Kopernika. Za te ideje, za ovo znanstveno gledanje, naše fizičko tijelo je pravi instrument. To se u ranijim vremenima u budnom životu nije moglo postići; stoga je znanstveno razmišljanje bilo odsutno. Ono je u potpunosti vezano za fizičko tijelo. Sve ostalo što sam ovih dana imao za reći o aktivnosti koju čovjek mora razviti u vezi s duhovno znanstvenim uvidom, na takav način da pobudi interes kod bića triju sljedećih viših hijerarhija, kao što sam objasnio, povezano je s tim. U određenom smislu, bića ovih triju hijerarhija dovela su nas do toga da možemo uroniti u svoje fizičko tijelo i tako se znanstveno upoznati s mrtvim, mineralnim vanjskim svijetom.

Jednostavno je zadatak čovječanstva u sadašnjem dobu da bude upoznato s tim stvarima. Bez svijesti o tim stvarima, ljudi, u određenom smislu, prolaze uspavani kroz trenutnu fazu kulture, i u tome leži razlog zašto ljudi danas pasivno doživljavaju događaje oko sebe. Čovjek tim konkretnim činjenicama mora dopustiti da djeluju na njegovu dušu, kako bi stekao svijest o silama koje trenutno djeluju u razvoju čovječanstva. Svakako se može reći: u sadašnjem dobu mnogo toga mora postati novo, pri čemu pod 'sadašnjim dobom' naravno mislim na dugo vremensko razdoblje. Iznad svega, stvari poput obrazovnih ciljeva moraju postati nove. To sam već istaknuo s našeg gledišta. Od djetinjstva nadalje, ljude moramo obrazovati tako da na pravi način uđu u životno doba koje karakterizira potpuno uranjanje u fizičko tijelo. Do toga moramo dovesti ljude, omogućujući im da se potpuno urone u fizičko tijelo. Zašto bi onda trebali uložiti napore da se transformira, obnovi naš obrazovni sustav? Trebaju se uložiti jer čovječanstvo, dok ulazi u novu fazu razvoja, mora biti pripremljeno za iskustva ove nove faze. Svatko tko danas promatra život, znat će da trenutno postoji izvanredno velik broj slomljenih ljudskih priroda, koje se ne mogu nositi sa životom. I zašto se ne mogu nositi sa životom? Jer, kao što sam opisao, ne mogu se osvrnuti na iskustva koja su trebali imati u svom odgoju, u svom djetinjstvu. Određene snage mogu se razviti samo u djetinjstvu. Ako se razvijaju, ostaju cijeli život; čovjek ih posjeduje i tada je dorastao životu. Ako ih ne posjeduje, nije dorastao životu. Tako treba shvatiti osjećaj odgovornosti, koji bi danas čovjek trebao imati prema svim aspektima obrazovanja.

Još nešto: mora nam biti jasno da je Krist impuls ušao u čovječanstvo u četvrtoj post atlantskoj kulturnoj epohi. Ova epoha započela je u 8. stoljeću prije Krista i trajala je do sredine 15. stoljeća poslije Krista. Prošla je otprilike jedna trećina ove epohe, i u razvoj čovječanstva ušlo je ono što daje smisao cijelom zemaljskom razvoju, Krist impuls, događaj Golgote. Ušlo je kada je čovječanstvo bilo u razvoju duše razuma ili uma. Taj razvoj duše razuma ili uma, u kojem su ljudsko mišljenje i osjećaji bili više instinktivni

nego danas, u 15. stoljeću je zamijenjen razvojem duše svijesti, u kojem se sada nalazimo. Način na koji je događaj Golgote ušao u razvoj čovječanstva kao svjetsko povijesni impuls, u prvom redu je bio osmišljen za instinktivno razumijevanje četvrte post atlantske epohe. Primili su ga ljudi tog razdoblja. Za ovo instinktivno razumijevanje, bilo je samo po sebi razumljivo uzeti u obzir da je Kristovo biće živjelo unutar osobnosti Isusa iz Nazareta, sišavši s kozmičkih visina tijekom tog razdoblja kako bi se ujedinilo s tijelom Isusa iz Nazareta radi zemaljskih djela. Svatko je intuitivno mogao osjetiti veliki, značajan, nadosjetilni događaj Golgote, onako kako je u to vrijeme ušao u čovječanstvo. Međutim, s protokom vremena, sposobnost razumijevanja bila je sve manja i manja, unutar duše razuma ili uma. Razumijevanje Golgote koje je postojalo u ranim stoljećima kršćanskog razvoja, nije moglo opstati. Moralo je ući u potpuno drugačije duševno raspoloženje civiliziranog čovječanstva. To je rezultiralo time da se sam događaj Golgote sve više materijalizirao s porastom duše svijesti. I tako vidimo kako je razvoj civiliziranog čovječanstva tijekom posljednja četiri do pet stoljeća, tekao na način da se razumijevanje onoga što se zapravo dogodilo na Golgoti - prebivanje Krista u Isusu iz Nazareta - postupno smanjivalo. Ova velika misterija, instinktivno prepoznana u prvim stoljećima kršćanstva, sve se manje shvaćala. Sve se više materijalizirala, sve do našeg vremena, u kojem je postalo moguće, uzeti kao znak napretka na ovom području, činjenicu da ljudi više nisu htjeli znati ništa o nadosjetilnom, kozmičkom Kristu, te su počeli govoriti o Isusu iz Nazareta kao izvanrednom ljudskom biću, onom koje je iste prirode kao i druga ljudska bića.

I ovdje smo također na prekretnici. Mora se pojaviti novo razumijevanje Krista. To novo razumijevanje Krista može se postići samo ako se traži metodama znanosti duha, ako se traži na takav način da se, kroz nadosjetilna sredstva, otkrije ono što se moglo ostvariti u nadosjetilnom, što se moglo otkriti samo u osjetilnom. I to novo razumijevanje Krista mora proizaći iz takvih dubina ljudske prirode da, suočene s tim dubinama, denominacijske razlike koje prevladavaju u civiliziranom čovječanstvu prestanu postojati. Sve te denominacijske razlike ukorijenjene su u stanju duše koje je površnije od svega što mora voditi iz duhovno znanstvenih dubina do novog razumijevanja Krista u Isusu. I to razumijevanje neće biti potpuno, neće biti ono koje danas može istinski zadovoljiti potrebe ljudske duše, osim ako istovremeno ne premosti razlike unutar čovječanstva koje su u čovječanstvo unijele denominacije. Imamo nešto čemu se možemo nadati od ovog novog Krist impulsa, za kojim u osnovi svi moramo žudjeti ako smo ozbiljni i dostojni čovještva; nešto je čemu se moramo nadati, a što se danas na drugim područjima traži na sasvim pogrešan način. Danas ljudi govore i nadaju se nečemu od takozvane međunarodne Lige naroda. Izvanredno je to koliko ljudi danas žude za apstrakcijama kako bi razumjeli stvarnost. Odakle bi trebali doći impulsi koji bi djelovali kroz narode kako bi stvorili

jedinstvo koje podrazumijeva ova takozvana Liga naroda? Pogledajte sve duševne impulse koji su do sada izneseni kako bi se opravdala ova liga naroda: oni se svode na puke apstrakcije. Ali ljudi danas prespavaju takve stvari. Koliko zapravo spavaju vidljivo je iz činjenice poput ove: Woodrow Wilson, izumitelj, ili barem ponovni izumitelj ove Lige naroda, izjavio je, kada Amerika još nije bila toliko uključena u globalne pregovore kao danas, da se Liga naroda može pravilno osnovati samo ako ova ratna katastrofa ne rezultira ni pobjednicima ni poraženima. To bi bio neizostavan uvjet za Ligu naroda. Svatko tko je to tada shvatio ozbiljno, ne može ozbiljno shvatiti ono što se danas govori za Ligu naroda. To dvoje je nespojivo. Ali ljudi to ne shvaćaju. I to je ono što danas snažno proturječi zdravom ljudskom razvoju: da ljudi zapravo prihvaćaju kontradiktorne stvari nakon što prođe određeno vremensko razdoblje. Kao da jednostavno ljudi danas nisu u stanju biti u potpunosti prisutni, duševno angažirani, s onim što se zapravo događa.

Ne, ova Liga naroda je potpuno beskorisna. Jer ono što se treba uspostaviti unutar čovječanstva, na površinu mora teći iz dubina ljudske prirode. Samo ono što se danas diljem civiliziranog svijeta može uspostaviti iz suvremenih ljudskih impulsa, iz razloga koji ne leže u diferencijaciji nacija, može razviti novo razumijevanje Krist impulsa. Taj Krist impuls, ponovno shvaćen kroz znanost duha, može biti ono što narode ujedinjuje, fragmentirane mržnjom i nerazumijevanjem, diljem civiliziranog svijeta. To bi trebalo duboko, duboko prodrijeti u duše kao uvjerenje. Jer sve što ne ide u tom smjeru danas ometa razvoj čovječanstva. I u osnovi, nepromišljeno je govoriti o zahtjevima ljudskog razvoja na bilo koji način osim iz najdubljih temelja tog razvoja. Ako je Zemlja, u odnosu na ljudski razvoj, svoje pravo značenje dobila kroz događaj na Golgoti, onda je sada vrijeme kada se to značenje mora shvatiti na novi način. I dok se čovječanstvo ne posveti tom razumijevanju, neće biti iscjeljenja za rane našeg vremena. Iz ove perspektive, ne možemo jednostavno slijediti stvari koje se moraju dogoditi jednu pored druge, moramo ih ispreplesti. Ne možemo danas izvana voditi politiku, niti možemo izvana pokušavati uspostaviti Ligu naroda. Te stvari zahtijevaju da dođu od iznutra kroz najdublji, Krist impuls čovječanstva.

Obveza je antropozofski orijentirane znanosti duha da na neki način ukaže na ono što svaki pojedini čovjek može probuditi u sebi kao osobno, individualno biće, ali što se mora probuditi. Jer čim se dotakne ovih stvari, mora osjetiti svu ozbiljnost našeg vremena. Toliko je duboko bolno što se ta puna ozbiljnost vremena, u biti, još uvijek tako slabo osjeća, tako da se izbjegava pristup velikim spoznajama koje apsolutno moraju postati dio svijesti ljudi. Proživjeli smo epohu koja nas je jako udaljila od te unutarnje težnje koja nas danas vodi do potrebnih uvida. Pitajte modernog prirodoslovca ili nekoga tko razmišlja u duhu moderne prirodne znanosti: kakav bi bio razvoj Zemlje da ljudi nisu bili dio toga? Ako moderni prirodoslovac uopće racionalno razmišlja, na temelju svojih hipoteza i

pogleda, ne može dati drugi odgovor osim ovog: ljudi ne bi postojali a Zemlja bi se razvijala bez ljudi, razvijajući svoje mineralno, biljno i životinjsko carstvo. Mnogo toga što se danas događa dogodilo bi se, samo što ljudi ne bi bili uključeni - najviše, ne bi se gradile kuće, ne bi postojali gradovi i tako dalje. - Stoga se mora reći, u smislu moderne prirodne znanosti, da bi se Zemlja razvila i bez ljudi, čak i da ljudi nisu prisutni. Pa ipak, to je potpuna pogreška. Ako uzmete u obzir sve što možete pronaći u raznim raspravama koje smo vodili gotovo dva desetljeća, shvatit ćete da je ono što ću reći samo po sebi očito. Čovjek jednostavno treba biti pažljiv.

Ono što čovjek nosi kao svoje fizičko tijelo, tijekom egzistencije između rođenja i smrti isprepleteno je s duševnim. Sada kada smo ušli u ovu epohu, čak je i na poseban način isprepleteno s duševnim: 'Ja' i astralno tijelo potpuno su uronjeni u fizičko tijelo. I opet, bez obzira predajemo li leš ovog fizičkog tijela Zemlji kremiranjem ili pokopom, za trenutno prirodnoznatveno usmjerenje to ne znači ništa drugo nego: ovaj leš sastoji se od različitih tvari koje se u trenutku smrti osobe dodaju Zemlji, i slijede svoj put prema raznim principima koji se danas primjenjuju u organskoj, a posebno anorganskoj kemiji. Ali sve je to potpuna besmislica. Ono o čemu se radi, to je ovo: da ovo ljudsko tijelo nije neživo, da ga od rođenja do smrti nastanjuje ljudsko duhovno-duševno. I svoj leš predajemo Zemlji u obliku, u stanju, koje je mogao steći samo ako ga je od rođenja do smrti, nastanjivalo ono biće koje je, prije rođenja ili začeca, živjelo u duhovnom svijetu kao duša-duh. I Zemlja bi, u svom trenutnom stanju razvoja, odavno bila u procesu propadanja i postajanja neplodnom da nije, kao katalizator, bilo pokopom ili vatrom, upila ono što ova ljudska tijela - iako napuštena od duša, ali koje su živjela do smrti - zaista jesu. Kad su ljudi pekli kruh - prije se to ovako radilo, sad je malo složenije - sačuvali bi dio starog tijesta, koje bi zatim kao kvasac dodali sljedećoj turi; to je bio dio procesa. Slično tome, Zemlja se ne bi mogla razviti bez ljudskih tijela - ne životinjskih tijela - koja bi se, takoreći, dodala kao kvasac. Ona osiguravaju da će Zemlja, koja bi se odavno počela raspadati, u svom razvoju dovesti do svog kraja ono što je u njoj. Ljudi sudjeluju, posebno sada, u cjelokupnom razvoju Zemlje. Čak i ono što za razvoj Zemlje ostavljano nakon naše smrti, za nju ima značenje.

I druga stvar, koja se čovjeku događa u njegovom razvoju, posebno od sadašnje epohe nadalje, jest da, kako doživljava zrelu dob, prelazeći dvadeset sedmu ili dvadeset osmu godinu, on se tada u budnom stanju povezuje sa svojim fizičkim tijelom na način koji ima vrlo poseban učinak na duhovni svijet, na nadzemaljski svijet. To je izvanredan polaritet u razvoju čovjeka: kada čovjek prođe kroz vrata smrti, ostavljajući svoje tijelo iza sebe, on odvaja nešto od ovog tijela što Zemlji služi kao katalizator za razvoj. Kada prolazi kroz dob od dvadeset osme do trideset pete, daje nešto duhovnom svijetu, nešto što je bitno za ovaj duhovni svijet. Ono što tada čovjek daje - govorit ću u budućnosti kako je to modificirano za mlade ljude koji umru

prije dvadeset osme godine, danas bi nas to odvelo predaleko - ono što čovjek tada daje duhovnom svijetu, najvažnija je stvar koju ponovno pronalazi kada nakon smrti proživljava život u duhovnom svijetu. To je ono što čovjek istinski daje nadzemaljskom svijetu na isti način na koji svoj leš daje zemaljskom svijetu.

Takve misterije povezane su s razvojem čovječanstva, i takve stvari jednostavno moraju biti apsorbirane u svijest današnjeg čovječanstva. Te stvari nisu samo senzacionalni uvidi, zaista ne! One imaju daleko, daleko veće značenje. Jer tko god je sposoban ozbiljno shvatiti ove stvari, tko god u svojoj duši može iskusiti njihovu punu težinu, može i sam život shvatiti puno ozbiljnije od drugih. I ta duboka ozbiljnost prema životu, nužna je za ljude današnjice. I temeljito razumijevanje onoga što se podrazumijeva pod trostrukim socijalnim organizmom - vanjsko razumijevanje može, i doista mora, biti preneseno vanjskom, rekao bih egzotičnom svijetu - ali istinsko temeljito razumijevanje, kako bi bilo moguće potpuno svjesno sudjelovanje u današnjem socijalnom razvoju, mora proizaći iz takve ozbiljnosti prema životu koja se temelji na pogledu na život koji zastupa antropozofski orijentirana znanost duha. Inače nećemo dovoljno duboko shvatiti stvari. Vani u svijetu moraju se objavljivati stvari povezane s tročlanstvom. Ovdje na ovom mjestu, cilj je u dušama probuditi potrebnu vatru, potreban entuzijazam, tako da će oni koji, iz duhovno znanstvene perspektive, mogu steći takvo razumijevanje, učiniti sve da to razumijevanje prenesu drugima, da ga prenesu toplinom vlastitog uvjerenja, vlastitim entuzijazmom. S površnim znanjem koje ljudi u svijetu danas posjeduju, a koje vodi do uvjerenja da bi se Zemlja mogla razvijati čak i bez ljudi, ne može se steći ozbiljnost potrebna za naše vrijeme. Stoga, kada danas hodamo kroz velike gradove, naša srca krvare zbog potpunog nedostatka povezanosti s onim što se zapravo događa u razvoju čovječanstva.

Ove se stvari pripremaju. Njihova preliminarna kulminacija bila je upravo ono što se naziva katastrofom svjetskog rata, u koju se slijevalo sve ono što je dobivalo na značaju površnim gledanjem. Danas je, međutim, dužnost ljudi produbiti razumijevanje trostrukosti o kojoj sam jučer govorio, u odnosu na bića hijerarhija iznad nas. Jer danas moramo vidjeti da živimo unutar ovog kompleksa činjenica. Mi kao čovječanstvo moramo proći kroz epohu u kojoj 'Ja' i astralno tijelo najdublje silaze u fizičko i etersko tijelo, te su stoga izloženi najjačim iskušenjima koja proizlaze iz našeg dolaska u tako bliski kontakt s našim fizičkim tijelima.

Postoje dva načina na koja se ovo iskušenje može manifestirati: prvo, jedan način bih nazvao zapadnim oblikom ovog iskušenja, a drugi je istočni oblik. Zapadni oblik postaje sve izrazitiji što se dalje gleda na zapad, ali ovo iskušenje nosimo posebno snažno u svojoj prirodi. Sastoji se u činjenici da, zalazeći sve dublje u svoje fizičko tijelo, dolazimo u intimni kontakt sa

zemaljskim silama s kojima je fizičko tijelo povezano. Naše fizičko tijelo povezano je sa zemaljskim silama. Osloboditi se tih zemaljskih sila može se samo svjesnim prevladavanjem težine i sličnih stvari koje ga vežu za zemlju. Ljudi ne znaju niti kako prevladati sile koje djeluju u njima kroz njihovu vlastitu organizaciju. Jednom sam ovdje naveo nešto što može ilustrirati ovo što spominjem. Rekao sam: ljudski mozak je toliko težak da bi, kada bi pritiskao punom težinom, zdrobio krvne žile neposredno ispod sebe. Međutim, postoji izvanredna značajka u ljudskom organizmu da taj mozak pluta u onome što se naziva cerebrosposinalnom tekućinom. Prema Arhimedovom principu, svako tijelo u vodi gubi onoliko težine, koliko teži voda koju istiskuje. Iz tog razloga, pritisak mozga na krvne žile ispod njega, također se smanjuje, jer mozak pluta u cerebrosposinalnoj tekućini, i time svladavamo težinu mozga. - Na taj način svladavamo mnoge stvari. Upravo te sile, kojima se posvećuje tako malo pažnje, čudo su svijeta koje je prisutno u organizaciji čovjeka. Dakle, povezani smo sa silama Zemlje, ali ne smijemo doći u izravan kontakt s tim silama. Iskušenje da se previše povežemo s tim silama, postoji u svijetu Zapada, u svom zapadnom osjećaju za život. To iskušenje je ahrimansko. Možemo mu se suprotstaviti samo ako istinski uspijemo produbiti svoje razumijevanje do te mjere, da smo u stanju povijesno sagledati čovječanstvo u njegovom razvoju, i događaj Golgote istinski razumjeti kao stvarnu činjenicu u središtu tog povijesnog razvoja, baš kao što u povijesti možemo razumjeti mjesto Cezara, Augusta ili Sokrata. Samo na taj način zapadni pogled na svijet može se sačuvati od ahrimanskog iskušenja i njegovih posljedica: samo ako taj zapadni pogled na svijet uključi Krista u svoja znanstvena, spoznajna razmatranja, samo ako Krist uđe u cjelokupnu misao zapadnog pogleda na svijet.

Orijentalni svjetonazor je u suprotnom položaju. Orijentalac, u određenom smislu, ostaje na djetinjastom stajalištu, odbijajući dopustiti svom 'Ja' i astralnom tijelu da urone u fizičko i etersko tijelo, čak i u sadašnjoj epohi, u kojoj je predodređeno da čovječanstvo provede to uranjanje. Orijentalac bježi od tog uranjanja. Zanimljivo je razumjeti najvažnije pojave sadašnjosti iz te perspektive. Prevedeni su vrlo lijepi govori Rabindranatha Tagore, uključujući i na njemački. Ako pročitate ove govore, da imaju potpuno drugačiju aromu od one s kojom se susrećemo kada čitamo bilo kojeg zapadnjaka. Potpuno drugačiji duh govori. Kao što je drugačija perspektiva kada crtaju ili slikaju istočnjaci u usporedbi sa zapadnjacima, tako je i cijelo duševno stanje Rabindranatha Tagore drugačije od onog Europljana ili Amerikanca. To proizlazi iz činjenice da čak i obrazovani orijentalac današnjice, kada je uronjen u orijentalnu kulturu, bježi od te veze s fizičkim tijelom. To također predstavlja iskušenje, sada luciferske prirode, da se nedovoljno iskoristi fizičko tijelo, da se ostavi neiskorišteno. Dok Amerikanac fizičko tijelo nastoji koristiti prekomjerno, orijentalac ga nastoji što manje koristiti.

Na ovaj način moramo učiti o psihologiji naroda danas. Ovako smo, prije nekoliko desetljeća, da bi katastrofa svjetskog rata bila izbjegnuta, trebali ispitati odnose između istočnih i zapadnih naroda, uključujući i one u Europi. Svakako nije bilo bez razloga što sam 1910. u Kristianiji držao predavanje o duhovima naroda. Pročitajte različite odlomke u ovom ciklusu, i dobit ćete uvid u ono što se dogodilo tijekom katastrofe svjetskog rata posljednjih pet godina. Ali u svim tim stvarima, zaista se radi o pripremi, sasvim ozbiljnoj, da ne bježimo od stvarnosti, već da je razumijemo na način da se ljudi moraju baviti razvojem, ne na sebičan način koji se zaustavlja na sebi, usredotočujući se samo na svoju neposrednu okolinu. Ne možemo ispuniti svoj zadatak danas, ako ne njeđujemo dobru volju da smo uključeni u cjelokupan razvoj čovječanstva, barem u našoj svijesti.

Ovo što sam rekao nije zamišljeno kao kritika prošlosti. Često sam govorio, da se s duhovno znanstvenog gledišta, kritika prošlosti mora smatrati glupom. Ovdje se radi o uvidu da se u budućnosti mora djelovati i misliti drugačije nego što se mislilo i djelovalo u prošlosti, da se mora imati sklonost, u budućnost nositi ono što proizlazi iz duhovnog znanja.

Posljednjih dana sam naznačio kako bi čovjek trebao promatrati cijeli svoj život između rođenja i smrti. Prolaskom kroz rođenje, prenosimo sile nadosjetilnog svijeta iz naše nadosjetilne egzistencije, u našu osjetilnu fizičku egzistenciju. Te sile nastavljaju djelovati. To je nešto što ljudi danas vrlo teško shvaćaju. Kako one nastavljaju djelovati? One nastavljaju utjecati na sve što ljudi razvijaju u ovom fizičkom svijetu kao duhovni život. Ne bismo imali mogućnost da među nama imamo pjesnike, ne bismo imali mogućnost razvoja svjetonazora ili znanosti, niti stvaranja impulsa za obrazovanje ljudi; doista, ne bismo uopće imali mogućnost razviti duhovni život da kroz rođenje ne nosimo one impulse koji potječu iz života prije rođenja. Ono što je duhovni život, proizlazi iz egzistencije prije rođenja. Međutim, ono što razvijamo iz impulsa volje unutar ekonomskog života - bratstvo, ljubav prema ljudima, razmišljanje ne samo za sebe već i za druge, rad ne samo za sebe već i za druge - ono što činimo, takoreći, podsvjesno time što smo uključeni u ekonomski život, pruža nam najvažnije impulse za ono što nosimo u duhovni svijet. Kao što iz duhovnog svijeta nosimo sile koje prvenstveno čine naš duhovni život ovdje, tako i snage koje razvijamo u ekonomskom životu u ljubavi prema ljudima, i bratstvo, nosimo natrag u duhovni svijet. Tamo nas one prate, tamo su to za nas važni impulsi. Ako pogledamo što se pojavljuje u djetetovom životu iz godine u godinu, u tome vidimo nasljeđe onoga što izlazi iz duhovnog svijeta kako bi ljudi ovdje mogli razviti svoj duhovni potencijal. A ako pogledamo što se događa u ekonomskom životu, da svojom voljom razvijamo rad za druge, onda gledamo ono što prolaskom kroz vrata smrti nosimo u duhovni svijet. A ono što se razvija samo između rođenja i smrti, onima koji mogu percipirati, izgleda kao

suprotnost onome što se razvija u duhovnom svijetu između smrti i novog rođenja.

Pročitajte u knjizi 'Teozofija' što sam tamo rekao o oblasti duše, o zemlji duha, i vidjet ćete da je to opisano konceptima koji u potpunosti proizlaze iz živog iskustva tih uvjeta. Međutim, sve što čini vladavinu prava, suprotno je onome što su impulsi u životu između smrti i novog rođenja. Svoj duhovni život utemeljujemo snagama iz vremena prije rođenja ili začeca; razvijamo ekonomski život kako bismo time oslobođene snage mogli prenijeti u duhovni svijet; a ono što se ovdje razvija, što pripada samo Zemlji, to je politika, pravo i život države, to nema nikakve veze s duhovnim svijetom.

Ljudi si olakšavaju stvari, obično tumačeći stvari iz tih oblasti onako kako smatraju prikladnim. Mnogi ljudi danas na sadašnjost primjenjuju - ponekad možda, u ovim republikanskim vremenima, da još budu malo monarhistički - biblijsku izreku: "Dajte Cezaru što je Cezarovo, a Bogu, ono Božje". Ova izreka je loša za primjenu na sadašnjost, jer se može razumjeti samo unutar njezinog povijesnog konteksta. Rimski je Cezar i sam bio bog u svoje vrijeme; rimski je Cezar zahtijevao božansko štovanje. Kaligula je zahtijevao takvo božansko štovanje tako što je dao grčke kipove donijeti u Rim - samo je kip Zeusa spašen - da im se skinu glave, a zatim da se stavi glava Kaligule, jer je mislio da je to ispravno. Čak i tada, kad je Isus iz Nazareta izgovorio te riječi, htio im je dati ovo značenje: dajte Cezaru ono što je Cezarovo, a nešto sačuvajte za Boga kojeg morate tražiti u drugom biću a ne Cezaru. - Kod mnogih stvari u Evanđelju, potrebno ih je pravilno smjestiti u naše vrijeme, drugačije nego se trenutno shvaćaju, kako bismo se sve više borili za razumijevanje stvarnosti koje je nužno za naše vrijeme.

Posljednjih dana bila mi je dužnost, skrenuti vašu pozornost, iz različitih perspektiva, na zadatak ljudi u sadašnjosti: probiti se do gledišta stvarnosti, koje se može postići samo percipiranjem duhovne stvarnosti kao nečeg konkretnog uz osjetilnu stvarnost. Ono što u sadašnjosti uzrokuje najveću štetu jest zatvaranje očiju pred stvarnošću. Predugo su ljudi u politici slijedili politiku: zatvarali su oči pred onim što istinski jest. Antropozofski orijentirana znanost duha teži nečem ozbiljnom: želi nam otvoriti oči za stvarnost. Pa ipak, danas doživljavamo da su te oči jedva, ako uopće, otvorene. Danas čujemo prilično neobične stvari koje se govore, stvari koje snažno svjedoče o nedostatku osjećaja za stvarnost kod ljudi. Molim vas, nemojte me krivo shvatiti, moram vam skrenuti pozornost na takve stvari jer one ilustriraju vrijeme. - Bilo je mnogo osoba usko povezanih s događajima koji su donijeli ovu nesreću Srednjoj Europi, nesreću koja nije završila, već tek počinje, to su pojedinci koji su čovječanstvu uistinu otkrili svoje pravo lice tek kada su se dogodili strašni događaji ljeta 1918 a posebno jeseni 1918. Tada su neki ljudi odgovorni za toliko toga pokazali svoje pravo lice. Našli su se u neobičnim situacijama, neobičnim jer su se te situacije

razlikovale od njihovih prethodnih. Upoznao sam ljude koji na trenutne okolnosti ovih odgovornih pojedinaca gledaju s određenim žaljenjem, i koji se čak ni ne pitaju: zar ne postoje bezbrojni milijuni ljudi na svijetu koji su danas u daleko gorem stanju, duševno i tjelesno, od onih koji su, kao odgovorni pojedinci, sada ušli u nove situacije, toliko različite od njihovih prethodnih? - U tim stvarima trebalo bi se raditi o otvaranju očiju, o ozbiljnom shvaćanju onoga što mora postati razumijevanje stvarnosti u sadašnjosti. Mentalitet mase sastoji se od prepuštanja određenim omiljenim idejama, prihvaćenima jer su zgodne bez gledanja na ono što govori sama stvarnost. Danas nije zgodno govoriti istinu o takvim stvarima. Ali kada smo sa srcem koje krvari promatrati kako su se stvari razvijale, kako je mentalitet mase nastao upravo tamo gdje smo vjerovali da ćemo vidjeti praktičan život, kada smo morali iskusiti kako je taj mentalitet mase razorno izbio dok se ono što je izgledalo kao stvarnost doživljavalo kao utopijski idealizam, tada se javlja obveza da se na te stvari ukaže. I zaista, nikakvo sažaljenje nas ne bi trebalo spriječiti sada, kada su stvari sasvim jasne, i kada su nam dostupna njihova vlastita priznanja, da sada u napaćenoj Europi gledamo fanatike kao što je, naprimjer, ovaj Ludendorff, koji se nikada nije trudio vidjeti stvarnost kakva jest, već ju je htio oblikovati prema za njega prikladnim idejama. I u ovom području stvarnost se mora vidjeti u njenom pravom svijetlu, jer se danas ne bavimo sitnim, već velikim obračunima. Svi ti loše stilizirani pokušaji opravdavanja pred svijetom, upravo su najteže optužbe pred svijetom. I dok se ne osjeti da se ove stvari moraju shvatiti ozbiljno, da se moraju ozbiljno sagledati u njihovoj stvarnosti, neće biti spasenja. Nisam ovdje došao reći ove stvari iz neke suptilne sklonosti. Osjećam, u vezi s ozbiljnošću duhovno znanstvenog pokreta, nužnost, obvezu, da se o tim stvarima govori. Svjedočili smo tome - i morali smo šutjeti, bili kao što je Papageno bio zarobljen u dvorcima - da je potpuna nesposobnost bila pozvana na vodeće položaje. I te stvari moraju biti uključene. Poput sjene, one danas stoje uz velike istine koje prožimaju i moraju prožimati čovječanstvo.

Znamo koliko ljudi i danas kaže da se osjećaju povrijeđeno kada im se kaže istina o tim stvarima. Ali zatvaranje očiju pred svijetom u tim stvarima ne smije se nastaviti. Samo iz iskrenog ispitivanja ovih stvari proizaći će snaga koja čovječanstvo može pokrenuti naprijed. Takva snaga nam je potrebna. Moramo shvatiti ono što je u osnovi drugačije od onoga što su shvatili oni koji su čovječanstvo doveli u situaciju poput sadašnje. Moramo imati hrabrosti shvatiti novo. Stvari koje su ovdje i drugdje unutar antropozofskog pokreta rečene, već su bile spremni korak u shvaćanju tog novog, čak i u vanjskoj stvarnosti. Nisu bile namijenjene da budu, takoreći, bolje nedjeljne popodneve propovijedi. Bile su tu da proglašavaju ozbiljnost vremena. A antropozof u pravom smislu riječi je samo onaj koji je obuzet duhom vremena, koji želi istinu, a ne laž koja nas je tako snažno zaplela u poslove

sadašnjosti. Kad bih samo mogao, s nekoliko riječi kojima sam skicirao sjenu onoga što je nužno, prodrijeti u vaša srca. Jer želim govoriti ne samo razumu, već prije svega srcima, jer iz srca mora proizaći veliko razumijevanje vremena, koje je bitno. Moramo naći impulse, koji mogu uspraviti čovječanstvo. Ali da bismo to učinili, prvo moramo prepoznati koliko smo duboko, koliko smo se temeljito zapleli u prazne fraze, u neistinu, u svakoj sferi. Istina će doći iz duha. Mudrost jedino i isključivo leži u istini. To bi trebalo biti upisano duboko u duši.

Rekao sam nekoliko stvari koje karakteriziraju ljude u današnje vrijeme, koje karakteriziraju našu trenutnu epohu razvoja s duhovnog stajališta. Iznio sam ove stvari jer vjerujem da one ljudskom srcu mogu prenijeti ono što je najvažnije za sadašnji trenutak, to je onaj stav duše iz kojeg proizlazi ozbiljnost danas potrebna za život u službi čovječanstva. Probuditi u vama osjećaj te ozbiljnosti, to je bio cilj ovog mog posjeta.

## DEVETO PREDAVANJE

Zürich, 27. listopada 1919.

Kada se široj publici govori o najvažnijim pitanjima našeg vremena, u drugačijem položaju se nalazi, ovisno o tome da li se ništa ne zna o dubljim silama povijesnog razvoja svijeta - drugim riječima: o znanosti inicijacije - ili se o njima nešto zna. Relativno je lako danas govoriti o suvremenim pitanjima na temelju svakakvih vanjskih uvida koji se smatraju znanstvenima, praktičnima i tako dalje. Međutim, izvanredno je teško govoriti o tim suvremenim pitanjima, ako je netko upoznat sa znanošću takozvane inicijacije, iz koje potječe sve o čemu moramo raspravljati na mjestu poput ovog na kojem smo se danas opet okupili. Jer svatko tko o suvremenim pitanjima govori iz perspektive znanosti inicijacije, zna da se ne suočava samo sa subjektivnim, slučajnim mišljenjima ljudi kojima se obraća, već i da velikim dijelom čovječanstva već na ovaj ili onaj način upravljaju vrlo jake i stalno rastuće ahrimanske sile. Međutim, što pod time mislim, mogu objasniti samo ako vam dam svojevrsni povijesni pregled većeg razdoblja u ljudskoj povijesti.

Iz raznih razmatranja koja smo ovdje iznijeli, a koja možete pronaći zabilježena i u raznim ciklusima predavanja, znate da doba u kojem se mi, kao današnja ljudska bića osjećamo smještenima, moramo započeti sredinom 15. stoljeća. Ovo razdoblje, koje je započelo sredinom 15. stoljeća i na čijem se početku u biti još uvijek nalazimo, uvijek smo nazivali petim post atlantskim razdobljem, koje je uslijedilo nakon jednog drugog, grčko-rimskog razdoblja, koje računamo od sredine 8. stoljeća prije Krista, do sredine 15. stoljeća. A onda se vraćamo dalje u egipatsko kaldejsko razdoblje. Ovo samo nagovještavam kako biste se sjetili kako u cjelinu ljudskog razdoblja integriramo razdoblje u kojem se mi, kao suvremena ljudska bića, osjećamo smještenima. Sada, znate da se nakon završetka prve trećine grčko-rimskog razdoblja dogodio misterij na Golgoti. I mi smo, iz širokog spektra perspektiva, okarakterizirali što se zapravo dogodilo u razvoju čovječanstva, da, zapravo za cijeli razvoj Zemlje, kroz ovaj misterij na Golgoti. Danas želimo u širi povijesni kontekst smjestiti različite aspekte onoga što je za čovječanstvo povezano s ovim misterijem na Golgoti.

U tu svrhu, osvrćemo se na mnogo ranija vremena, recimo, na početak 3. tisućljeća prije Krista. Znate koliko malo vanjski povijesni zapisi govore o ovom ranom razvoju čovječanstva na Zemlji. Također znate kako vanjski dokumenti upućuju na Orijent, na Aziju. I znate iz raznih antropozofskih razmatranja, da što dalje idemo unatrag u ljudskom razvoju, to više susrećemo različita i uvijek drugačija stanja duše unutar čovječanstva, i da imamo nešto poput drevne iskonske mudrosti koja je u osnovi cijelog

ljudskog razvoja. Znae da su postojale tradicije koje su se čuvale u uskim, tajnim krugovima sve do 19. stoljeća, i da su te tradicije, ne vjerno, ali ipak u određenom smislu sačuvane, preživjele do našeg vremena, tradicije drevne mudrosti čovječanstva. Kada ljudi danas saznaju o jednom ili drugom aspektu ove drevne iskonske mudrosti čovječanstva, zapanjeni su dubinama stvarnosti na koje takva drevna mudrosti upućuje. Ali znat ćete iz zapažanja koja smo radili tijekom godina, da se ova raširena mudrost drevnih vremena uvijek morala suprotstavljati potpuno drugačijem svjetonazoru drevnih Hebreja, židovskog naroda, koji je posjedovao potpuno drugačiji karakter. Stoga se, s određenim opravdanjem, rašireno drevno učenje mudrosti, opisuje kao poganski element i suprotstavlja hebrejskom, židovskom elementu. Već znate iz raznih predaja i spisa, kako je iz ovog židovskog elementa potom proizašao kršćanski element.

Sada već možete nešto zaključiti iz ovih vanjskih činjenica na koje vas danas molim da obratite pozornost: da je u razvoju čovječanstva postalo nužno suprotstaviti stari poganski element i njegovu prvobitnu mudrost, židovskom elementu, iz kojeg se potom, barem djelomično, razvilo kršćanstvo. To pokazuje da ta stara poganska prvobitna mudrost, u svojoj cjelini, nije mogla imati isključivi utjecaj na daljnji razvoj čovječanstva. I iz ovoga se mora pojaviti pitanje: koji je razlog zašto je ova drevna poganska mudrost, toliko vrijedna divljenja u mnogim aspektima, morala proći kroz novi oblik, transformaciju, kroz judaizam i kršćanstvo? To pitanje se mora pojaviti.

Međutim, na ovo pitanje, za mudrost inicijacije, do odgovora se može doći samo kroz vrlo, vrlo važnu činjenicu: činjenicu koja se dogodila daleko u Aziji početkom 3. tisućljeća prije Krista. Tamo retrospektivni, vidoviti pogled pronalazi dokaze o utjelovljenju nadosjetilnog bića u ljudskom biću, baš kao što je događaj na Golgoti donio utjelovljenje nadosjetilnog bića, Krista, u čovjeku Isusu iz Nazareta. Ta inkarnacija, koja se dogodila početkom 3. tisućljeća prije Krista, a koju je izvanredno teško pratiti, čak i vidovitim pogledom, znanošću inicijacije, darovala je čovječanstvu nešto sasvim briljantno i izvanredno duboko. A ono što je dala čovječanstvu jest, u biti, ta drevna iskonska mudrost.

U početku, iz vanjske perspektive, čini se da je to mudrost koja je duboko prodrila u stvarnost, hladna, usmjerena isključivo na ideje i bez dubine osjećaja. To je gledano izvana. Iznutra se ta mudrost može istinski razumjeti samo ako se vratimo unatrag do te inkarnacije koja se dogodila u Aziji početkom trećeg tisućljeća prije Krista. Tamo je, kako otkriva retrospektivni, vidoviti pogled, doista postojala istinska inkarnacija Luciferove moći unutar čovječanstva. I ta inkarnacija Lucifera unutar čovječanstva, koja se na određeni način ostvarila, bila je izvor široko rasprostranjene iskonske mudrosti koja leži u samom temelju treće post atlantske kulture.

Utjecaj ovog impulsa, ovog kulturnog impulsa azijsko luciferskog čovjeka, nastavio je odjekivati čovječanstvom, sve do grčkog doba: luciferska mudrost koja je zasigurno bila korisna čovječanstvu u toj epohi razvoja, na određeni način briljantna, nijansirana prema raznim narodima i rasama među kojima se širila, jasno prepoznatljiva diljem Azije, zatim u egipatskoj kulturi, u babilonskoj kulturi, ali kao što je spomenuto, čak i u samim temeljima grčke kulture. Sve što su ljudi mogli misliti, pretvarati u stihove, ili htjeti, u to vrijeme bilo je, na određeni način, uvjetovano ovim luciferskim utjecajem na kulturu ljudi.

Naravno, bilo bi izvanredno filistarski jednostavno reći: to je samo bila inkarnacija Lucifera, od toga treba bježati. - Iz takvog filistarstva trebalo bi bježati i od svega lijepog i velikog što je za čovječanstvo proizašlo iz ove luciferske struje, jer, kao što sam rekao, čak je i grčka ljepota nešto što je proizašlo iz ove struje razvoja. Sva gnostička misao koja je postojala kada je zavladao misterij na Golgoti, duboka mudrost koja duboko osvjetljava samu bit svijeta, svo gnostičko razumijevanje potaknuto je luciferskim silama. Stoga se ne smije reći da je ta gnostička misao lažna. Jednostavno se kao njezina karakteristika može reći: prožeta je luciferskim impulsom.

Pa, mnogo više od dvije tisuće godina nakon ove inkarnacije Lucifera, stigao je misterij na Golgoti. Moglo bi se reći da su ljudi među kojima se proširio impuls misterija na Golgoti, još uvijek u potpunosti bili prožeti u svom mišljenju i osjećanju onim što je luciferski impuls usadio u njihove misli, osjećaje i percepcije. I onda je nešto sasvim drugo, Krist impuls, ušao u razvoj civiliziranog čovječanstva. Često smo govorili o tome što ovaj Krist impuls znači unutar civiliziranog čovječanstva. Krist impuls je - danas to samo spominjem - prihvaćen od strane umova vrste koju sam upravo opisao. Moglo bi se reći: Krist impuls je zasjao u onome što je Lucifer dao čovječanstvu kao najbolje. - I Krist impuls je u prvim kršćanskim stoljećima primljen na način da se moglo reći: s onim što su primili od Lucifera, razumjeli su Krista. - Takvim stvarima treba pristupiti bez predrasuda, inače se nikada neće razumjeti poseban način na koji je Krist impuls primljen u prvim stoljećima.

Kako je luciferski impuls postupno nestajao iz umova ljudi, oni su također postajali sve manje sposobni istinski prihvatiti Krist impuls. Samo razmislite koliko je toga postalo materijalističko u posljednje vrijeme. Ali ako se zapitate: što je postalo najviše materijalističko? - doći će odgovor: veliki dio moderne kršćanske teologije. - Jer je to jednostavno najjači materijalizam kojemu podliježe veliki dio moderne kršćanske teologije, po tome što ta moderna kršćanska teologija više ne vidi Krista u čovjeku Isusu iz Nazareta, 'jednostavnom čovjeku iz Nazareta', čovjeku kojeg se može razumjeti ako se ne teži nekom višem razumijevanju. Što se više čovjek Isus iz Nazareta mogao prihvatiti kao običan čovjek, jednostavno spadajući u niz drugih

poznatih povijesnih ličnosti, to se više sviđao određenoj materijalističkoj grani moderne teologije. Od nadosjetilnog u događaju na Golgoti, ova moderna teologija priznaje malo, vrlo malo aspekata.

Luciferski utjecaji na čovjekovu percepciju postupno su nestajali iz čovjekove duše. Međutim, u posljednje vrijeme, ono što nazivamo ahrimanskim impulsom, postajalo je sve jače - i nastavit će jačati prema bliskoj i daljoj budućnosti. Ahrimanski impuls potječe od drugih nadosjetilnih bića, osim Krist bića, osim luciferskih bića. Ali to je također nadosjetilno, mogli bismo reći i podosjetilno biće - to nije poanta - i njegov utjecaj postajao je posebno snažan i sve moćniji u petoj post atlantskoj epohi. A ako uzmemo u obzir zbrku posljednjih godina, otkrit ćemo da je čovječanstvo u takvu zbrku prvenstveno dovedeno od strane ahrimanskih sila.

Kao što je postojala inkarnacija Lucifera na početku 3. tisućljeća prije Krista, kao što je postojala inkarnacija Krista u vrijeme misterija na Golgoti, tako će postojati i inkarnacija Ahrimana neko vrijeme nakon naše sadašnje egzistencije, zapravo u 3. tisućljeću poslije Krista. Dakle, ovaj tijek povijesnog razvoja čovječanstva tijekom gotovo šest tisućljeća može se pravilno razumjeti samo ako se shvati na sljedeći način: na jednom polu stoji luciferska inkarnacija, u sredini inkarnacija Krista, a na drugom polu ahrimanska inkarnacija. Lucifer je sila koja uzburkava sve fanatične, lažno mistične sile u ljudima, sve što ljude nastoji uzdići iznad njih samih, što u određenom smislu, fiziološki remeti ljudsku krv, kako bi ljude potisnula iznad njih samih. Ahriman je sila koja čovjeka čini trezvenim, prozaičnim i filistrom, koja okoštava čovjeka, koja čovjeka vodi do praznovjerja materijalizma. Ljudska priroda je u biti nastojanje održavanja ravnoteže između luciferske i ahrimanske moći, a Krist impuls čovjeku pomaže da uspostavi tu ravnotežu. Dakle, ova dva pola, luciferski i ahrimanski, stalno su prisutni unutar ljudi. Ali povijesno gledano, nalazimo da je luciferski prevladavao u određenim strujama kulturnog razvoja u predkršćanskim vremenima i sve do prvih stoljeća nakon Krista, Dok je Ahriman aktivan od sredine 15. stoljeća i sve je jači, sve dok se ne dogodi istinska inkarnacija Ahrimana među zapadnim zemaljskim čovječanstvom.

Sada, neobično je to što se takve stvari pripremaju već dugo vremena. Ahrimanske sile pripremaju razvoj čovječanstva na takav način, da kada se unutar zapadne civilizacije Ahriman pojavi u ljudskom obliku - koja će se tada teško moći nazvati civilizacijom u našem smislu - baš kao što se Lucifer nekoć pojavio u ljudskom obliku u Kini, baš kao što se Krist pojavio u ljudskom obliku na Bliskom istoku, da čovječanstvo može postati žrtvom Ahrimana. Besmisleno je prepuštati se iluzijama o tim stvarima. Ahriman će se pojaviti u ljudskom obliku. Jedino je pitanje koliko pripremljeno će zateći čovječanstvo: hoće li mu njegova priprema omogućiti da pridobije cijelo čovječanstvo, koje se danas naziva civiliziranim, kao svoje sljedbenike, ili će

čovječanstvo zateći u takvom stanju da mu se može oduprijeti. Danas je besmisleno prepuštati se iluzijama o tim stvarima. Ljudi danas, u određenom smislu, bježe od istine, koja im se ne može predstaviti u neukrašenom obliku, jer bi joj se smijali, rugali bi se i ismijavali je. Ali ako im se da na način na koji to trenutno pokušava učiniti trostruki socijalni poredak, onda je oni, barem kao masa, i dalje ne žele. Ali upravo nespremnost da se stvari prihvate, jedno je od sredstava koje ahrimanske sile mogu upotrijebiti kako bi osigurale da će Ahriman, kada se pojavi u ljudskom obliku, imati što veći broj sljedbenika na Zemlji. Upravo to zanemarivanje najvažnijih istina, izgradit će najbolji most za Ahrimana kako bi se osigurao uspjeh njegove inkarnacije. Jer vidite, ne postoji drugi način da se pronađe pravi stav prema onome što će se kroz Ahrimana odvijati u razvoju čovječanstva, nego da se, bez predrasuda, nauči o silama kroz koje Ahriman djeluje, a također i o silama kojima se čovječanstvo može naoružati kako ne bi bilo iskušano i zavedeno ahrimanskim silama. I stoga danas želimo pogledati, barem s određenih polazišta, na one stvari koje bi promicale slijeđenje Ahrimana, a koje ahrimanske sile trenutno koriste iz nadosjetilnog svijeta, ali kroz umove ljudi, kako bi tu sljedbu učinile što većom.

I u tome leži jedna od metoda: nemogućnost da se prozre pravi značaj određenih načina mišljenja i predodžbi za ljude, koji su postali rašireni u posljednje vrijeme. Znae kakva je ogromna razlika između toga kako se čovjek osjećao unutar kozmosa, recimo, u egipatsko doba, i kako se osjeća od početka modernog doba, od kraja srednjeg vijeka. Zamislite pravilno obrazovanog starog Egipćanina. Znao je da nije samo tjelesno sastavljen od sastojaka koji se nalaze ovdje na ovoj Zemlji, utjelovljenih u životinjskom, biljnom i mineralnom carstvu. Znao je da sile koje je vidio u zvijezdama gore, djeluju u njegovom biću kao ljudskom biću. Osjećao se dijelom cijelog kozmosa. Cijeli kozmos je osjećao ne samo oživljen, već i prožet dušom i duhom, i u njegovoj svijesti je živjelo nešto od duševnosti kozmosa, nešto od duhovnih bića kozmosa. Sve se to izgubilo tijekom moderne povijesti svijeta. Danas ljudi sa Zemlje gledaju u svijet zvijezda, koji je ispunjen zvijezdama stajačicama, suncima, planetama, kometima i tako dalje. Ali na koji način čovjek promatra sve to što na njega gleda odozgo iz svemira? Promatra to matematikom, ili u najboljem slučaju mehanikom. Ono što okružuje Zemlju lišeno je duhovnosti, lišeno duše, čak i lišeno života. To je u biti golem mehanički sustav, shvatljiv samo kroz matematičke i mehaničke zakone. Uz pomoć matematičkih i mehaničkih zakona, to razumijemo na veličanstven način! Svakako, znanstvenik duha će u potpunosti moći cijeliti postignuća Galileja, Keplera i drugih. Ali ono što prodire u čovjekovo razumijevanje i svijest, kroz učenja ovih velikih likova ljudskog razvoja, svemir otkriva samo kao golem mehanizam.

Što to uistinu znači, može shvatiti samo netko tko može razumjeti ljude u njihovom biću u cijelosti. Astronomi i astrofizičari mogu lako govoriti, prikazujući svemir kao mehanizam koji se može shvatiti i izračunati pomoću matematičkih formula. Ljudi će u to vjerovati od trenutka kada se probude pa sve dok navečer ponovo ne zaspu. Ali u onim podsvjesnim dubinama, do kojih ljudi svojom budnom svijesću ne mogu doprijeti, a koje ipak pripadaju njihovoj egzistenciji i u kojima žive između padanja u san i buđenja, o svemiru se nešto drugo ulijeva u njihovu dušu! U ljudskoj duše živi znanje koje, iako ga nisu svjesni u budnoj svijesti, živi duboko u duši i oblikuje je, znanje o duhu, o životu duše, o životu kozmosa. I čak i ako čovjek u svojoj budnoj svijesti ne zna ništa o tome, što se događa u zajedništvu s duhom, dušom i životom svemira od uspavlivanja do buđenja - te stvari prebivaju u duši, one žive u njoj. I velik dio unutarnjeg sukoba modernih ljudi proizlazi iz nesklada između onoga što duša o svemiru doživljava od uspavlivanja do buđenja, i onoga što budna svijest želi prihvatiti kao svoj svjetonazor.

Ako uzmete u obzir cijeli duh i smisao antropozofski orijentirane znanosti duha, što vam ona govori o takvim stvarima? Kaže vam: da, ono što su Galileo i Kopernik donijeli čovječanstvu je veličanstveno i neizmjereno, ali ne apsolutna istina, nikako apsolutna istina, već aspekt svemira, jedna strana s određene točke gledišta! - Samo zbog arogancije modernog čovjeka ljudi danas kažu: Ptolomejski sustav svijeta - djetinjasto; to su ljudi imali kada su još bili kao djeca. Danas smo odmakli 'tako divno daleko', 'sve do svijeta zvijezda', i danas nam je to ono apsolutno. - Nije više apsolutno nego što je to bio Ptolomejev sustav; to je jedan aspekt. I tek tada ga se može opravdati - tako kaže antropozofski orijentirana znanost duha - kada se zna da sve što ljudi upijaju, rekao bih, u smislu puke matematike svijeta, u smislu pukih mehaničkih shema, ne pruža apsolutnu istinu, već iluziju o kozmosu. Mi trebamo te iluzije, jer čovječanstvo, u svojim raznim fazama razvoja, prolazi kroz različite oblike obrazovanja. Za moderno obrazovanje, jednostavno trebamo te iluzije o kozmosu. Moramo ih imati, ali trebali bismo i znati da su to iluzije. A one su još i više iluzije, kada ih proširimo na ono što nas svakodnevno okružuje, kada težimo provođenju malog oblika astronomije u supstancama Zemlje, temeljenog na atomističkoj ili molekularnoj teoriji. Upravo ako netko želi usvojiti ispravnu perspektivu na svu modernu znanost, utoliko što ona tako razmišlja, mora prepoznati da je sve to iluzorno znanje.

Sada, kako bi njegova inkarnacija bila najplodonosnija, Ahriman ima najveći interes osigurati da se ljudi usavrše u ovoj iluzornoj znanosti, što je u biti sva naša trenutna znanost, ali da ne shvate da je ta znanost iluzija. Najveći interes Ahrimana je podučavati ljude matematici, ali ne da ih uči da su matematički i mehanički pogledi samo iluzije o kozmosu. Ahriman je najviše zainteresiran podučavati ljude kemiji, fizici, biologiji i tako dalje, kako se predstavljaju trenutno i ljudi im se dive, tako da ih uvjeri da su to apsolutne

istine, da to nisu samo perspektive, poput fotografija s jedne strane. Ako fotografirate drvo s jedne strane, ono može biti točno fotografirano, ali i dalje nemate potpuno razumijevanje o njemu. Ako ga fotografirate s četiri strane, u najboljem slučaju možete steći neko razumijevanje o njemu. Najveći interes Ahrimana je sakriti od ljudi, da u današnjoj intelektualno racionalističkoj znanosti, s njezinim dodatkom praznovjernog empirizma, imamo posla s velikom iluzijom, obmanom. Mogao bi postići svoj najveći uspjeh, svoj najmoćniji trijumf, ako bi se to moglo ostvariti u znanstvenom praznovjerju koje danas obuzima sve krugove i prema kojem ljudi čak žele strukturirati svoje društvene znanosti, koje bi prevladalo i u 3. tisućljeću, i ako bi se Ahriman tada mogao roditi kao ljudsko biće unutar zapadne civilizacije i susresti se s tim znanstvenim praznovjerjem.

Ali nemojte, iz ovoga što sam upravo rekao, izvlačiti nikakve pogrešne zaključke. Pogrešan zaključak bio bi izbjegavanje moderne znanosti. To je najgori zaključak koji možete izvući. Treba se s njom upoznati. Treba se upoznati sa svime što dolazi iz tog smjera, ali s punom sviješću da nam se time predstavlja aspekt iluzije, aspekt iluzije potreban za obrazovanje čovječanstva. Ne štitimo se od Ahrimana izbjegavajući suvremenu znanost, već upoznavajući je u njenom istinskom obliku. Jer ova znanost mora nam dati vanjsku iluziju kozmosa. Trebamo tu vanjsku iluziju. Nemojte vjerovati da ta vanjska iluzija nije potrebna. Moramo je ispuniti istinskom stvarnošću iz potpuno druge perspektive, kroz duhovno istraživanje; od njezine iluzorne prirode moramo se uzdići do istinske stvarnosti. Ako pogledate cikluse predavanja posebno u vezi s ovim što vam danas govorim, vidjet ćete da su svuda učinjeni pokušaji da se u potpunosti uključimo u znanost našeg vremena, ali da se sve to uzdigne na sferu gdje se može vidjeti koliko je to valjano. Ne možete željeti da duga nestane pred vama, samo zato što je prepoznajete kao svjetlosnu iluziju, kao iluziju boja. Nećete je razumjeti ako ne prozrete njezinu iluzornu prirodu. To vrijedi i za sve što vam trenutna znanost nudi za razumijevanje svijeta. Ona nudi samo iluzije, a čovjek mora prepoznati njihovu iluzornu prirodu. Upravo obrazovanjem kroz te iluzije, dolazi se do stvarnosti svijeta. To je jedno sredstvo koje Ahriman ima kako bi svoju inkarnaciju učinio što učinkovitijom: držati ljude vezanima za znanstveno praznovjerje.

Drugo sredstvo, drugo sredstvo koje on ima, jest rasplamsati sve što danas ljude dijeli u skupine, u male skupine koje ratuju jedna s drugom. Trebate samo pogledati trenutačni stranački sustav, zaraćene strane i otkrit ćete - ako ste samo nepristrani, to ćete priznati - da se te zaraćene partije zapravo ne mogu objasniti pukom ljudskom prirodom. Ako ljudi ikada iskreno pokušaju objasniti ovaj takozvani svjetski rat kao da je proizašao iz ljudskih neslaganja, tada ćete shvatiti da se ne može objasniti onim što se nalazi u fizičkom čovječanstvu. Upravo tu postaje jasno kako su intervenirale izvanosjetilne sile, posebno ahrimanske sile!

Ali te ahrimanske sile djeluju gdje god se javlja nesklad između skupina ljudi. Što je osnova za većinu onoga što ovdje razmatramo? Uzmimo vrlo karakterističan primjer. Moderni proletarijat imao je svog Karl Marxa. Naučite točno vidjeti kako su se učenja Karl Marxa širila među modernim proletarijatom, i pogledajte naizgled beskrajnu, neizmjernu literaturu marksizma. Vrsta znanstvenog istraživanja koja je inače danas uobičajena, tamo je primijenjena u najekstremnijoj mjeri, sve rigorozno dokazano - toliko rigorozno dokazano, zapravo, da su čak i neki ljudi od kojih bi se to najmanje očekivalo nasjeli na marksizam. Kakva je onda bila sudbina marksizma? U početku se širio među proletarijatom. Sveučilišna znanost ga je strogo odbacila. Danas već postoji niz sveučilišnih znanstvenika koji više ne mogu izbjeći logiku marksizma, koji ga priznaju, koji mu ne mogu izbjeći, jer je u literaturi postupno postalo jasno da su zaključci vrlo fino podešeni, da se u trenutnom znanstvenom smislu i načinu razmišljanja, taj marksizam može prilično pedantno dokazati. Građanski krugovi jednostavno nisu imali svog Karl Marxa koji bi im dokazao suprotno; jer kao što se s marksističkog stajališta može dokazati ideološki karakter zakona, običaja i tako dalje, teorija viška vrijednosti i povijesno istraživanje, tako se s jednakom preciznošću može dokazati i potpuna suprotnost svim tim stvarima. Bilo bi sasvim moguće da buržoaski Marx dokaže upravo suprotno na isti rigorozan način. I tu čak ne bi bilo nikakve prijevare ni obmane. Dokazi bi bili potpuno uvjerljivi.

Odakle to dolazi? To proizlazi iz činjenice da suvremeno ljudsko mišljenje, suvremeni intelekt, prebiva u tako površinskom sloju bića, da ne dopire do dubina stvarnosti. Stoga se može dokazati neka stvar i njezina suprotnost, prilično rigorozno dokazujući neku stvar i njezinu suprotnost. Danas je s jedne strane moguće rigorozno dokazati spiritualizam, i s druge strane jednako rigorozno dokazati materijalizam. I može se raspravljati s istim valjanim stajalištima jer današnji intelektualizam postoji u gornjem sloju stvarnosti i ne silazi u dubine. I tako je i sa stranačkim mišljenjima. Svatko tko to ne prozre, već jednostavno dopusti da ga se uvuče u određeni stranački krug kroz odgoj, nasljeđe i okolnosti, vjeruje, i smatra prikladnim, u moć načela stranke u koji je upao, ili skliznuo, kako se ponekad kaže na njemačkom. A onda se bori protiv nekoga tko je upao u drugu stranku. I jedan i drugi su jednako u pravu. To stvara kaos i zbrku u cijelom čovječanstvu, koja postupno može postati sve veća ako čovječanstvo to ne prozre. A ta zbunjenost, pak, nešto je što ahrimanska moć koristi kako bi pripremila trijumf svoje inkarnacije, kako bi ljude više gurnula u ono što im je tako teško shvatiti: da se danas može dokazati nešto i ono suprotno tome, jednako zdravim intelektualnim, ili današnjim znanstvenim argumentima. Ono što je danas važno jest da priznamo: sve se može dokazivati, i stoga se oslanjamo na dokaze kakvi se danas kuju u znanosti. Samo unutar prirodne znanosti, unutar rigorozne prirodne znanosti, stvarnost se otkriva kroz

činjenice. Ali ni u jednom drugom području ne bismo trebali prihvaćati ono što se može intelektualno dokazati. Tek kada shvatimo da se ljudsko znanje, ljudsko razumijevanje, mora tražiti dublje kao što se to radi kroz antropozofski orijentiranu znanost duha - nego što je sloj iz kojeg potječe moć naših dokaza, možemo izbjeći opasnost s kojom se susrećemo kada podlegnemo ahrimanskom iskušenju, koje sada nastoji ljude sve dublje gurnuti u te stvari. Stoga, u naše vrijeme, Ahriman koristi sve što proizlazi iz drevnih nasljednih odnosa, koje su ljudi u biti prerasli u petoj post atlantskoj epohi, da zbuni ljude. Sve što proizlazi iz tih starih nasljednih odnosa, ahrimanska moć koristi da bi stvorila nesklad i podjele među ljudima. Sve što proizlazi iz starih obiteljskih, rasnih, plemenskih i etničkih razlika, ahrimanska moć koristi da bi posijala zbunjenost među ljudima. Sloboda za sve narode, čak i najmanje - bila je to prekrasna fraza. Ali riječi su uvijek lijepe, kada ih koriste sile suprotstavljene ljudima kako bi sijale zbunjenost i postigle upravo ono što Ahriman želi postići za svoju inkarnaciju.

Ako se danas pitate: tko huška narode jedne protiv drugih? - odgovor je: ahrimansko zavođenje, koje igra ulogu u ljudima! - I ljudi se u ovoj oblasti vrlo lako prevare. Ne žele se spustiti u dublje slojeve, gdje leži stvarnost. Jer vidite, Ahriman dobro priprema svoj cilj: od reformacije i renesanse, u modernoj civilizaciji dominantni tip vladavine postao je ekonomski tip. To je istinita povijesna činjenica. Ako se vratite u davna vremena, čak i ona koja sam danas morao okarakterizirati kao luciferska, tko su bili dominantni tipovi vladara? Inicijati! Egipatski faraoni, babilonski vladari, vladari Azije - oni su bili inicijati. Zatim se kao dominantni tip pojavio svećenički tip. I svećenički tip je u biti vladao do reformacije i renesanse. Od tada vlada ekonomski tip vladara. Nipošto ne treba vjerovati da su vladari modernog doba bili išta drugo osim podređeni ekonomskom čovjeku. I sve što je rezultiralo zakonom i pravom - samo to proučite - jednostavno je posljedica onoga što su ljudi mislili ekonomski. Tek u 19. stoljeću, bankarski nastrojeni ljudi zauzeli su mjesto ekonomskih ljudi, i tek u 19. stoljeću u potpunosti je stvoren poredak koji, kroz monetarnu ekonomiju, zapravo prekriva sve ostale odnose. Čovjek jednostavno mora biti u stanju razumjeti te stvari, mora ih biti u stanju empirijski pratiti, praktično.

Sve što sam ovdje rekao na drugom javnom predavanju, duboko je istinito [25 listopada 1919]. Čovjek bi jednostavno poželio da se to propita u svim detaljima. Upravo ispitivanjem svih detalja, vidjet će se da su te stvari sasvim istinite. Ali upravo vladavinom 'simbola za konkretnu robu' [odnosno, novca], pojavilo se i bitno sredstvo za ahrimansku obmanu čovječanstva. A ako čovječanstvo ne uspije shvatiti da se ekonomskom poretku koji donose ekonomski čovjek i bankar, treba suprotstaviti vladavinom prava i organizmom duha, tada će Ahriman u tom nedostatku razumijevanja ponovno pronaći ključno sredstvo za pripremu svoje inkarnacije - to jest

trijumfa svoje inkarnacije, koja će sigurno doći - na odgovarajući način. To su sredstva koje Ahriman može koristiti s određenom vrstom ljudi. Ali danas postoji i druga vrsta ljudi - često su te dvije vrste pomiješane unutar jednog čovjeka - koja, iz još jednog kuta, olakšava Ahrimanu put do trijumfa.

Vidite, istina je da potpune pogreške u stvarnom životu nisu tako loše kao poluistine i četvrt istine. Potpune pogreške se brzo provide. Ali poluistine i četvrt istine zavaravaju ljude, tako da žive s njima, a te poluistine i četvrt istine pronalaze put u njihove živote i izazivaju strašan kaos.

Danas postoje ljudi koji ne prepoznaju jednostranost galilejsko kopernikanskog svjetonazora, ili barem ne uspijevaju prozreti njegovu iluzornu prirodu, ili su jednostavno previše opušteni da bi se s njim bavili. Upravo smo objasnili koliko je to pogrešno. Ali danas postoje i ljudi, brojni ljudi, koji ispovijedaju određenu poluistinu, vrlo značajnu poluistinu, i koji ne prihvaćaju ograničenu vrijednost te poluistine. Jer koliko god mnogima to čudno izgledalo: kao što je jednostran način razumijevanja svijeta kroz galilejsko kopernikansku znanost, tako je jednostavno i svijet razumijevati isključivo kroz Evanđelje i odbacivati svaki drugi prodor u istinsku stvarnost osim kroz Evanđelje. Evanđelje je dano onima koji su živjeli u prvim stoljećima kršćanstva. Vjerovati danas da Evanđelje može obuhvatiti cijelo kršćanstvo samo je poluistina, a stoga i polu pogreška, koja pak zbunjuje ljude i tako Ahrimanu pruža najbolje sredstvo za postizanje njegovog cilja: trijumfa njegovog utjelovljenja.

Koliko je danas mnogo ljudi koji vjeruju da govore iz kršćanske poniznosti, ali u istini govore iz strašne arogancije: Oh, ne treba nam znanost duha. Jednostavnost, jasnoća Evanđelja, vodi nas do onoga što čovjek treba od vječnosti. - Uglavnom je to strašna arogancija koja se izražava u toj prividnoj poniznosti. Ahriman može vrlo dobro iskoristiti tu aroganciju u smislu koji sam naznačio. Jer ne zaboravite što sam objasnio na početku današnjih razmatranja, da su u vrijeme u kojem su evanđelja napisana, ljudi još živjeli prožeti luciferskim mišljenjem, osjećajima i pogledima - u svim svojim pogledima - i da su evanđelja mogli razumjeti određenom luciferskom gnozmom. Ali razumijevanje Evanđelja u ovom drevnom smislu danas nije moguće. Inzistirati danas na pukom Evanđelju, posebno onako kako je predano ljudima, ne donosi istinsko razumijevanje Krista. Stoga istinsko razumijevanje Krista nigdje manje nije prisutno nego u vjerama, u denominacijama. Sada se u Evanđelje treba uroniti iz duhovno znanstvene perspektive ako se želi doći do istinskog razumijevanja Krista. Zanimljivo je pratiti pojedinačna Evanđelja i doći do njihovog istinskog sadržaja. Prihvatiti Evanđelje kakvo jest, kako ga mnogi ljudi danas prihvaćaju, i kako su mnogi naučeni da ga prihvate, nije put do Krista; to je put od Krista. Zato se denominacije sve više udaljavaju od Krista. Do čega dolazi netko tko danas želi prihvatiti Evanđelje, i samo Evanđelje, bez duhovno znanstvenog

istraživanja Evanđelja, do kakvog Krista dolazi? U konačnici dolazi do Krista ako istinski prihvati Evanđelje. Ali koji je krajnji cilj koji postiže? To nije stvarnost Krista, do koje danas može doći samo znanost duha. Ono do čega Evanđelje vodi jest istinita, ali u konačnici samo halucinacija Krista, stvarna unutaranja slika - nazovite to vizijom ako želite - stvarna, unutaranja slika, ali samo slika. Danas postoji način da se kroz Evanđelje dođe do istinske halucinacije, istinske vizije Krista, ali ne i do stvarnosti Krista. Upravo je zato moderna teologija postala toliko materijalistička. Oni koji su se Evanđeljem bavili isključivo teološki propitivali su: što možemo izvući iz ovog Evanđelja? I u konačnici su zaključili: prema našem shvaćanju, nešto slično onome što otkrivamo kada propitujemo Pavla pred Damaskom. A onda ovi teolozi, koji bi trebali uspostaviti kršćanstvo, umjesto toga ga potkopavaju govoreći: Pa, Pavao je bio bolestan, neurotična osoba koja je imala viziju pred Damaskom.

Poanta je u tome, da, kao što samo Evanđelje može voditi jedino do halucinacije, vizije koja je iznutra ispravna, ali ne shvaća stvarnost; mora se shvatiti da samo Evanđelje ne vodi do pravog Krista, već samo do halucinacije Krista. Jer pravog Krista danas treba tražiti kroz sve što se može dobiti iz duhovnog znanja o svijetu. Stoga, kada se Ahriman pojavi u ljudskom obliku u modernoj civilizaciji, oni koji se danas kunu samo u Evanđelje i odbacuju svaku vrstu istinskog duhovnog znanja - od denominacija i sekti - koji odbijaju učiti, koji odbacuju sve što uzrokuje duhovni napor prema konkretnom razumijevanju, činit će početak stada. Iz tih krugova razvit će se cijele gomile koje će postati sljedbenici Ahrimana.

Sve se to počinje oblikovati. To je tu, to djeluje u današnjem čovječanstvu. Upravo o tome progovara, onaj tko danas ljudima govori s uvidima znanosti inicijacije, bilo o socijalnim ili drugim pitanjima. On zna gdje leže suprotstavljene sile, da one prvenstveno prebivaju u nadosjetilnom području, da su ljudi jadne, zavedene žrtve i da je, u osnovi, apel ljudima sljedeći: oslobodite se svega što predstavlja tako veliko iskušenje da doprinesete trijumfu Ahrimana.

Mnogi ljudi su osjetili nešto slično. Ali još nije prisutna hrabrost da se istinski suočimo s impulsima Krista, Lucifera i Ahrimana - tim povijesnim impulsima - na prodoran način koji je potreban i koji mora naglasiti antropozofski orijentirana znanost duha. Ljudi ne žele ići dovoljno daleko, čak i ako osjećaju što je potrebno. Pogledajte primjere gdje se pojavljuje neka spoznaja potrebe da se sekularna, materijalistička znanost s njezinim ahrimanskim karakterom prožme Kristovim impulsom, i obrnuto, da se Evanđelje osvijetli objašnjavajući ga iz duhovno znanstvene perspektive. Promatrajte koliko se ljudi trudi istinski osvijetliti obje strane duhovno znanstvenim uvidom. Samo kroz to razumijevanje čovječanstvo će imati ispravan stav prema zemaljskoj inkarnaciji Ahrimana, prozreti te stvari i posjedovati

hrabrost, volju i energiju, da svjetovnu znanost osvjetli duhom, a s druge strane, da tim istim duhom osvjetli Evanđelja. Inače ćemo uvijek dolaziti s polu mjerama. Razmotrite, naprimjer, kako je kardinal Newman, prosvjetljen čovjek, ali i onaj koji promatra moderan religijski razvoj, u svom obraćanju kada je postavljen za kardinala u Rimu, otvoreno izjavio da ako se kršćanska katolička doktrina želi nastaviti, da je potrebna nova objava. Ali nama ne treba nova objava. Doba objava u starom smislu je završeno. Trebamo novu znanost, osvjetljenu duhom. Ali ljudi moraju imati hrabrosti za takvu novu znanost.

Razmotrimo književni fenomen poput 'Lux Mundi', koji se pojavio krajem osamdesetih i početkom devedesetih od strane određenih članova Engleske visoke crkve, od uglednih teologa Engleske crkve. Ove eseje prožimao je pokušaj izgradnje mosta od svjetovne znanosti do sadržaja dogme. Rekao bih da je svugdje bilo meškoljenja naprijed natrag, nigdje smjelog shvaćanja svjetovne znanosti, nigdje duhovnog propitivanja ove znanosti, nepristranog pogleda na Evanđelje, i potom riječi: samo Evanđelje danas nije dovoljno, mora se razjasniti, mora se osvjetliti. Ali to je danas nužno za čovječanstvo, imati hrabrosti s obje strane i reći: sama svjetovna znanost vodi iluziji, samo Evanđelje vodi halucinaciji. Ljudi pronalaze srednji put između iluzije i halucinacije, samo u duhovnom shvaćanju stvarnosti. To je ono što je važno.

Takve stvari danas moramo prozreti. Čista svjetovna znanost odvela bi ljude u potpunu zabludu. U konačnici, postigli bi samo gluposti. Dovoljno se gluposti već danas radi, jer katastrofa svjetskog rata je zasigurno bila velika ludost. Ali mnogi ljudi koji su u to bili uključeni, bili su temeljito upućeni u modernu svjetovnu znanost. A ako vidite kako se odmah pojavljuju čudne duševne pojave, kada, naprimjer, određene sekte naglašavaju jedno od četiri evanđelja, onda ćete lakše razumjeti ono što sam danas rekao o Evanđelju. Pogledajte koliko snažno sekta poput one koja sluša samo Evanđelje po Ivanu ili druga koja sluša samo Evanđelje po Luki, teži svakakvim halucinacijama i slično. Jedina dobra stvar što svako Evanđelje, u svojoj jednostranosti, još nije prouzročilo veliku štetu, leži u činjenici da postoje četiri Evanđelja koja izvana proturječe jedno drugome. Tako da, imajući pred sobom četiri evanđelja, ljudi ne upadaju u smjer jednog, već uz sebe imaju ostala. Jedne nedjelje čita se iz jednog evanđelja, druge nedjelje iz drugog, i tako se snaga jednog uravnotežuje snagom drugog. Velika je mudrost u činjenici da su ova četiri evanđelja došla u civilizirani svijet i da čovjek, kao što je slučaj s mnogim sljedbenicima sekti, ne postaje žrtvom struje koja preplavljuje kada je na djelu samo jedno evanđelje. Ako na njega djeluje samo jedno evanđelje, onda postaje posebno jasno da utjecaj tog jednog evanđelja u konačnici degenerira u halucinogene učinke.

Da, danas je potrebno odbaciti neke stvari temeljene na subjektivnoj sklonosti, neke stvari koje volimo i smatramo pobožnim i mudrima. Ono što čovječanstvu danas najviše treba je svestranost i hrabrost da je prihvati.

Htio sam danas o ovome govoriti, kako biste mogli vidjeti: ono što je trenutno na djelu unutar čovječanstva, zaista ima dublje temelje od puke subjektivne pristranosti. Svakako se može reći da se to razaznaje u znakovima vremena i da po tome treba djelovati. I premda smo se ovdje u ovom ogranku mogli sastati tek nakon relativno dugog vremena, imao sam duboku potrebu da vam, upravo u ovom trenutku, kažem riječi koje sam danas izgovorio. Nadam se da ćemo imati priliku ponovno ovdje raspravljati o ovakvim temama u ne tako dalekoj budućnosti.

## DESETO PREDAVANJE

Bern, 4. studenog 1919.

Faza ljudskog razvoja, koja s određenim karakterom počinje u naše vrijeme - naravno, za bilo koji trenutak se može reći da počinje specifična faza razvoja, jednostavno treba okarakterizirati prirodu te faze - može se otprilike okarakterizirati na sljedeći način, da će u biti, sve što će čovječanstvo doživjeti u daljoj budućnosti, u fizičkom svijetu, biti svojevrsni silazak, regresija, razvoj unatrag. Vrijeme u kojem je čovječanstvo napredovalo kroz sve finije i finije fizičke sile, već je prošlo. U bliskoj budućnosti čovječanstvo će nastaviti napredovati, ali samo kroz duhovni razvoj, razvoj koji nadilazi procese fizičke ravni. Procesu fizičke razine neće biti takvi da će čovječanstvo, jednostavnim prepuštanjem njima, moći iz njih izvući bilo kakvo zadovoljenje. Ono što je odavno naznačeno unutar naše znanosti duha, što možemo naći okarakterizirano u nizu predavanja o Apokalipsi, da idemo prema 'ratu svih protiv svih', treba, od sadašnjeg trenutka nadalje, shvatiti kao nešto vrlo, vrlo ozbiljno i značajno. Treba to shvatiti na način da ne ostane samo teorijska istina, već da se izrazi i u postupcima, u cjelokupnom ponašanju ljudi. Sama činjenica da će ljudi - trivijalno rečeno - u budućnosti izvlačiti malo zadovoljstva iz razvoja na fizičkoj razini, navest će ih da sve više razumiju kako daljnji razvoj mora proizaći iz duhovnih sila.

Ovu činjenicu moguće je u potpunosti shvatiti samo razmatranjem većeg razdoblja ljudskog razvoja, i to na neki način primijeniti, na ono s čime će se čovječanstvo sve više morati suočavati u budućnosti. Tada će se razumjeti cilj prema kojem se kreću te sile unutar čovječanstva koje će se manifestirati u onome što bih nazvao ritmički ponavljajućim procesima rata i uništenja, od kojih je trenutna katastrofa samo početak. Naivno je vjerovati da će išta što uslijedi nakon ovog kataklizmičkog događaja, za čovječanstvo na fizičkoj razini donijeti trajna razdoblja mira. To neće biti slučaj. Ono što mora doći na Zemlju, međutim, mora biti duhovni razvoj. Njegov duh, njegov smjer, njegovo značenje postat će jasno, kada se uzme u obzir relativno dugo razdoblje prije misterija na Golgoti, kada se zatim promisli o značenju misterija na Golgoti, i onda se pokuša razmišljati o kontinuiranom utjecaju misterija na Golgoti na budući razvoj čovječanstva.

Misterij Golgote razmatrali smo iz različitih gledišta. Danas želimo dodati još jedno gledište, donekle karakterizirajući, ono što je prethodilo otajstvu Golgote u smislu civilizacije, recimo, do otprilike 3. tisućljeća prije Krista, što je zatim trajalo do vremena kršćanskog razvoja, a što se, kao što znate, naziva poganskom kulturom. Unutar te poganske kulture, poput oaze, nastala je potpuno drugačija židovsko hebrejska kultura, iz koje je potom nastalo kršćanstvo.

Pogansku kulturu možemo razumjeti kada shvatimo da je ona u biti bila kultura znanja, vizije i djelovanja, koja je proizlazila iz sila sveobuhvatnijih od zemaljskih. Moglo bi se reći da je upravo kroz hebrejsko židovsku kulturu čovječanstvo istinski uvelo moralni element. Moralni element nije postojao izolirano unutar poganske kulture. Umjesto toga, ova drevna poganska kultura bila je takva da su se ljudi osjećali dijelom cijelog kozmosa. To se mora imati u vidu. Ljudi koji su, kao pripadnici ove drevne poganske kulture, stajali na Zemlji, osjećali su se dijelom cijelog kozmosa. Osjećali su kako sile koje djeluju u kretanju zvijezda, djeluju u njihovim vlastitim postupcima, ili bolje rečeno, u silama koje su djelovale unutar njihovih postupaka. Ono što se kasnije smatralo astrologijom, a što se i danas smatra astrologijom, samo je, rekao bih, odraz, čak i vrlo varljiv odraz, onoga što je bila drevna mudrost, izvučena iz kretanja zvijezda, koja je istovremeno pružala smjernice za ljudsko djelovanje. Te drevne kulture mogu se razumjeti samo ako se, sa stajališta znanosti duha, baci svjetlo na ono što je zapravo, u vanjskom smislu, bio ljudski razvoj u 4. i 5. tisućljeću prije Krista. Naravno, ponekad govorimo o drugom, ponekad o prvom post atlantskom razdoblju, ali ne radimo dobro ako ovu egzistenciju na Zemlji u 5, 6. i 7. tisućljeću prije Krista zamišljamo kao previše sličnu današnjoj egzistenciji ljudi. Svakako je istina da su ljudi u tim drevnim vremenima, utoliko što su hodali Zemljom, posjedovali neku vrstu instinktivnog duševnog života, vrstu duševnog života koji je u određenom smislu bio bliži životinjskom duševnom životu nego modernom čovjekovom duševnom životu. Ali vrlo je jednostran pogled na ljudski život reći, naprimjer: da, ako se vratimo u ta davna vremena, ljudi su bili više kao životinje. Ono što je hodalo ovdje po Zemlji, svakako je bilo više životinjsko u svojoj duševnoj konstituciji, ali ta životinjska tijela ljudi koristila su duhovno-duševna bića, ljudi su se u velikoj mjeri osjećali kao članovi nadosjetilnog, kozmičkog svijeta. I može se reći: ako se vratimo dovoljno daleko unatrag, do oko 5. tisućljeća prije Krista, ljudi su bili takvi da su životinjska tijela koristili više kao instrumente nego su bili bića koja su se osjećala u njima. Da bismo točno okarakterizirali te ljude, morali bismo reći: kad su ti ljudi bili budni, zasigurno su se kretali poput životinja, s instinktivnim unutarnjim životom, ali u taj instinktivni unutarnji život ulazilo je nešto poput snova, poput budnih snova. I u tim snovima na javi, prepoznavali su kako su sišli da koriste životinjska tijela. Ono što je uistinu bilo njihovo unutarnje duševno stanje, tada je prešlo u viziju kulta, čin kulta, u službu Mitre, gdje vidimo da je glavni simbol bog Mitra koji jaše bika, iznad njega zvjezdano nebo kojem pripada, ispod njega zemaljsko carstvo kojem pripada bik. Ovaj simbol za ove drevne ljude zapravo nije simbol, već njihova vizija stvarnosti. Konstituciju svoje duše doživljavali su na način da su govorili: ako sam noću izvan svog tijela, onda pripadam silama kozmosa, zvjezdanom nebu; kada se ujutro probudim, onda koristim životinjske instinkte u životinjskom tijelu.

Onda je, moglo bi se reći, došlo vrijeme sumraka ljudskog razvoja. Ljudski život pomalo je postao više letargičan i tuplji, gdje su se kozmički snovi povukli, a instinktivni život preuzeo prevlast. Ono kakvo je prije bilo duševno raspoloženje sačuvano je u misterijima, prvenstveno azijskim misterijima. Ali čovječanstvo općenito, ukoliko nije bilo obuhvaćeno mudročću misterija, živjelo je više manje sumračnom, tupom egzistencijom od 4. do početka 3. tisućljeća. Moglo bi se općenito reći da je život tijekom ovog vremena, u 4. i početkom 3. tisućljeća prije misterija na Golgoti, i u azijskom i u tada poznatom svijetu, bio tmuran, instinktivni duševni život. Ali tu su bili misteriji, u kojima su kroz učinak ceremonija, duhovni svjetovi istinski djelovali. I odatle je čovječanstvu tada došlo prosvjetljenje.

Ali oko početka 3. tisućljeća dogodilo se nešto vrlo značajno. Da bismo okarakterizirali podrijetlo ovog prigušenog, više instinktivnog života, može se reći da duhovna i duševna priroda ljudi u to vrijeme još nije mogla koristiti stvarne organe za razumijevanje. Ti organi za razumijevanje već su bili prisutni, razvijeni unutar fizičkog bića čovjeka, ali duhovna i duševna priroda ih još nije mogla koristiti. Stoga ljudi još nisu mogli steći nikakvo znanje putem mišljenja ili moći rasuđivanja. Mogli su dobiti samo ono što im je dano iz misterija.

Otpribliže početkom 3. tisućljeća, u istočnoj Aziji zbio se značajan događaj. Dijete iz jedne od istaknutih azijskih obitelji tog vremena odrastalo je nesmetano u blizini ceremonija misterija. Okolnosti su bile takve da je tom djetetu bilo dopušteno sudjelovanje u ceremonijama, vjerojatno zato jer su vodeći svećenici misterija osjetili nadahnuće da dopuste djetetu da sudjeluje. A kada je osoba koja je živjela u ovom djetetu navršila oko četrdeset godina, na vidjelo je izašlo nešto izvanredno. Postalo je očito - i mora se reći da su svećenici misterija, u određenom smislu, proročki predvidjeli ovaj događaj - da je ta osoba, koja je odgojena unutar jednog od istočno azijskih misterija, iznenada, oko četrdesete godine, počela shvaćati, ljudskim rasuđivanjem, značenje onoga što je prije ulazilo u misterije samo putem objave. On je, u određenom smislu, bio prvi koji je koristio organe ljudskog razumijevanja, ali samo u skladu s misterijima.

Ako ono što su svećenici misterija rekli o ovoj stvari prevedemo na naš moderni jezik, onda moramo reći: u ovom čovjeku nije se utjelovilo ni manje ni više nego sam Lucifer. - I ovo je važna, značajna činjenica: da je u trećem tisućljeću prije Krista doista postojala fizička inkarnacija Lucifera u Istočnoj Aziji. I iz ove fizičke inkarnacije Lucifera - jer je ta osobnost podučavala - nastalo je ono što se naziva predkršćanskom, poganskom kulturom, koja je još uvijek živjela u gnosticima prvih kršćanskih stoljeća. Nipošto se ne smije omalovažavati ova luciferska kultura. Jer ono što je grčka kultura proizvela u smislu ljepote, čak i u smislu filozofskog uvida, što živi u starogrčkoj filozofiji, u Eshilovim tragedijama, sve to ne bi bilo moguće bez ove luciferske

inkarnacije. Ova luciferska inkarnacija bila je, kao što je već spomenuto, također moćna u južnoj Europi, sjevernoj Africi i zapadnoj Aziji tijekom prvih stoljeća kršćanstva. A kada se misterij Golgote odvijao na Zemlji, upravo je luciferska mudrost bila ono kroz što se misterij na Golgoti mogao razumjeti. Ono što se u početku pojavilo kao gnoza za razumijevanje misterija Golgote, bilo je potpuno prožeto luciferskom mudrošću. Stoga moramo naglasiti: na početku 3. tisućljeća bila je kineska inkarnacija Lucifera. Na početku naše ere bila je inkarnacija Krista. I isprva se čak i inkarnacija Krista shvaćala jer je još uvijek bila prisutna moć stare luciferske inkarnacije, moć koja je nestala za ljudski uvid, za ljudsku sposobnost razumijevanja, tek u 4. stoljeću poslije Krista. Ali i dalje je imala svoje posljedice, svoj dugotrajni utjecaj.

Sada, na ove dvije inkarnacije - Lucifera u davna vremena i inkarnaciju Krista, koja daje pravi smisao zemaljskom razvoju - treća će doći u ne tako dalekoj budućnosti. A sadašnji događaji se već odvijaju na način da pripremaju ovu treću inkarnaciju. Govoreći o inkarnaciji Lucifera na početku trećeg tisućljeća prije Krista, mora se reći: kroz njega su ljudi stekli sposobnost korištenja organa svog intelekta, svoje moći rasuđivanja. Sam Lucifer, u ljudskom tijelu, prvi je rasuđujući shvatio ono što je prije u čovječanstvo moglo ući samo kroz otkrivenje: smisao misterija. Ono što se sada priprema i što će se zasigurno dogoditi na Zemlji, u ne tako dalekoj budućnosti, jest stvarna inkarnacija Ahrimana.

Kao što znate, od sredine 15. stoljeća živimo u dobu u kojem čovječanstvo sve više postiže punu snagu svijesti. Upravo to mora biti značajan aspekt suočavanja s ovom ahrimanskom inkarnacijom: da ljudi događaju pristupe s punom sviješću. Utjelovljenje Lucifera je došlo, moglo se razaznati samo kroz proročki uvid svećenika misterija. Vrlo nesvjesno, ljudi su iskusili ono što je bila inkarnacija Krista kroz događaj Golgote. Čovječanstvo mora svjesno živjeti u iščekivanju inkarnacije Ahrimana, usred previranja koja će se dogoditi na fizičkoj razini. Usred tekućih ratova i drugih teškoća bliske budućnosti, ljudski duh će postati vrlo inventivan u području fizičkog života. I kroz tu inventivnost u području fizičkog života, koja se ne može ni na koji način spriječiti ovom ili onom radnjom - kroz to će postati moguća takva ljudska individualnost u kojoj će se Ahriman moći inkarnirati.

Ali ova ahrimanska sila svoju inkarnaciju na Zemlji priprema iz duhovnog svijeta. I nastoji je pripremiti na takav način da ova inkarnacija Ahrimana u ljudskom obliku bude u stanju zvesti i iskušati ljude na Zemlji u najvećoj mjeri. Jedan od zadataka ljudi za sljedeći civilizacijski razvoj, bit će, potpuno se svjesno suočiti s ovom inkarnacijom Ahrimana, tako da ova inkarnacija Ahrimana posluži čovječanstvu upravo u smislu promicanja višeg duhovnog razvoja, osvještavajući ljude o Ahrimanu i o onome što ljudi mogu postići, ili ne mogu postići, u pukom fizičkom životu. Ali ljudi se moraju svjesno kretati

prema ovoj inkarnaciji Ahrimana, i stvari urediti na način da postaju sve svjesniji u svim oblastima, da se sve više vidi koje se struje u životu kreću protiv ove inkarnacije Ahrimana. Ljudi moraju naučiti tumačiti život kroz znanost duha, da prepoznaju struje koje idu protiv inkarnacije Ahrimana i da ih nauče kontrolirati. Moraju znati da će Ahriman živjeti među ljudima na Zemlji, ali da će se ljudi suočiti s njim i sami odrediti što od njega žele naučiti, što od njega žele upiti. Međutim, to neće moći učiniti osim ako ne preuzmu kontrolu nad određenim duhovnim strujama, ili čak neduhovnim strujama, koje Ahriman inače koristi kako bi ljude držao što je moguće više nesvjesnim svog dolaska, kako bi se jednog dana mogao pojaviti na Zemlji, i u određenom smislu, iz zasjede to izvesti, iskušati i zavesti čovječanstvo, uzrokujući da ono poriče evoluciju Zemlje i spriječi ga da postigne svoj cilj. Određene duhovne i neduhovne struje moraju se shvatiti u svojoj suštini, ako se želi istinski shvatiti cijeli proces koji sam opisao.

Ne vidite li kako danas sve više raste broj ljudi koji ne žele imati nikakve veze sa znanošću o duhovnom, s razumijevanjem duhovnog? Ne vidite li koliko ljudi ima za koje stare religijske sile više nemaju nikakve unutarnje poticaje? Idu li u crkvu ili ne, danas za mnoge ljude nije odlučujući faktor. Ali stare religijske sile više nemaju nikakav unutarnji značaj za njih. Niti uzimaju u obzir ono što može ući u kulturu kao novi duhovni život. Opiru se tome, odbacuju to, smatraju to ludošću, nečim neugodnim, odbijaju se s tim baviti. Ali, vidite, ljudi, kako žive na Zemlji, jesu istinsko jedinstvo. Ne može se odvojiti duhovno od fizičkog. Oboje djeluje zajedno kao jedinstvo između rođenja i smrti. Čak i ako čovjek ne upija duhovno kroz svoje duhovne sposobnosti, duhovno je ipak prisutno. Od posljednje trećine 9. stoljeća duhovno teče oko nas. Ulijeva se u razvoj Zemlje. I može se reći: duhovno je tu, jedino što ga ljudi ne žele upiti.

Ali čak i ako ljudi ne apsorbiraju duhovno, ono je i dalje tu! Tu je! I što je onda s tim duhovnim? Paradoksalno se čini - jer mnogo toga što je istinito, i vrlo istinito, ljudima danas izgleda paradoksalno: ljudi jedu i piju, možda najviše oni koji odbacuju duhovno. Kod takvih ljudi, koji odbacuju duhovno, a ipak jedu i piju, duhovno, nesvjesno, struji u proces jedenja i probave. To je tajna tog puta u materijalizam koji je ozbiljno započeo, ili bolje rečeno, pripremao se za to, oko 1840. Oni koji ne upijaju duhovno kroz svoje duše, ipak ga danas upijaju; jedući i pijući, jedu i piju duh. Oni su žderači duše i duha. I na taj način, duh se ulijeva u zemaljski razvoj, u luciferski element, prenosi se Luciferu. Luciferska moć, koja tada može pomoći ahrimanskoj moći u njezinoj kasnijoj inkarnaciji, kao rezultat toga postaje sve jača. To će za ljude morati postati uvid, morati će prihvatiti činjenicu da će ljudi budućnosti, ili svjesno upijati duhovno znanje, ili nesvjesno konzumirati duh i time ga predati luciferskim moćima. Ovu stranu konzumacije duha i duše, posebno potiče Ahriman, jer kroz nju može ljude uljuljkati u

samozadovoljstvo, tako da tada, kroz svoju inkarnaciju, može ući među ljude, iznenaditi ih kao iz zasjede, i spriječiti ih da se s njim svjesno suoče.

Ali Ahriman se također može i izravno pripremiti za svoju inkarnaciju, i on to čini. Zasigurno, ljudi danas vode duhovni život, ali čisto intelektualni, koji ne referira na duhovni svijet. Taj čisto intelektualni život sve više se širi među ljudima, prvo se ukorijenivši općenito u znanostima, ali sada i u socijalnom životu dovodi do svakojakih socijalnih ekscesa. Kakav je to intelektualni život? Taj intelektualni život je toliko odvojen od stvarnih interesa ljudi. Pitam vas: koliko učitelja danas vidite kako ulaze i izlaze iz visokih i nižih obrazovnih institucija, a zapravo ne služe svom predmetu iz unutarnjeg entuzijazma, već iz vanjske obveze? Neposredni interes duše nije povezan s onim čemu se teži. To se proteže čak i na vrijeme provedeno u učenju. Razmislite koliko se učenja odvija u raznim fazama života bez istinskog entuzijazma, bez pravog interesa za to učenje; koliko površan postaje intelektualan život za mnoge koji se tome posvete. I koliko ljudi danas mora proizvoditi sve vrste intelektualnog materijala koji se zatim čuva u knjižnicama, materijala koji nije živ kao duhovni život. Sve to, što se razvija kao intelektualni duhovni život bez da je prožeto toplinom ljudske duše, bez ikakvog ljudskog entuzijazma, izravno koristi utjelovljenju Ahrimana na njegov vlastiti način. To ljude uljuljkuje u samozadovoljstvo na način koji sam opisao, tako da to može biti vrlo povoljno za Ahrimana.

Osim ovih, postoje brojne druge struje u duhovnom i neduhovnom životu koje Ahriman može iskoristiti ako ih ljudi ne koriste u pravom smislu. U posljednje vrijeme čujete refren koji kruži svijetom - još uvijek ga čujete - da se moraju uspostaviti nacionalne države, nacionalne oblasti. Mnogo se čuje o 'slobodi individualnih naroda'. Sada, vrijeme u kojem su se carstva trebala osnivati na temelju krvnih i plemenskih veza, u razvoju čovječanstva je prošlo. A kada se danas poziva na etničke, plemenske i slične veze - veze koje ne potječu iz intelekta ili duha - tada se među ljudima potiče nesklad. I upravo je taj nesklad u čovječanstvu, ono što ahrimanska moć može iskoristiti. narodni šovinizam, sve vrste pogrešnog patriotizma - to će biti materijal iz kojeg Ahriman gradi sve što mu treba.

A dolazi do izražaja i nešto drugo. Danas posvuda vidimo stranke koje se zalažu za ovo ili ono. Što se tiče tih stranačkih mišljenja i stranačkih programa, ljudi danas ne vide jasno i ne žele jasno vidjeti. Danas se s velikom ljudskom oštromnošću može dokazati čak i ono najradikalnije. Lenjinizam se može vrlo oštromno dokazati, ali isto tako i njegova suprotnost, kao i sve između. Danas se može rigorozno dokazati bilo koje programsko mišljenje. Međutim, tko god dokaže suprotno mišljenje, jednako je u pravu. Ono što je danas intelektualni duh, koji vlada među ljudima, nipošto nije dovoljno da dokaže išta u smislu njegove unutarnje održivosti, njegove intrinzične vrijednosti. On dokazuje. Ali ono što je dokazano, nipošto

ne bismo trebali smatrati nečim za što vrijedi živjeti, nečim životnim. Stoga se ljudi danas u političkim strankama suprotstavljaju jedni drugima, jer se svako stranačko mišljenje, ili barem ona najbitnija stranačka mišljenja, mogu dokazati s istim pravom. Ono što je naš intelekt, ostaje na površinskoj razini razumijevanja stvari, ne uspijevajući prodrijeti do razine gdje zaista leži istina. To traži i duboko i temeljito gledanje. Ljudi danas radije svoje razumijevanje drže na površini, odbijajući koristiti dublje duhovne snage kako bi prodrli u daljnje slojeve koji odgovaraju suštini. Treba samo pogledati svakodnevni život oko sebe - čak i najobičniji aspekti života često pokazuju kako se ljudi lako mogu prevariti onim što vole. Ljudi vole brojeve u znanosti, ali vole brojeve i u socijalnom životu. Samo pogledajte socijalističku znanost: ona se gotovo u potpunosti sastoji od statistike. A iz statistike, odnosno iz brojeva, izvlače se najvažniji zaključci. Sada se sve može dokazati brojevima i svemu se može vjerovati. Brojevi nisu sredstvo za dokazivanje nečega, već sredstvo za obmanjivanje ljudi. Čim se iz brojeva ne vidi ono kvalitativno, ono kvalitativno iznad brojeva, čovjeka se najlakše može prevariti brojevima.

Ovo je dobar primjer. Vodi se, ili se barem vodila, velika rasprava o nacionalnosti Makedonaca. Mnogo toga u političkom životu Balkanskog poluotoka ovisilo je o prikupljenim statistikama. Ali te se brojke ne razlikuju od bilo kojih drugih statistika. Bilo da sastavljate statistiku o pšenici i raži, ili statistiku o tome koliko ljudi grčke, srpske ili bugarske nacionalnosti živi u Makedoniji, u smislu onoga što statistika može dokazati, sve je to isto. Nađete brojke navedene za Grke, Bugare i Srbe, i iz njih možete izvući svakakve zaključke. Ali možete pogledati i kvalitativne aspekte. Ispada da se, naprimjer, često navodi: otac je Grk, jedan sin je Bugarin, drugi sin je Srbin. Možete zamisliti kako to funkcionira. Ali te se statistike konzultiraju, dok je u ovom slučaju statistika samo nešto što služi za opravdavanje ciljeva stranke. Jer, naravno, ako je otac zaista Grk, onda su i oba sina Grci. Ali ovo je samo jedan primjer mnogo toga što se radi, i doista, što se radi s brojevima općenito. Brojevi su ono s čime Ahriman može najviše postići, kada se brojevi navode kao dokaz, kada se smatraju dokazom.

Drugo sredstvo koje Ahriman može upotrijebiti jest ono koje, kada se o njemu govori, vjerojatno neće odmah biti prepoznato kao takvo i čije će karakteristike zvučati paradoksalno. Znae, pokušali smo, unutar našeg duhovno znanstvenog pokreta, kroz znanost duha produbiti razumijevanje Evanđelja. Ali u naše vrijeme ovo produbljivanje Evanđelja, koje postaje sve potrebnije, mnogi ljudi odbacuju, baš kao što se znanost duha općenito odbacuje. Oni koji često vjeruju - ili barem to naglašavaju - da su u ovom području ponizni, zapravo su najarogantniji. Sve se više čuje kako ljudi govore da treba uroniti u jedinstvenu jednostavnost Evanđelja, a ne tražiti, naprimjer, otajstvo Golgote složenim putevima znanosti duha. Oni koji tvrde da u Evanđeljima traže jednostavnost, upravo su najarogantniji, jer u svom

ponosu, preziru iskreno i pošteno istraživanje kroz duhovno znanstvene uvide. Toliko su arogantni da vjeruju da mogu doći do najvećeg znanja o duhovnom svijetu bez ikakvog napora, jednostavnim uranjanjem u Evanđelja. Ono što se danas često predstavlja kao ponizno, kao jednostavno, upravo je najarogantnije od svega. Najarogantniji ljudi žive u sektama i denominacijama.

Vidite, Evanđelja su nastala u vremenu kada je luciferska mudrost još uvijek prevladavala. U prvim stoljećima kršćanskog razvoja, Evanđelja su se shvaćala sasvim drugačije nego kasnije. Danas se ljudi kojima nedostaje sposobnost duhovno znanstvenog proučavanja samo pretvaraju da razumiju Evanđelja. U stvarnosti, oni više ne shvaćaju izvorni smisao riječi. Jer ono što je prevedeno na razne jezike i nisu uistinu Evanđelja, već nešto što u osnovi jedva da podsjeća na izvorno značenje riječi kojima su Evanđelja napisana. Danas se do pravog razumijevanja onoga što je interveniralo u razvoju Zemlje kao bića Krista, može doći samo kroz znanost duha. Svatko tko danas želi samo 'jednostavno', kako se često kaže, proniknuti u Evanđelja ili to čini, neće doći do shvaćanja pravog unutarnjeg bića Krista, već samo do iluzije, ili, u najmanju ruku, vizije ili halucinacije bića Krista. Jednostavnim čitanjem Evanđelja danas se ne može postići prava veza s kršćanstvom, već samo kroz neku vrstu halucinacije Krista. Zato je toliko raširen teološki pogled da čovjek Isus iz Nazareta uopće nije sadržavao Krista, već je bio samo povijesna figura, poput Sokrata ili Platona ili sličnih, možda samo nešto viša. 'Običan čovjek iz Nazareta' - on je ideal čak i za teologe. I naravno, vrlo malo suvremenih teologa može razumjeti nešto poput ukazanja Pavlu pred Damaskom, jer bez duhovno znanstvenog produbljenja, Evanđelja mogu ponuditi samo halucinaciju Krista, a ne viziju pravog Krista. Stoga se ono što se Pavlu ukazalo pred Damaskom također shvaća kao puka halucinacija.

Nužno je da se Evanđelja danas preispitaju u skladu s načelima znanosti duha. Jer tupost koja obuzima one koji žele živjeti isključivo unutar granica svojih denominacija, upravo je ono što će Ahriman najviše koristiti kako bi postigao svoj cilj: zahvatiti ljude svojom inkarnacijom. A oni koji vjeruju da su najviše kršćanski, odbacujući svaki daljnji razvoj svog razumijevanja Krist misterije, u svojoj su aroganciji upravo oni koji najučinkovitije promiču ciljeve Ahrimana. Denominacije su, zapravo, plodno tlo za ahrimansku prirodu. Danas je uzaludno pokušavati zanemariti te stvari kao iluzije. Kao što materijalistički način razmišljanja, koji odbacuje sve duhovno i čovjeka nastoji svesti na ono što jede i pije, promiče ciljeve Ahrimana - u njegovu svrhu, ne u svrhu čovječanstva - tako i kruto odbacivanje svega duhovnog i pridržavanje, kako se često kaže, jednostavnog tumačenja Evanđelja promiče ciljeve Ahrimana.

Vidite, podignuta je brana kako pojedinačna evanđelja ne bi previše ograničavala ljude, opisujući događaj Golgote sa četiri strane u evanđeljima, koje - barem naizgled - međusobno proturječe. To štiti ljude od previše doslovnog tumačenja, pod uvjetom da barem malo razmisle. Međutim, u onim sektama koje svoje razumijevanje temelje isključivo na jednom evanđelju - a takvih sekta ima mnogo - pukim uranjanjem u evanđelje postaju očiti učinci zavodjenja, otupljivanja, halucinacije. Evanđelja su u svoje vrijeme morala biti predstavljena kao protuteža luciferskoj gnozi. Ali ako se shvate onako kako su izvorno predstavljena, ona ne služe napretku čovječanstva, već svrsi Ahrimana. Ništa nije inherentno dobro u apsolutnom smislu; uvijek je dobro ili loše, ovisno o tome kako to ljudi koriste. I najbolje može biti najgore, kada ljudi to ne koriste ispravno. Ako bi Evanđelja trebala biti najviša, mogu imati najgori učinak, upravo kada su ljudi samozadovoljni da bi prodrli do istinskog duhovno znanstvenog tumačenja ovih Evanđelja.

Dakle, mnogo toga u duhovnim i neduhovnim strujama današnjice, zahtijeva od ljudi da ih pomno ispituju i prilagode svoje ponašanje, posebno odnos svojih duša, u skladu s tim. Jesu li ljudi spremni prozreti takve stvari, odredit će kako će utjelovljenje Ahrimana utjecati na ljude, hoće li ovo utjelovljenje Ahrimana dovesti ljude do toga da potpuno izgube iz vida svoju zemaljsku svrhu, ili će ovo utjelovljenje Ahrimana dovesti ljude do prepoznavanja ograničenja intelektualnog života, neduhovnog života. Ako ljudi, rekao bih, u pravom smislu, uzmu u svoje ruke ono što sam upravo okarakterizirao kao struje koje vode do Ahrimana, tada će, jednostavno kroz utjelovljenje Ahrimana u zemaljskom životu, jasno prepoznati što je s jedne strane ahrimansko, a time prepoznati i polarnu suprotnost, lucifersko. I tada će ljudi okom duše obuhvatiti i ujedinjujući treći element upravo iz kontrasta između ahrimanskog i luciferskog. Jer bez te svijesti, ljudi neće moći živjeti na način da istinski postignu svoj zemaljski cilj.

Vidite, stvari povezane sa znanošću duha mogu se istinski razumjeti samo ako ih se shvati sasvim ozbiljno. Jer znanost duha nije nešto što, iz nekog sektaškog duha, želi ući u današnje čovječanstvo, već je znanost duha uistinu nešto što proizlazi iz potrebe ljudskog razvoja. Tko god prepozna te potrebe ljudskog razvoja, ne može jednostavno birati hoće li njegovati ili ne znanost duha, već mora sebi reći: sav fizički i duhovni život ljudi mora biti osvjetljen i prožet znanošću duha.

Kao što je nekoć na istoku postojala luciferska inkarnacija, a zatim, takoreći, u sredini ljudskog razvoja inkarnacija Krista, tako će se na zapadu dogoditi ahrimanska inkarnacija. Ova inkarnacija Ahrimana se ne može izbjeći. Mora doći, jer se ljudi moraju, takoreći, suočiti oči u oči s Ahrimanom. On će biti pojedinac koji će ljudima pokazati golem uvid koji ljudi mogu postići kada prizovu sve zemaljske sile koje mogu potaknuti takav uvid. U teškoćama o kojima sam govorio, a koje će u bliskoj budućnosti zadesiti čovječanstvo,

ljudi će postati vrlo snalažljivi. Mnoge stvari bit će otkrivene iz sila i supstanci svijeta koje će ljudima pružiti hranu. Ali ono što bude otkriveno bit će otkriveno na takav način da će se istovremeno prepoznati kako je materijalni svijet povezan s organima intelekta - ne duha, već intelekta. Ne može se postati duhovan jedući i pijući, ali se kroz to može postati pametan, suptilno pametan.

Ljudi jednostavno još ne znaju te stvari, ali te stvari ne samo da se traže, već će sasvim prirodno proizaći iz teškoća koje će se pojaviti u bliskoj budućnosti. I, rekao bih, kroz specifičnu primjenu tih stvari, određena tajna društva, koja već vrše svoje pripreme, pripremit će tlo za inkarnaciju Ahrimana da na Zemlji bude prisutna na pravi način. I bit će prisutna, jer čovječanstvo bi tijekom svog vremena na Zemlji također trebalo spoznati koliko toga može proizaći iz čisto materijalnih procesa. Ali također bi trebalo shvatiti da mora naučiti ovladati takvim duhovnim ili neduhovnim strujama koje vode do ahrimanizma.

Ako spoznamo da se stranački programi mogu dokazati, ali kao i oni suprotni, onda si moramo reći: moramo se uzdići do stanja duše u kojem ne dokazujemo, već doživljavamo. Jer ono što se doživljava nešto je drugačije od onoga što se samo dokazuje razumom. Isto tako, moramo si reći: mora postojati sve veće i veće duhovno znanstveno istraživanje Evanđelja. Doslovno prihvaćanje Evanđelja, koje i danas postoji, promiče ahrimansku kulturu. Čak i na vanjskoj osnovi, može se vidjeti da za moderne ljude jednostavno doslovno shvaćanje Evanđelja više nije dovoljno, jer znate da ono što je za jedno vrijeme ispravno, nije ispravno za svako drugo. Ono što je ispravno za jedno vrijeme, kada se prakticira u kasnijem vremenu, postaje lucifersko ili ahrimansko. Čitanje Evanđelja imalo je svoje vrijeme. Danas je zadatak steći duhovno razumijevanje otajstva Golgote kroz Evanđelja.

Svakako, mnogim ljudima je danas izuzetno neugodno razumjeti ove stvari. Ali svatko tko se zanima za antropozofiju, trebao bi naučiti kako su se slojevi kulture postupno akumulirali jedan pored drugog, stvarajući kaos, i kako se u taj kaos mora unijeti svijetlo.

Danas bi trebalo nešto poslušati ili pročitati o ovom ili onom suvremenom životnom pitanju od moderne, radikalne moderne osobe, a zatim, recimo, poslušati propovijedi nekog svećenika neke denominacije koji je još uvijek ukorijenjen u obrascima razmišljanja i uma iz starih vremena. Tada ćete pred sobom zaista imati dva svijeta, koja ćete stapati i miješati jedino ako izbjegavate istinito rješavanje tih pitanja. Poslušajte danas modernog socijalista o socijalnom pitanju, a odmah nakon toga recimo, katoličkog propovjednika o istoj temi: vrlo je zanimljivo kako dva sloja kulture koegzistiraju, koristeći iste riječi na potpuno različite načine. Ista riječ jednome znači nešto potpuno drugačije nego drugome.

Ove stvari treba vidjeti u svijetlu koje se može imati ozbiljnim shvaćanjem takvih razmatranja kakva smo upravo danas poduzeli. Uostalom, čak i ljudi određenih vjerskih denominacija osjećaju neku vrstu, rekao bih, čežnje za duhovnim produblivanjem. Doista nije beznačajan fenomen da tako izvanredan, a opet pozitivan katolički duh, kako je rekao kardinal Newman prilikom svoje investiture za kardinala u Rimu, za kršćanstvo ne vidi drugo spasenje osim nove objave.

Da, kardinal Newman je rekao da ne vidi drugo spasenje za kršćanstvo osim nove objave. - Ali naravno, nije imao hrabrosti shvatiti ozbiljno novu duhovnu objavu. A tako i drugi. Danas možete pročitati bezbrojne spise o tome što čovječanstvu treba, recimo, u odnosu na socijalni život. Sada se pojavilo još jedno djelo: 'Socijalizam', autora Robert Wilbrandta, sina pjesnika Wilbrandta. U njemu se, naprimjer, raspravlja o socijalnom pitanju na temelju zdravih individualnih uvida. I konačno, navodi se: ništa ne funkcionira bez duha, sam tijek stvari pokazuje da je duh nužan. - Da, ali što takva osoba postiže? Dolazi do toga da izgovara riječ 'duh', do izgovaranja apstraktnog koncepta duha. Ali on ga odbacuje, žestoko odbacuje, sve što istinski nastoji razviti duh. Za to je, prije svega, potrebno shvatiti da kopanje po apstrakcijama, koliko god vapio za duhom, još nije nešto duhovno, još nije nešto što jest duh. Ne treba miješati dosadan, apstraktan razgovor o duhu, s istinskom, pozitivnom potragom za sadržajem duhovnog svijeta, što je upravo ono što antropozofski orijentirana znanost duha želi postići.

Mnogi ljudi danas govore o duhu. Ali vi, koji se bavite znanošću duha, trebali biste biti ljudi koji se ne daju zavesti pukim razgovorom o duhu, već koji biste trebali prepoznati da postoji razlika između tog pukog razgovora o duhu i opisa duhovnog svijeta kako se to pokušava na tlu antropozofije, gdje se duhovni svijet opisuje na isti način na koji se fizički osjetilni svijet opisuje izvana. Trebali biste se baviti tim razlikama, trebali biste se stalno podsjećati kako je apstraktan razgovor o duhu, upravo odvratan pažnje od istinske težnje za duhom, i koliko ljudi danas govori o duhu kada se u stvarnosti samo sve više i više udaljavaju od njega. Jer puko intelektualno spominjanje duha ne vodi do duha. Što je onda inteligencija? Što je sadržaj naše ljudske inteligencije? To mogu najbolje objasniti sljedećom slikom. Zamislite - a ovdje ima toliko dama koje će to i bolje razumjeti - zamislite da stojite pred ogledalom i gledate se u njemu. Uzmite sliku koju vam ogledalo predstavlja. Točno je onakva kakvi ste, ali uopće nema stvarnosti. Proizlazi iz odraza ogledala. Sve što posjedujete kao inteligenciju u svojoj duši, kao intelektualni sadržaj, samo je odraz. U tome nema stvarnosti. I kao što vaš odraz donosi samo ogledalo, tako i ono što se odražava kao inteligencija, donosi samo fizički aparat vašeg tijela, mozak. Ljudi su inteligentni samo kroz svoja tijela. I kao što ne možete istinski sebe dodirnuti posežući za svojim odrazom, tako ne možete dokučiti duh okrećući se samo intelektu, jer duh nije tamo. Ono što se shvaća, ma koliko pronicljivo, inteligencijom,

nikada ne sadrži duh, već samo njegovu sliku. Ne možete iskusiti duh ako ostanete samo pri inteligenciji. Zato je inteligencija tako zavodljiva, ona pruža odraz, sliku duha, ali ne i sam duh. Tako se izbjegava nelagoda uranjanja u duh, jer ga se već posjeduje - ili barem vjeruje da se posjeduje - u njegovom odrazu; ali iz toga se o duhu može lako govoriti. Razlikovanje ovoga - puke slike duha od stvarnog duha - zadatak je za onaj stav koji nije samo teoretiziranje u znanosti duha, već je istinski utemeljen na konkretnoj koncepciji duha.

To sam vam danas htio reći kako bih potvrdio ozbiljnost koja bi trebala prožimati cijeli naš stav prema antropozofski shvaćenom duhovnom životu. Jer stvarni razvoj čovječanstva u budućnosti, ovisit će o tome kako sadašnje čovječanstvo shvaća ovaj stav. Ako se ono što sam danas okarakterizirao shvati onako kako to još uvijek shvaća velika većina ljudi na Zemlji, tada će Ahriman biti još gori gost, kada dođe. Ako ljudi mogu skupiti snagu da upiju ove stvari koje smo danas razmatrali u svoju svijest, da ih vode i usmjere na način potreban da ljudi održe slobodan položaj u odnosu na moć Ahrimana, tada će čovječanstvo od Ahrimana naučiti upravo ono što je ispravno kada se pojavi, kako bi razumjelo kako Zemlja mora doista ući u svoj pad, ali kako se čovječanstvo upravo kroz to, uzdiže iznad zemaljske egzistencije. Kada osoba dostigne određenu dob u fizičkom životu, njeno fizičko tijelo propada i ne žali se, ako je racionalna, da ovo fizičko tijelo propada, već zna da se svojom dušom kreće prema životu koji se ne odvija usporedo s propadanjem ovog fizičkog tijela. Unutar čovječanstva živi nešto, što nije povezano s propadanjem fizičke Zemlje, koje je već započelo, već nešto što postaje sve duhovnije upravo zato što Zemlja ulazi u svoju fizičku dekadenciju. Naučimo to reći bez predrasuda: da, Zemlja je u stanju propadanja, kao i ljudski život u svojoj fizičkoj manifestaciji. Ali upravo kroz to razumijevanje, dobivamo snagu da u našu civilizaciju unesemo ono što, kao besmrtno u cijelom razvoju Zemlje, mora nastaviti živjeti unutar čovječanstva, dok se Zemlja suočava sa svojom propašću.

To sam vam danas htio reći.

**Bilješke**

Transkripte predavanja od I do IV, kao i IX i X. zapisala je stenografkinja iz Dornacha Helene Finckh. Za 3. izdanje iz 1977. tekst ovih predavanja ponovno je provjeren korištenjem izvornih stenografskih transkripta. To odražavaju promjene u usporedbi s ranijim izdanjima. Predavanja od V do VIII, transkribirao je Walter Vegelahn. Stenografski transkripti za ova predavanja više nisu dostupni.

Robert Friedenthal recenzirao je 4. izdanje iz 1989. Provedene su tekstualne provjere; promjene su dokumentirane u bilješkama.

Naslov sveska preuzima naslove iz ranijih pojedinačnih izdanja i nije djelo Rudolfa Steinera.